

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ОДЕСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Кафедра міжнародних економічних відносин

Допущено до захисту
Завідуюча кафедрою
к.е.н., доцент Уханова І.О.

«6» грудня 2024 р.

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на здобуття освітнього ступеня магістра

зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини»

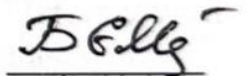
за освітньою програмою «Міжнародні економічні відносини»

**НА ТЕМУ «ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ
УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ
УСКЛАДНЕННЯ МІЖНАРОДНИХ ПЕРЕВЕЗЕНЬ»**

Виконавець:

студентка ФМЕ, 64М гр.

Бакал Олена Михайлівна

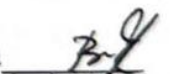

/ підпис /

Науковий керівник:

к.е.н., доцент

Воронова Олена Вікторівна

/ підпис /

АНОТАЦІЯ

Бакал О.М. «Проблеми та перспективи розвитку українського експорту зернових культур в умовах ускладнення міжнародних перевезень»

Кваліфікаційна робота на здобуття освітнього ступеня магістра зі спеціальності 292 «Міжнародні економічні відносини» за освітньою програмою «Міжнародні економічні відносини». – Одеський національний економічний університет. – Одеса, 2024 р.

Кваліфікаційна робота магістра складається з трьох розділів. Об'єктом дослідження виступає експортна діяльність України на світовому ринку.

У роботі розглядаються теоретичні засади експорту зернових культур.

Охарактеризовано довоєнний стан експорту зерно з України, виявлені проблеми торгівлі України на міжнародному ринку зерновими культурами з початку повномасштабних бойових дій на території країни, проаналізовано експорт з України зерна в воєнний період.

Обґрунтовано перспективи подальшого розвитку вітчизняного експорту зерна на світовий ринок.

Ключові слова: зовнішня торгівля, експорт, ринок зернових культур, міжнародні перевезення, зона вільної торгівлі, факторний аналіз

ANNOTATION

Bakal O.M. "Problems and prospects for the development of Ukrainian export of grain crops in the conditions of the complication of international transportation"

Qualification work for obtaining a master's degree in specialty 292 "International Economic Relations" under the educational program "International Economic Relations". – Odesa National University of Economics. – Odesa, 2023

The master's qualification work consists of three sections. The object of the study is the export activity of Ukraine on the world market.

The paper examines the theoretical principles of the export of grain crops.

The pre-war state of grain export from Ukraine is characterized, the problems of Ukraine's trade in grain crops on the international market since the beginning of full-scale hostilities on the country's territory are identified, grain export from Ukraine during the war period is analyzed.

The prospects for the further development of domestic grain exports to the world market are substantiated.

Keywords: foreign trade, export, grain market, international transportation, free trade zone, factor analysis

ЗМІСТ

Вступ	3
Розділ ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ	
1. КУЛЬТУР	6
1.1. Поняття міжнародної торгівлі продовольством	6
1.2. Особливості торгівельних операцій з експорту зернових культур	15
1.3. Тенденції сучасного світового ринку зернових культур	22
Висновки до розділу 1	30
Розділ РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ	
2. КУЛЬТУР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ	33
2.1. Аналіз довоєнного стану експорту зерна в Україні	33
2.2. Проблеми операцій з експорту зернових культур в період воєнного стану в Україні	47
2.3. Аналіз експорту зернових культур за воєнний період	54
Висновки до розділу 2	62
Розділ ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ	
3 ЕКСПОРТУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ	64
3.1. Вимоги країн ЄС до українського експортного зерна	64
3.2. Найбільш перспективні напрями експорту зернових культур на сучасному етапі	71
3.3. Факторний аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на обсяги експорту зернових культур України	79
Висновки до розділу 3	84
Висновки	87
Список літературних джерел	93
Додатки	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Зернові культури, у тому числі пшениця, рис, кукурудза та ячмінь, є незамінними елементами раціонів харчування в багатьох країнах та регіонах, а також традиційною основою кухонь багатьох народів. З розвитком міжнародної торгівлі природні землеробські переваги трансформувалися в економічну спеціалізацію країн на світовому ринку як виробників, експортерів та споживачів різних зернових культур.

Ринок зерна – найбільший ринок сільськогосподарської сировини, який формує всі інші сільськогосподарські та продовольчі ринки. Сучасний світовий ринок зерна характеризується концентрацією експорту нечисленної групи країн. Розвинені країни залишаються лідерами по виробництву та експорту більшості видів зернових. На початку XXI ст. на світовому ринку зерна з'явилися нові гравці, які зуміли за короткий період часу перетворитися на найбільших не тільки виробників, але експортерів зерна – це країни Чорноморського басейну, у тому числі і Україна.

Світовий ринок зерна є динамічним та характеризується невизначеністю і нестабільністю. В умовах розв'язаної російською війни проти України виклики і загрози ще більше поглибилися і вийшли на перше місце у забезпеченні глобальної продовольчої безпеки. Наша країна є одним із важливих світових виробників та експортерів зерна. Основними експортними товарами є кукурудза, пшениця і ячмінь. Питома вага України на світовому ринку кукурудзи складає 15%, пшениці – 10%, ячменю – 13%. В умовах, коли через ведення бойових дій попит на внутрішньому ринку вкрай низький, особливої актуальності для підтримання функціонування та розвитку економіки України набуває зовнішньоекономічна діяльність. Історично склалось, що продукція сільського господарства (перед усім, зернові культури) становила значну частину вітчизняного експорту. Разом із тим, експорт зернових культур не тільки забезпечує надходження валютної виручки до країни, але і створює певні загрози для нормального функціонування національної економіки. Таким чином, тема дослідження є актуальною.

Серед дослідників питань та проблем експорту зерна з України слід відзначити таких як Бабенко Н. М., Белашов Є., Богашко О. Л., Величко К.Ю., Волошан І.Г., Гребельник О.П., Григорова-Беренда Л. І., Дідух Н. О., Дужа Т., Кваша С.М., Коваленко Р. М., Ковальський Ю. В., Козак Ю. Г., Кушнір Н. О., Лотиш О.Я., Мельник Т., Нечипорук А., Остапенко В. М., Осташко Т.О., Побоченко Л., Погоріла К.В., Прокоп'єва А., Прушківська Е. В., Рахман М. С., Рокоча В.В., Семенда О.В., Сікало М.В., Славич М. М., Сотченко Є.В., Столяр Ю.А., Татаренко Н., Тищенко В. Ф., Туніцька Ю., Хомутенко Л., Христенко Г. М., Хрупович С.Є., Цимбал Л. І., Ченуша О.С., Черемісіна С.Г., Черницька Т.В., Чорній В.В, Шевченко-Перепьолкіна Р.І., Шуба М. В., Юр'єва П.Б., Ямкова А.М., Ярема Л. В.

Метою роботи є дослідження стану та проблем українського експорту зернових культур в умовах ускладнення міжнародних перевезень та визначення перспектив його подальшого розвитку.

Поставлена мета обумовила формулювання **завдань кваліфікаційної роботи**:

- розглянути сутність та зміст міжнародної торгівлі продовольством;
- визначити особливості торгівельних операцій з експорту зернових культур;
- простежити тенденції сучасного світового ринку зернових культур;
- надати характеристику довоєнного стану експорту зерна в Україні;
- дослідити проблеми операцій з експорту зернових культур в період воєнного стану в Україні;
- проаналізувати експорт зернових культур з України за воєнний період;
- з'ясувати вимоги країн ЄС до українського експортного зерна;
- розробити перспективні напрями експорту зернових культур на сучасному етапі;
- провести прогнозування аналізу впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на обсяги експорту зернових культур України з застосуванням економіко-математичного моделювання.

Об'єктом дослідження виступає експортна діяльність України на світовому ринку.

Предмет дослідження – науково-теоретичні положення та практичні рішення щодо перспектив розвитку експорту зернових з України в умовах воєнного часу.

У роботі знайшли застосування такі **методи дослідження** як аналіз, синтез та порівняння – для дослідження теоретичних засад експорту зернових культур; логічне узагальнення та наукова абстракція - при уточненні категорійно-понятійного апарату дослідження, графічний метод, методи статистики для дослідження стану експорту зерна з України, системний підхід при визначенні перспектив розвитку експорту зернових з України в умовах воєнного часу. При дослідженні статистичних показників зроблено акцент на використанні методів економіко-математичного моделювання з використанням електронних таблиць Excel для побудови діаграм.

Інформаційна база кваліфікаційної роботи складається з нормативних документів щодо зовнішньої торгівлі України, праць українських і зарубіжних авторів з питань експорту товарів, офіційних статистичних даних світових торгових організацій та Державної служби статистики України.

Публікації. Воронова О.В., Бакал О. М. Стан експорту зернових культур з України в період воєнного часу. *Збірник праць кафедри МЕН ОНУ «Сучасні проблеми міжнародних економічних відносин».*

Структура та обсяг роботи. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел (61 найменування). Загальний обсяг роботи становить 104 сторінки. Основний зміст викладено на 86 сторінках. Робота містить 16 таблиць, 39 рисунків, 3 Додатки.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР

1.1. Поняття міжнародної торгівлі продовольством

Одним з самих значних аспектів міжнародної економіки та історично першою формою світових економічних відносин є торгівля, яка необхідна для економічного росту кожної держави та співпраці між ними. Світова торгівля є традиційною формою міжнародних економічних відносин, це – форма обміну продуктами праці вигляді товарів та послуг між державно оформленими національними суб'єктами господарства, тобто між державами.

Міжнародну торгівлю розглядають зазвичай у двох аспектах: операційному та державно-політичному (рис. 1.1).

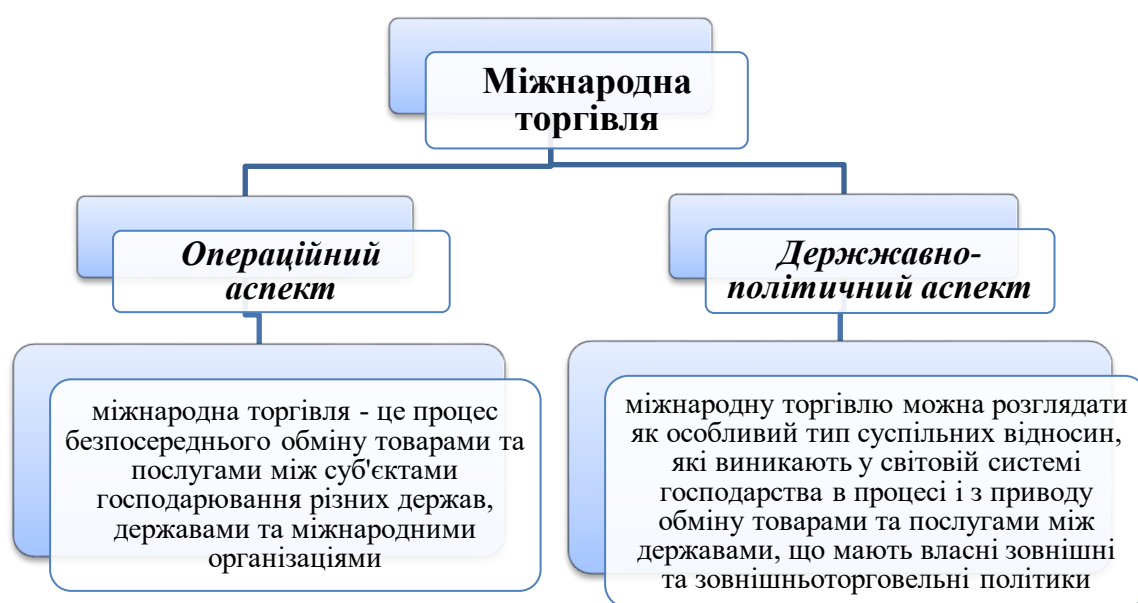

Рис. 1.1. Аспекти міжнародної торгівлі

Джерело: розроблено автором за [1]

І.І. Гаврілюк, об'єднуючи думки вітчизняних науковців підкреслює, що міжнародна торгівля – центральна ланка складної системи світогосподарських зв'язків, що об'єднує практично всі країни світу в єдину міжнародну економічну систему. Світова торгівля є способом, який держави світу використовують для розвитку кваліфікації економіки, збільшення продуктивності праці та ефективного використання своїх ресурсів [2].

Отже, міжнародна торгівля є інструментом, за допомогою якого країни, розвиваючи свою спеціалізацію, можуть підвищувати продуктивність

наявних ресурсів і таким чином збільшувати обсяг вироблених ними товарів та послуг, підвищувати рівень добробуту населення.

Є принаймні три причини, чому міжнародна торгівля є надзвичайно важливою для процвітання в усьому світі. По-перше, вона підвищує продуктивність шляхом розширення міжнародного поділу праці. По-друге, вона забезпечує економічне зростання за рахунок експорту, надаючи доступ до зовнішніх ринків. І по-третє, вона зміцнює економічну безпеку, надаючи компаніям та домашнім господарствам додаткові можливості на зовнішніх ринках у разі негативних потрясінь.

Таким чином, міжнародна торгівля пов'язує національні економіки в єдину систему світового ринку. Суб'єктами міжнародної торгівлі виступають усі держави світу. Крім того, у сучасних умовах посилення інтернаціоналізації виробничої сфери світової економіки висуває як один з найважливіших суб'єктів міжнародної торгівлі транснаціональні та багатонаціональні компанії.

Отже, чинники, які зумовлюють необхідність міжнародної торгівлі наведені на рис. 1.2.

У процесі розвитку міжнародна торгівля зазнала вплив природних та географічних особливостей кожної країни, структури світового господарства, рівня розвитку національних виробництв та рівня життя населення країн, рівня розвитку НТП, розвитку світової валютно-фінансової системи, політичні процеси, поява міжнародних організацій та інтеграційних об'єднань, міграційні процеси.

Для національного господарства участь у міжнародній торгівлі набуває форми зовнішньої торгівлі. Зовнішня торгівля – це складна соціально-економічна система, що являє собою єдність зовнішньоторговельних зв'язків та зовнішньоторговельного комплексу. Під зовнішньоторговельними зв'язками ми розуміємо сукупність напрямів, форм, методів і засобів міжнародного співробітництва, відмітною особливістю якого є забезпечення здійснення міждержавного переміщення продукції, робіт, послуг [3, с. 52].

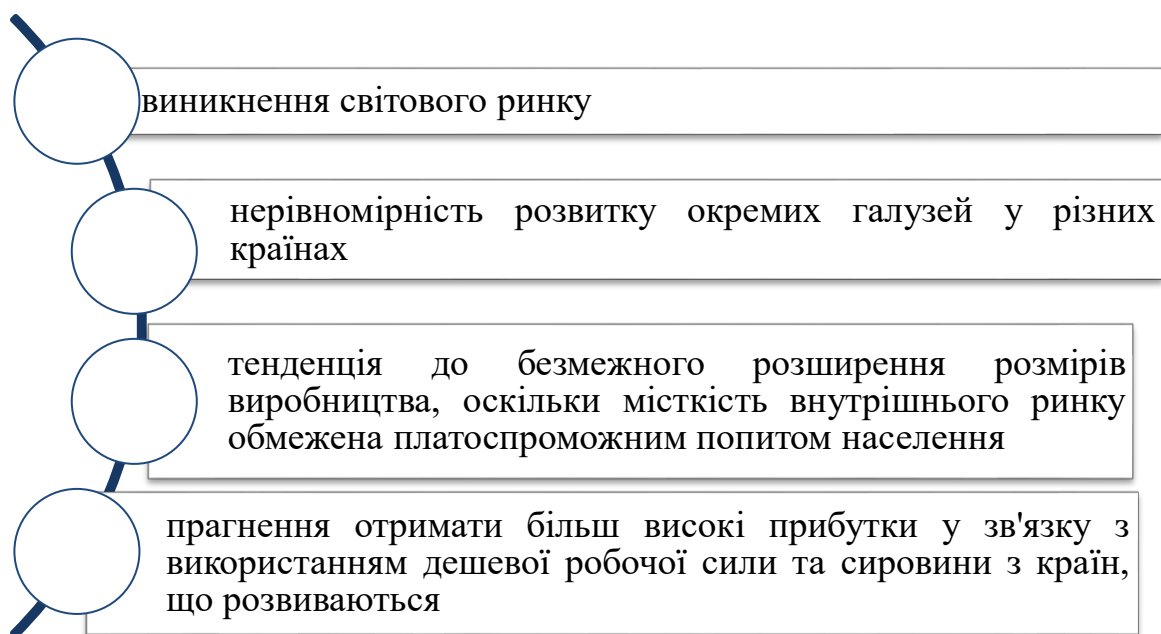

Рис. 1.2. Чинники, що зумовлюють необхідність міжнародної торгівлі
Джерело: розроблено автором за [4]

Зовнішньоекономічний комплекс являє собою інституціональне забезпечення зовнішньоторговельних зв'язків.

Історично в своєму розвитку світова торгівля пройшла ряд етапів, починаючи з XV сторіччя по наступний час. Характеристика даних етапів представлена в табл. 1.1.

З другої половини XX ст., коли міжнародний обмін набув „вибухового” характеру світова торгівля розвивається високими темпами. Стабільне зростання міжнародної торгівлі спричинили такі фактори:

- 1) розвиток міжнародного поділу праці й інтернаціоналізація виробництва;
- 2) активна діяльність транснаціональних корпорацій (ТНК) на світовому ринку;
- 3) регулювання (лібералізація) міжнародної торгівлі у межах СОТ, ГАТТ;
- 4) вступ країн, що розвиваються, та постсоціалістичних країн на шлях переходу до ринку [4, с. 65].

Таблиця 1.1

Характеристика основних етапів розвитку міжнародної торгівлі

Етапи	Стадії	Характеристика
Початковий XV е. -до першої половини XIX ст	XV - XVIII ст, ремісничо-мануфактурний	Великі географічні відкриття; мануфактурна стадія розвитку капіталізму; наявність окремих елементів міжнародного розділення праці;
	Рубіж XIII – XIX ст. – промислово-революційний	Висока монополізація зовнішньої торгівлі; колоніалізм; поява перших систематичних досліджень проблем зовнішньої торгівлі
Індустріальний	Друга половина XIX ст. - перша половина XX ст.	Поява нових галузей виробництва; значне збільшення обсягів зовнішньої торгівлі; подальша індустріалізація та розвиток монополістичних виробництв; лідерство західноєвропейських країн у міжнародній торгівлі
Сучасний Друга половина XX ст, - початок XXI ст.:	«Післявоєнний, золотий» (1950-1970 рр.)	Міжнародний обмін набуває «вибухового характеру»; світова торгівля розвивається високими темпами; з'являються світові організації (ООН, МВФ, МБРР)
	Конкуренція двох світових систем господарювання - капіталістичної та соціалістичної (1970-1990рр.)	Посилюється диференціація двох світових систем господарювання; потім - розпад СРСР та всієї світової соціалістичної системи; спостерігається перехід до політики лібералізації зовнішньоторговельних зв'язків, динамізація міжнародного конкурентного середовища;
	Глобалізація світової економіки «новітній»	Поява нових інтеграційних об'єднань; подальша індустріалізація більшості країн, що розвиваються; ознаки трансформації світового господарства

Джерело: розроблено автором за [5]

Сучасний стан світової торгівлі обумовлений численними факторами, включаючи рівень розвитку матеріального виробництва й сфери послуг, фінансової, інформаційної та транспортної інфраструктури, а також соціально-політичними процесами в різних державах. Крім того, на світову ринкову кон'юнктуру впливає рівень сформованих торгово-економічних відносин між країнами та їх інтеграційними блоками [6, с. 27].

Показники розвитку міжнародної торгівлі складаються з сьомі груп.

Основою системи показників розвитку міжнародної торгівлі є група об'ємних індикаторів, до складу якої входять експорт, реекспорт, імпорт, реімпорт, зовнішньоторговельний обіг, «генеральна» торгівля, «спеціальна» торгівля та фізичний обсяг торгівлі [1, с. 18].

Характеристика об'ємних індикаторів розвитку міжнародної торгівлі представлена на рис. 1.3.

Рис. 1.3. Характеристика об'ємних індикаторів розвитку міжнародної торгівлі
Джерело: розроблено автором за [7]

Роль експорту полягає в тому, що він є основним джерелом отримання валютних доходів, що спостерігається навіть у високорозвинених країнах із розгалуженою системою зовнішньоекономічних зв'язків. У свою чергу, імпорт збільшує вибір однойменних товарів, пропонує товари, котрі не виробляються в країні, залучаючи тим самим споживачів до досягнень світового НТП. Із точки зору загальнонаціональних інтересів, імпорт позитивно впливає і на національне виробництво [8, с. 78].

Аналіз розвитку міжнародної торгівлі товарами та послугами вимірюється показниками:

– рівнем експорту (рівень експорт визначається як відношенням обсягу експорту товарів та послуг до обсягу валового внутрішнього продукту);

– рівнем імпорту (співвідношення обсягу імпорту товарів до валового національного продукту з метою визначення імпортозалежності економіки країни) [9, с. 29].

У сучасній світовій практиці застосовується безліч різних форм і методів торгівлі товарами та послугами. Найчастіше використовуються дві форми – пряма і непряма. При прямій формі торгівлі укладання договорів купівлі-продажу відбувається безпосередньо між виробником і споживачем. При непрямій – укладання договорів купівлі-продажу здійснюється через посередника [10, с. 22].

Для здійснення торгівельних операцій у світовій торгівлі використовують різноманітні та численні документи. Правильне та повне оформлення таких документів має велике значення. Класифікувати документи, що використовуються в міжнародній торгівлі можна за видами, наведеними на рис. 1.4.

Структуру міжнародної торгівлі можна класифікувати за інституціональною, географічною та товарною ознакою. Інституціональна структура характеризується розподілом міжнародної торгівлі, що залежить від суб'єктів та методів, якими здійснюються експортно-імпортні операції.

Географічна структура світової торгівлі визначає частки країн, регіонів та певних об'єднань держав у загальносвітовому обсязі імпорту та експорту. Географічна структура допомагає визначити, які геополітичні фактори можуть вплинути на формування попиту та пропозиції товарів, а також зрозуміти, які регіони світу мають найбільший вплив на світову економіку. Говорячи про географічну структуру міжнародної торгівлі, слід звернутися до однієї з базових класифікацій її учасників, тобто ув'язати географічний критерій із розвиненістю економіки. Йдеться про розподіл країн на розвинені, а також країни з перехідною економікою. У Світовій торговій організації функціонують такі економічні регіони та угруповання:

- Північна Америка,
- Південна та Центральна Америка та Карибський басейн,
- Європа,

- Співдружність Незалежних Держав (СНД),
- Африка,
- Близький Схід,
- Південна та Східна Азія.

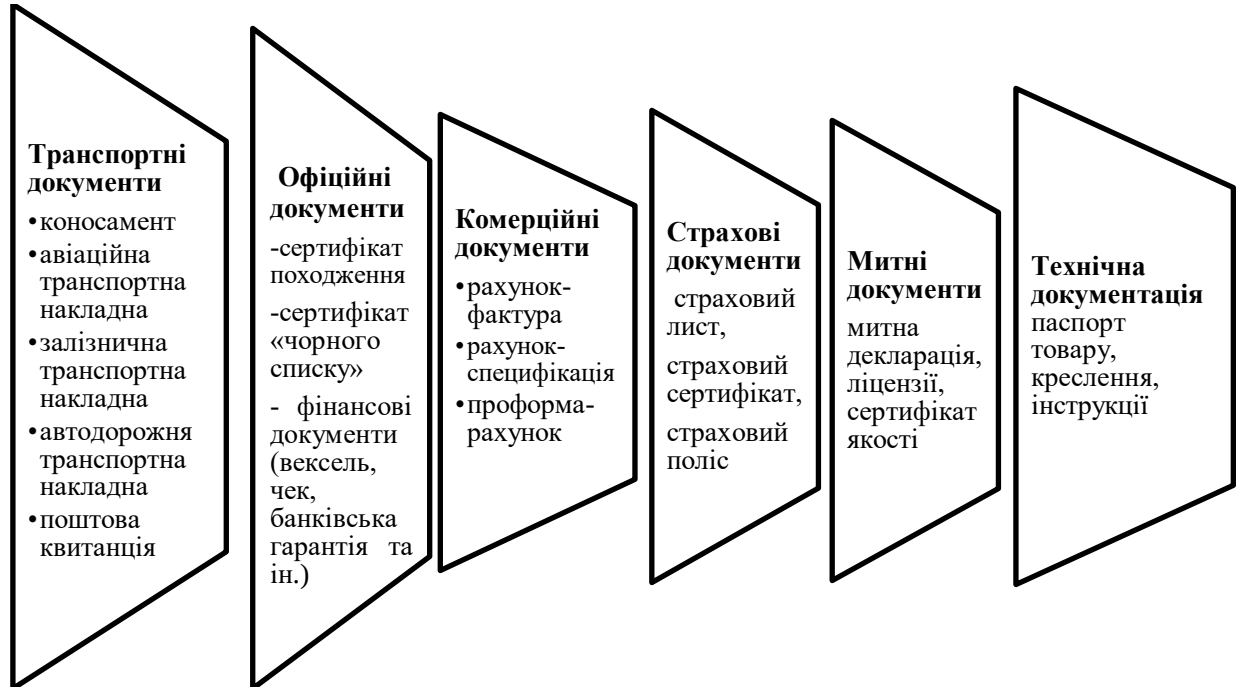

Рис. 1.4. Документи, що використовуються в міжнародній торгівлі
Джерело: розроблено автором за [10]

Найбільш важливою характеристикою розвитку міжнародної торгівлі є її товарна структура. Ця структура змінюється під впливом прискореного розвитку міжнародної системи поділу праці та науково-технічних розробок (рис. 1.5).

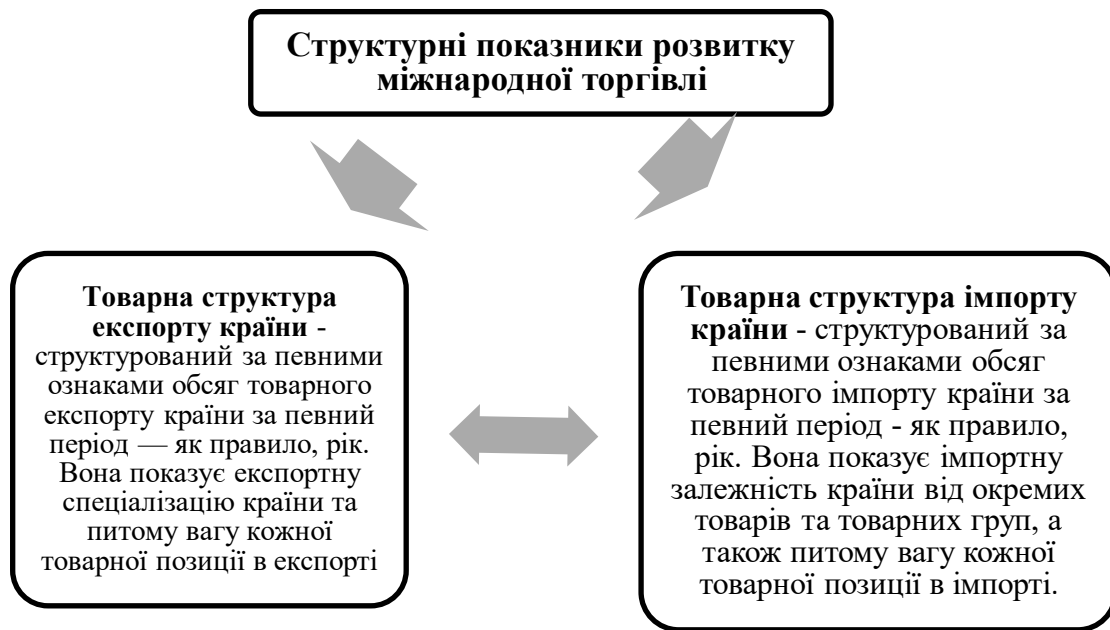

Рис. 1.5. Структурні показники розвитку міжнародної торгівлі
Джерело: розроблено автором за [11]

Товарна структура міжнародної торгівлі поділяється на торгівлю сировиною та готовими виробами. До першої групи відносять продовольство (рис. 1.6).

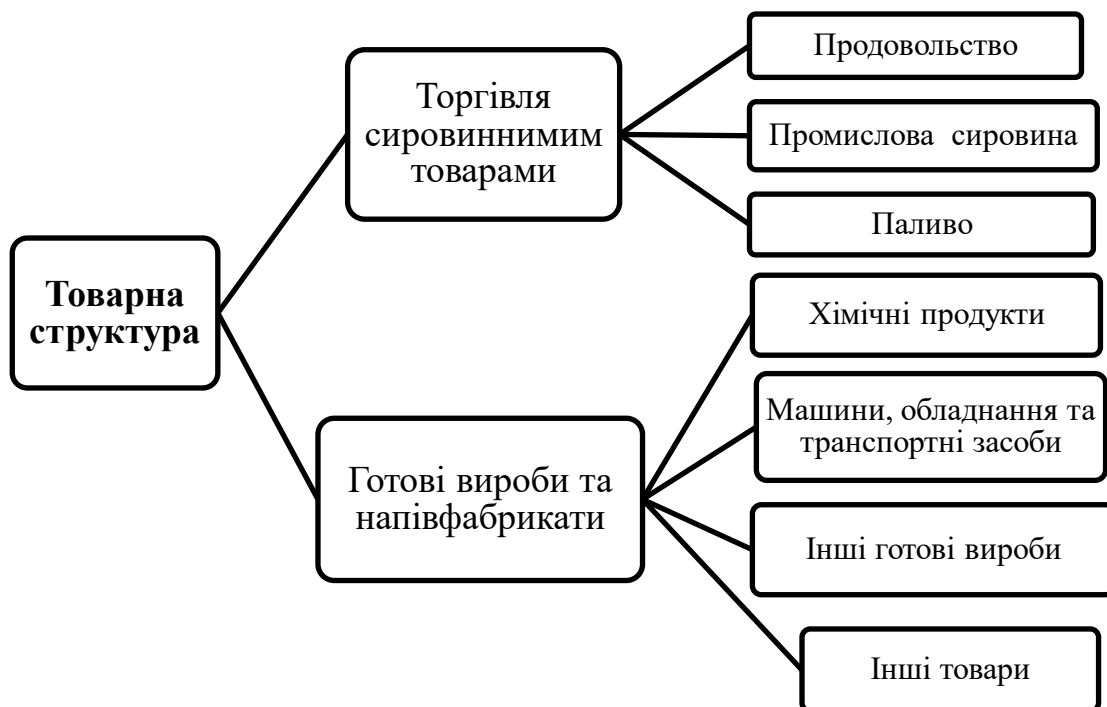

Рис. 1.6. Товарна структура міжнародної торгівлі
Джерело: розроблено автором за [12]

Продовольство є найважливішим стратегічним товаром, одним із пріоритетів світової економіки та політики. Проблема забезпечення продовольчої безпеки у сучасному світі загострюється, що спричинено нестійкістю кон'юнктури світового агропродовольчого ринку та кризами сільськогосподарського виробництва, зумовленими негативними природними явищами (посухами, повеннями) у країнах різних регіонів світу.

Особливостями світової торгівлі продовольством є:

- використання різних форм організації торгівлі (біржі, аукціони, торги; електронна торгівля);
- специфіка ціноутворення;
- нестабільність цін через вплив погодних умов, сезонність виробництва та споживання, спекулятивні операції на біржах, загострення конкуренції з боку товарів-замінників.

Товарну структуру міжнародної торгівлі продовольчими товарами представлено продукцією землеробства, тваринництва, лісового господарства, рибальства та морського промислу, а також напівфабрикатами та готовими товарами, виробленими на їх основі. Найважливіше місце на світовому продовольчому ринку займають зерно та продукти його переробки.

Сьогодні на світовому ринку зерна склалася стійка спеціалізація: виробництво зерна концентрується в розвинених країнах, а багато країн, що розвиваються, не в змозі вирішити свої зернові проблеми і змушені йти на масштабний імпорт зерна. У результаті росте світова торгівля зерном [13, с. 125].

Отже, далі розглянемо особливості торгівельних операцій з експорту зернових культур.

1.2. Особливості торгівельних операцій з експорту зернових культур

На думку науковиці Т.М. Циганкової, експорт (від. лат. *exportare* – вивозити) – вивіз товарів, робіт, послуг, результатів інтелектуальної діяльності, в тому числі виключних прав на них, з митної території країни за кордон без зобов'язання їх зворотного ввозу [14, с. 140].

Іншою мовою, експортом можна назвати товари та послуги, що вироблені в одній країні та призначені для купівлі резидентами іншої країни, тобто ці товари перетинають митний кордон без зобов'язання зворотного повернення. Зазвичай, для експорту товарів необхідно мати ліцензію на експорт. З боку держави експорт контролюється митницею та акцизом країни.

Основні види експорту представлені на рис. 1.8.

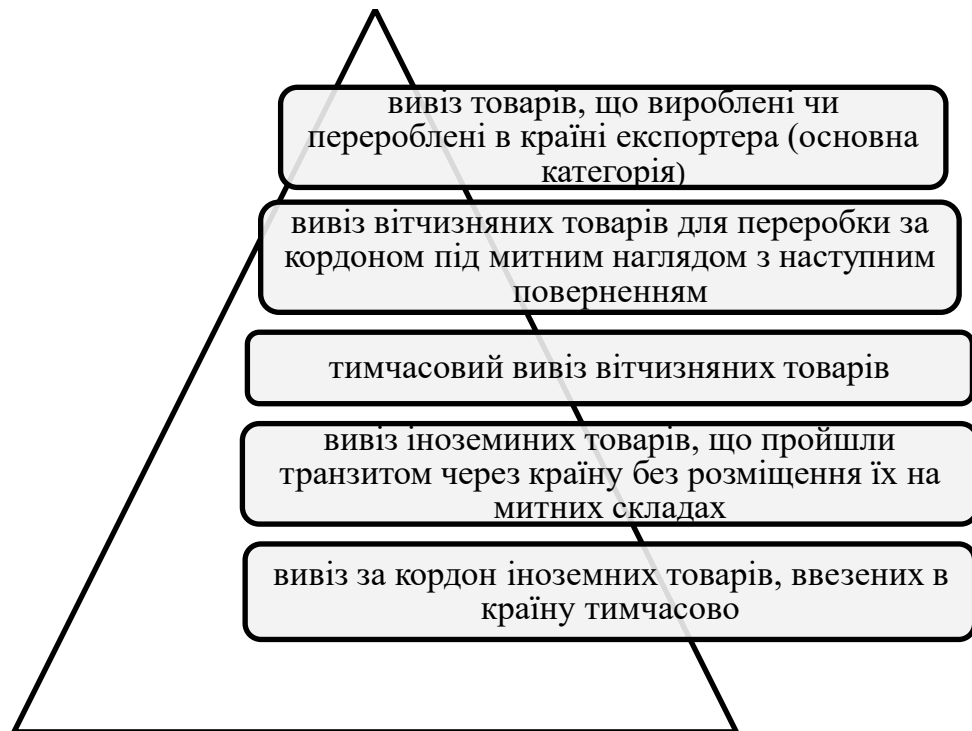

Рис. 1.8. Основні види експорту

Джерело: розроблено автором за [15]

Існування експорту має такий же історичний період як і торгівля взагалі. Значна кількість великих компаній у розвинених країнах, отримують більшу частину своїх річних доходів від експорту до інших країн. Експорт – це ключовий елемент, який допомагає зростанню економіці країни, і є

однією з ключових функцій зовнішньої дипломатії в зростанні торгівлі між країнами.

Що стосується безпосередньо України, то в вітчизняному законодавстві надається визначення поняття «експорт» в Законі «Про зовнішньоекономічну діяльність»: експорт (експорт товарів) – продаж товарів українськими суб'єктами зовнішньоекономічної діяльності іноземним суб'єктам господарської діяльності з вивезенням або без вивезення цих товарів через митний кордон України, включаючи реекспорт товарів [16].

Заслуговує на увагу і таке поняття як «експортна операція». Під експортною операцією вважають комерційну діяльність, пов'язану з продажем і вивозом за межі країни товарів, робіт, послуг для передачі їх у власність іноземному контрагенту.

На рис. 1.9. представлені існуючі види експортних операцій.

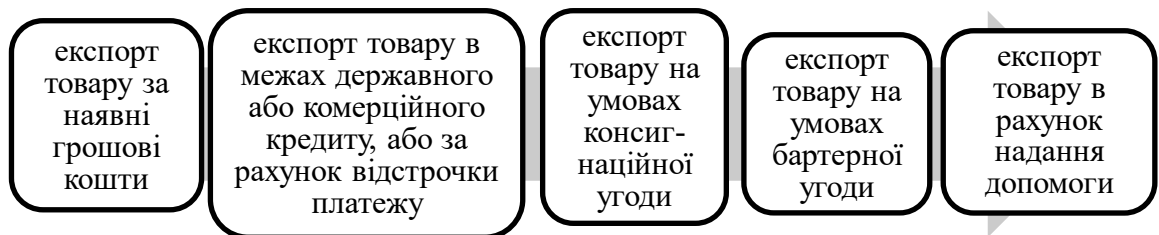

Рис. 1.9. Основні види експортних операцій

Джерело: розроблено автором за [14]

Експортні операції в рамках міжнародної торговельної практики здійснюються двома основними методами: прямим (direct) та непрямий (indirect). Прямий експорт передбачає, що постачання товарів здійснюється підприємствами безпосередньо іноземному споживачу, а непрямий експорт припускає продаж товарів за участю торговельних посередників.

Посередницька структура має ряд переваг у порівнянні з прямим експортером (рис. 1.10).

Сукупність експортних операцій складає експортну діяльність підприємства. Усі експортні операції здійснюються шляхом укладанням договору як правило у двох примірниках – по одному примірнику надається після підписання договору сторонам-учасникам даного процесу.

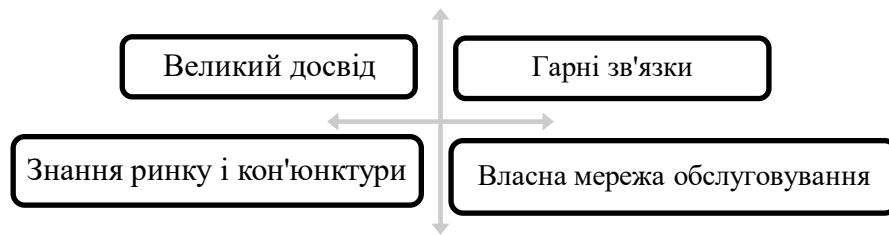

Рис.1.10. Переваги непрямого методу експортно-імпортних операцій

Джерело: розроблено автором за [17]

В договорі чітко визначається: перехід прав власності від продавця до покупця; характер предмету і об'єкту поставки; методи визначення якості та кількості товару; умови поставки; ціна; умови платежу та можливі ризики. Модель здійснення експортної діяльності підприємства представлена на рис. 1.11.

Експортна діяльність усіх підприємств в кожній країні, зокрема і тих, які реалізують зернову продукцію, здійснюється під впливом чинної нормативно-правової бази держави.

Зернові культури вважаються стратегічним товаром, наявність такого товару визначає як політичну так і соціально-економічну стабільність в суспільстві, а також продовольчу безпеку в країні.

Під системою державного регулювання ринку зерна розуміють комплексну систему, в яку входять правові, економічні, організаційні та адміністративні заходи із залученням адміністративного апарату для забезпечення прямого і зворотного зв'язку між державою, споживачами та виробниками.

Ринок зерна регулюється державою з використанням різних форм управління, які ґрунтуються на потужній законодавчій базі. В більш розвинених країнах, таких як ЄС, Канада, США, Австралія, активно використовуються економічні методи. Саме вони складають методологічну основу регулювання ринку зерна державою.

Рис. 1.11. Схема здійснення експортної діяльності підприємств

Джерело: розроблено автором за [18]

Наприклад, у США, вирішальну роль у визначенні заходів економічного регулювання ринку зерна, відіграє Конгрес. Конгресом визначаються види форм, методи і напрямків розвитку ринку зерна через сільськогосподарське законодавство. Експорт аграрної продукції США надає потужний імпульс розвитку всього внутрішнього американського ринку, забезпечує фінансову основу його модернізації на інноваційній основі, із застосуванням новітніх досягнень науково-технічного прогресу в галузі селекції та насінництва, механізації та автоматизації, хімізації та меліорації. Чітко налагоджена система економічних відносин у всіх ланках виробничого технологічного ланцюжка та сучасна логістична база дозволяє зберігати оптимальний баланс між зовнішніми та внутрішніми товарними потоками не вдаючись до різких економічних обмежень експорту. Це не виключає

обмежень на експорт, які запроваджуються з політичних мотивів проти окремої країни або групи країн, що приймають у цьому випадку найчастіше форму економічних санкцій.

Оскільки експорт зерна з Австралії значно більше внутрішнього споживання, зернове виробництво країни залежить від рівня світових цін. У зв'язку з цим, австралійський уряд постійно прагне знайти найбільш ефективну модель регулювання експорту. Так, наприклад, в країні створена 20 років тому на засадах державно-приватного партнерства зернова науково-дослідницька корпорація Австралії (GRDC), яка об'єднує п'ять державних установ, вісім університетів, національний дослідницький центр та займається вивченням приблизно 25 найважливіших видів сільськогосподарських культур, переважно експортної спрямованості, на користь місцевих фермерів. Слід зазначити, що створюючи сприятливі умови для власних аграрних виробників, Австралія займає дуже жорстку позицію на міжнародній арені і, зокрема, у Світовій організації торгівлі (СОТ), щодо експортерів з інших країн, категорично заперечуючи проти використання механізмів тарифних квот та експортних субсидій новими членами СОТ.

Відповідальним за регулювання ринку зернових культур в ЄС є Рада міністрів, нормативні акти розробляє Європейська комісія разом з Міжурядовим комітетом з питань сільського господарства та розвитку сільських територій. До компетенції кількох національних організацій в рамках ЄС з ціллю координації управління та регулювання єдиного ринку зернових культур входить відповідальність за наступне: вони встановлюють загальні ціни, збори і платежі, експортні відшкодування, доходи і податки, а також щорічно ухвалюють та гармонізують нормативні акти. Країнами-членами ЄС проводиться політика економічного регулювання виробництва зернових з ціллю розвитку інтенсивного вирощування зернових культур та поширення інноваційних технологій у виробництві та переробці зернових. Ринок зернових культур регулюється державами ЄС через встановлення цін та бюджетне фінансування. Європейська Комісія раз на рік до початку

наступного сільськогосподарського року розробляє систему цін на зернові культури, потім вона повинна бути затверджена Радою Міністрів.

Якщо розглядати системи регулювання міжнародного ринку зернових культур, то вона складається з двох міжнародних організацій: Світової організації торгівлі (СОТ) та Міжнародної угоди про зерно, до якої також входять Угода про торгівлю зерном та Угода про продовольчу допомогу. Основні документи, які регламентують сільське господарство в СОТ сьогодні, – це три угоди Уругвайського раунду, а саме, Угода про сільське господарство, Угода про санітарні та фітосанітарні стандарти (SPS) і Угода про торгові бар'єри (ТВТ). Дані угоди стосуються виробництва та торгівлі сільгосппродукцією, а також мають вплив на ринок зерна (рис. 1.12).

Рис. 1.12. Основні інструменти Світової організації торгівлі у сфері регулювання аграрного ринку

Джерело: розроблено автором за [20]

Організація міжурядового рівня Міжнародна рада із зерна (МРЗ) (IGC – від англ. *International Grains Council*) сприяє просуванню зернової галузі та

контролює виконання Конвенції з торгівлі зерном та співпраці держав з торгівлі зерном; відслідковує зміни у політичній стратегії країн у зерновому секторі, її вплив на ринок; планує та розробляє комплекс заходів з вирішення проблем в аграрній галузі, пов'язаних з виробництвом і збутом зернових [19, с. 77]. Експорт зернових в Україні також підлягає державному регулюванню (рис. 1.13).

Рис. 1.13. Основні цілі експортної політики у системі зовнішньоекономічного регулювання зернового ринку

Джерело: розроблено автором за [21]

На рис. 1.13. наведено основні цілі експортної політики у системі зовнішньоекономічного регулювання зернового ринку.

Щодо України, то в регулюванні експортної діяльності в країні надаються права приймати участь: державним органам у рамках їх компетенції; недержавним органам управління економікою; самім суб'єктам зовнішньоекономічної діяльності.

Ми вважаємо, що потреба у державному регулюванні ринку зернових обумовлена у першу чергу дотриманням економічних інтересів України, досить важливу роль у даному процесі відіграють експортні відносини. Розглянемо далі стан сучасного світового ринку зерна.

1.3. Тенденції сучасного світового ринку зернових культур

Характеризуючи світові товарні ринки, як економічну категорію, варто підкреслити, що – це історично сформована постійно розвиваюча система обміну товарами і послугами, заснована на міжнародному поділі праці та міжнародних торгово-економічних, валютно-фінансових і кредитних відносинах [22, с. 57].

Світовий ринок зерна, на думку Е. В. Прушківській можна трактувати, як глобальну систему обміну та торгівлі різними видами зернових культур (такими як пшениця, кукурудза, рис, ячмінь, овес тощо) на якому країни-виробники продають свої врожаї, а країни-споживачі купують зерно для власного споживання або використання у виробництві [23, с. 60].

Щоб надати характеристику ринку зерна необхідно визначитись з його структурою. Найбільш розповсюдженою серед науковців [22, 23, 24,25] є така класифікація структури ринку зерна:

- виокремлюються фуражні та продовольчі зернові культури;
- ринок класифікується за різноманітними видами зернових;
- виділяють основні етапи функціонування ринку: виробництво, торгівлю, споживання.

Види структури зернового ринку наочно можна побачити на рис. 1.14.

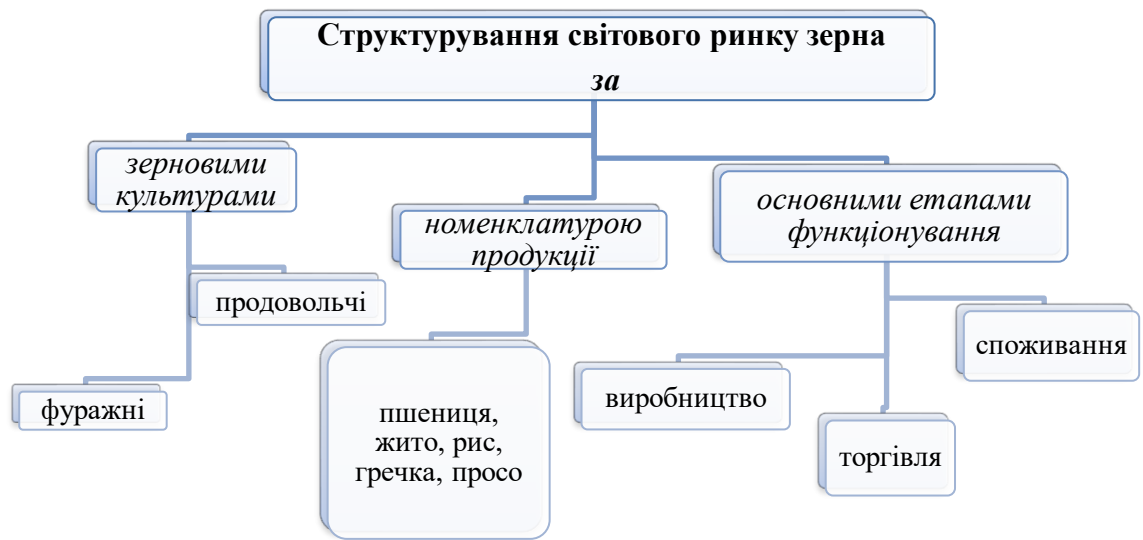

Рис. 1.14. Структурування світового ринку зерна за трьома класифікаційними ознаками

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 24, 25]

В науковій літературі існує погляд на структуру ринку зерна за країнами, а саме вона складається з країн-виробників зернових культур; країн, що переважно продають зернові культури; країн, що переважно купують зерно для власного споживання. В даній структурі можна виділити ряд основних країн з кожної групи (рис. 1.15).

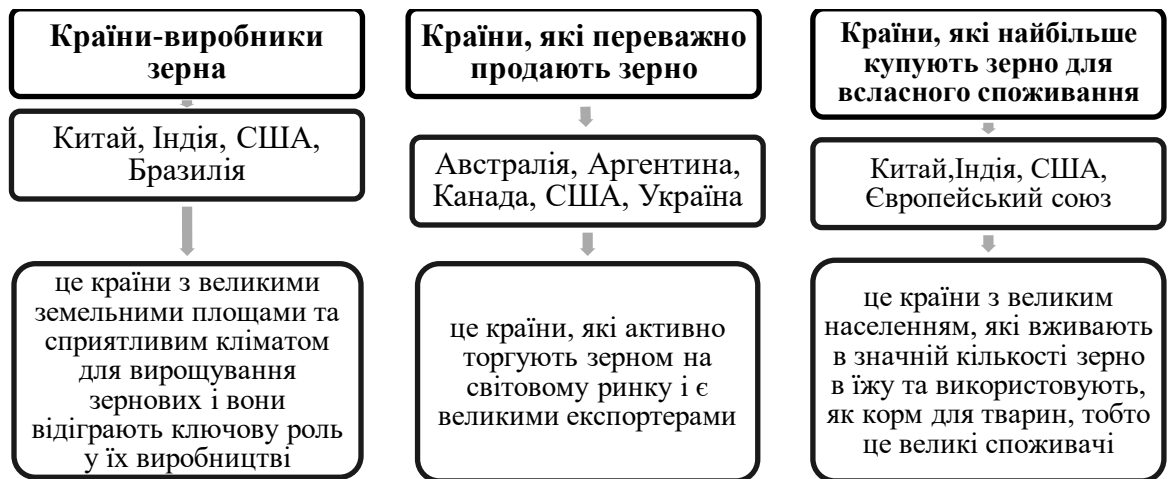

Рис. 1.15. Структурування світового ринку зерна за країнами

Джерело: розроблено автором за [22, 23, 24, 25]

Країни, які купують чи продають зерно вступають у міжнародні економічні відносини. Диверсифіковані джерела постачання зернових культур сприяють стабілізації харчової безпеки світового населення.

Виробництво зернових культур та їх експорт є джерело доходу та економічного розвитку для кожної країни-експортера.

В цілому, світовий ринок зерна відіграє ключову роль у глобальному харчовому ланцюгу й економіці, взаємодіючи із іншими ринками та виконуючи різноманітні функції [23, с. 61].

Основні функції світового ринку зерна складаються з виробництва, постачання, глобальної торгівлі, ціноутворення, стабільності харчової безпеки, економічного розвитку, стимулювання інновацій, зниження ризиків.

Макроекономіка та геополітика впливають на зернові ринки. Вони безпосередньо впливають на виробництво і пов'язані з цим витрати, причому попит, експорт, імпорт та кінцеві запаси коригуються, доки ринки знаходять нову рівновагу. Вищі ціни на нафту та фрахт, а також фінансові ринки збільшили свою частку волатильності. Що стосується погодних коливань, то вони частіше зустрічаються з більшою амплітудою у зв'язку з глобальним потеплінням та сильнішою реакцією з боку фінансових ринків.

Зерновий ринок тісно пов'язаний з виробництвом та збутом зерна, як у сирому вигляді, так і продукції з зерна за допомогою його технологічної переробки. При цьому якщо взяти до уваги участь у товарообмінних відносинах, то всі учасники ринку зерна абсолютно рівноправні та, відповідно, ніхто з них не є ні основним, ні допоміжним суб'єктом.

Світова кон'юнктура ринку зерна характеризується показниками функціонування ринку та відображає величину попиту і пропозиції, обсяги продажів, ринкову активність продавців і покупців [26, с. 126].

Можна зробити висновок, що світовий ринок зерна динамічно розвивається. Про це свідчать темпи росту основних його показників за 2015 – 2024 роки (рис. 1.16).

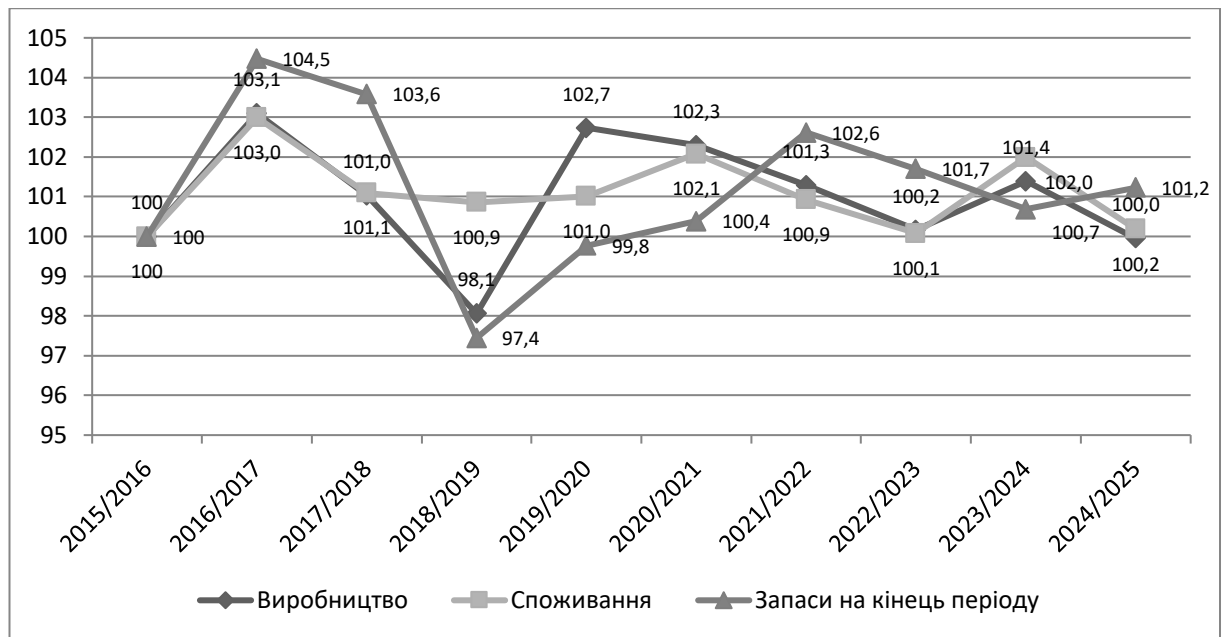

Рис. 1.16. Темпи росту основних показників світового ринку зерна за 2015 – 2024 роки, %

Джерело: складено за [27]

У табл. 1.2 розглянемо світовий ринок зернових культур за останні 10 років, а саме виробництво, пропозицію, споживання та запаси. З даних табл.1.2 бачимо, що згідно прогнозам ФАО (Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН), в 2024/2025 маркетинговому році відбудеться збільшення світового виробництва зерна в порівнянні з 2015/2016 МР на 267,7 млн т (на 10%), збільшення світового споживання зерна на 300,3 млн т (на 12%). До кінця 2024 – початку 2025 рр. світові залишки зерна складуть 889,7 млн т, що на 12% більше залишків 2015/2016 МР, світова торгівля зерном за даний період зросте на 23,5%. Фактичні дані за 2023/2024 МР та прогнозні за 2024/2025 МР можна вважати найкращими показниками за останні десять років.

Отже, аналіз основних показників розвитку світового ринку зернових культур дає змогу відзначити, що світове виробництво зерна, як в короткій, так і в довгостроковій перспективі здатне задовольнити попит на продукти зернового виробництва.

Згідно з даними ФАО, світовий ринок зерна за видами культур підрозділяють на пшеницю, фуражні культури та рис.

Таблиця 1.2

Динаміка світового ринку зернових культур, млн. тон

Показники	Маркетинговий рік									
	2015/ 2016	2016/ 2017	2017/ 2018	2018/ 2019	2019/ 2020	2020/ 2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024	2024/ 2025*
Виробництво										
Усього	2583,7	2663,7	2691,4	2639,1	2711,2	2773,4	2809,1	2813,8	2852,8	2851,4
З них										
пшениця	737,2	763,3	760,3	729,9	758,9	775,0	779,8	806,1	788,5	791,4
фуражне зерно	1357,5	1403,4	1431,3	1401,5	1448,8	1480,2	1503,1	1482,1	1532,5	1523,0
рис	488,9	497,0	499,9	507,7	503,5	518,1	526,3	525,5	531,8	536,9
Пропозиція										
Усього	3352,5	3455,7	3518,8	3496,1	3546,3	3606,6	3645,5	3672,0	3725,6	3730,3
З них										
пшениця	966,0	1006,7	1027,6	1018,8	1033,0	1059,3	1072,4	1102,7	1111,7	1106,5
фуражне зерно	1721,8	1778,5	1817,4	1793,6	1823,1	1840,7	1852,6	1848,0	1887,4	1888,9
рис	664,7	670,6	673,7	683,7	690,3	706,5	720,5	721,3	726,5	734,9
Споживання										
Усього	2551,5	2627,8	2656,6	2679,5	2706,7	2762,9	2788,6	2790,9	2846,5	2851,8
З них										
пшениця	717,0	737,2	738,3	748,3	746,4	763,3	770,3	777,4	798,2	793,3
фуражне зерно	1343,5	1395,3	1419,5	1431,8	1460,0	1488,7	1494,6	1486,7	1522,3	1525,6
рис	491,0	495,3	498,7	499,4	500,3	510,9	523,7	526,7	525,9	532,9
Торгівля										
Усього	393,1	406,7	423,3	411,7	440,0	482,5	483,2	479,4	502,1	485,6
З них										
пшениця	167,5	177,3	178,1	169,2	183,8	189,9	196,8	201,8	207,0	199,4
фуражне зерно	184,2	181,0	196,7	198,1	210,3	240,7	230,0	224,8	243,0	232,9
рис	41,3	48,4	48,5	44,4	45,9	51,9	56,4	52,9	52,0	53,3
Запаси на кінець періоду										
Усього	792,0	827,4	857,0	835,1	833,2	836,4	858,3	872,9	878,9	889,7
З них										
пшениця	243,4	267,4	288,9	274,1	284,4	292,7	296,6	323,2	315,1	314,5
фуражне зерно	375,1	386,2	392,1	374,3	360,5	349,5	365,8	355,0	365,9	370,5
рис	173,6	173,9	176,0	186,7	188,4	194,3	195,8	194,7	197,9	204,8

* прогноз на 6.09.2024 року; Джерело: складено за [27]

Структура виробництва та торгівлі даних культур за досліджений період наведена на рис. 1.17. Як видно з рис. 1.17 найбільшу частку в виробництві зерном займає фуражне зерно – більше 50%, 28% - пшениця. Але більша частка фуражного зерна йде на внутрішнє споживання і в світовій торгівлі зерном пшениця складає більше 40%.

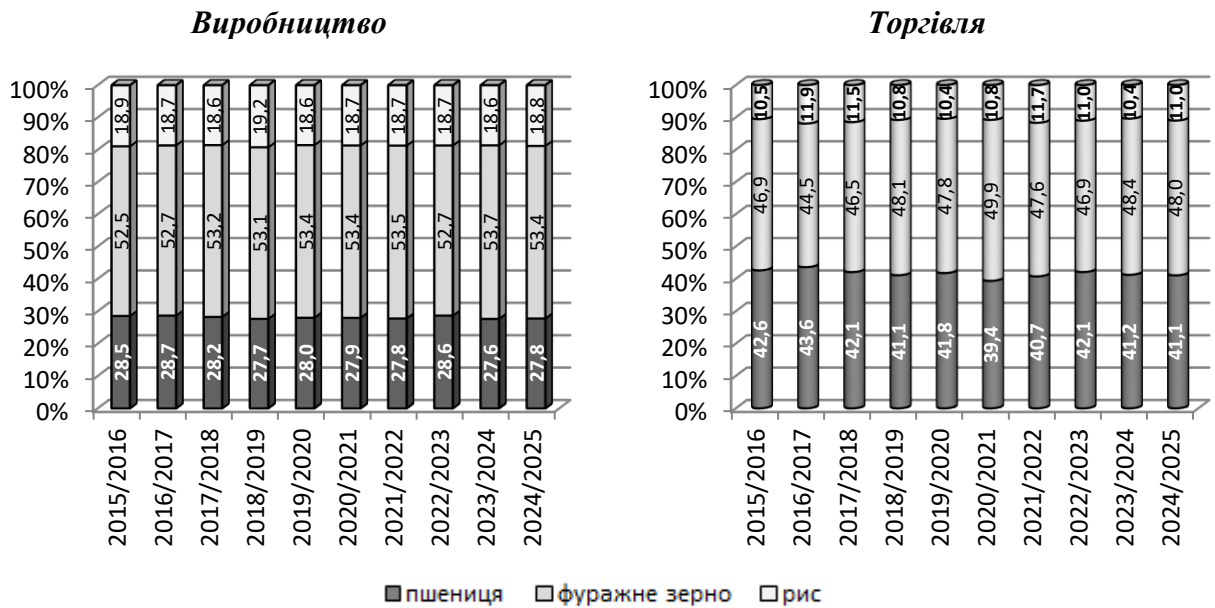

Рис. 1.17. Динаміка структури світового зернового ринку за видами зернових культур

Джерело: складено за [27]

Пшениці відведена ключова роль на світовому ринку зерна. Вона одна з основних зернових культур, тому що її використовують для виробництва багатьох харчових продуктів і пшениця - важливе джерело енергії та білка для багатьох людей у світі.

На світовий ринок зерна на сучасному етапі розвитку впливають різні фактори:

- відбувається скорочення посівних площ у розвинених країнах та масові ерозії ґрунтів у багатьох країнах третього світу;
- зростає населення Землі, і разом з ним збільшується споживання зерна;
- зростає роль пшениці як продовольчої культури у країнах третього світу (Близький Схід, Африка, Латинська Америка), збільшується її споживання в традиційних країнах рису, особливо в Китаї, у зв'язку з урбанізацією та переходом значною мірою до західного типу харчування.

Згідно з даними FAO, пшеницю вирощують понад 80 країн у всьому світі, і хоча ця культура є дуже поширеною, більшість світового виробництва припадає лише на кілька країн. Трійка лідерів за виробництвом не

змінюється і складається з Китаю, Індії та росії. Вони спільно виробляють більше третини всієї пшениці на світі – 41,28% [28].

Країни, що виробляють великі обсяги зернових культур, можуть стати ключовими постачальниками на світовий ринок зерна, такого як пшениця, кукурудза, рис та інші види. Зазначимо також, що зростання або зменшення виробництва зернових культур у великій країні-експортері має значний вплив на кон'юнктуру світового зернового ринку. Додамо, що погодні умови або якісь зміни в аграрній політиці країн, які експортують зернові культури, можуть призвести до зміни пропозиції в більший чи менший бік, що вплине на світові ціни на зерно. Зауважимо, що забезпечення стабільної поставки зерна на світовий ринок відіграє також важливу роль у глобальній безпеці харчування.

Аналізуючи експорт зернових культур за країнами-експортерами за останні 15 років, зазначимо, що частка 10 експортерів складає більше 70% загального експорту зерна в світі. Зупинимось на даному аналізі більш детально. З даних в Додатку А та рис. 1.18 можна зробити наступні висновки.

1. Найкрупнішими країна-експортерами зерна за останні 15 років залишаються США, Франція, Канада, Аргентина, Бразилія, Індія, Україна. США на всьому періоді залишається незмінним лідером експорту зернових на світовому ринку.

2. Знизилась в обсягу експорту частка США (з 28% в 2008 році до 17% в 2023 році), зросли частки таких країн як Індія та Україна.

3. В 2023 році в порівнянні з 2008 роком втратили позиції лідерів ТОП-10 такі країни як Австралія, Тайланд, В'єтнам. З'явилися Бразилія, Румунія, Польща.

4. Якщо обсяг світової торгівлі зерном в натуральному виразі в 2023 році в порівнянні з 2015 роком зріс на 27,7%, то обсяг реалізації у ТОП-10 експортерів зерна у грошовому виразі за цей період зріс на 19%.

2008 рік

2014 рік

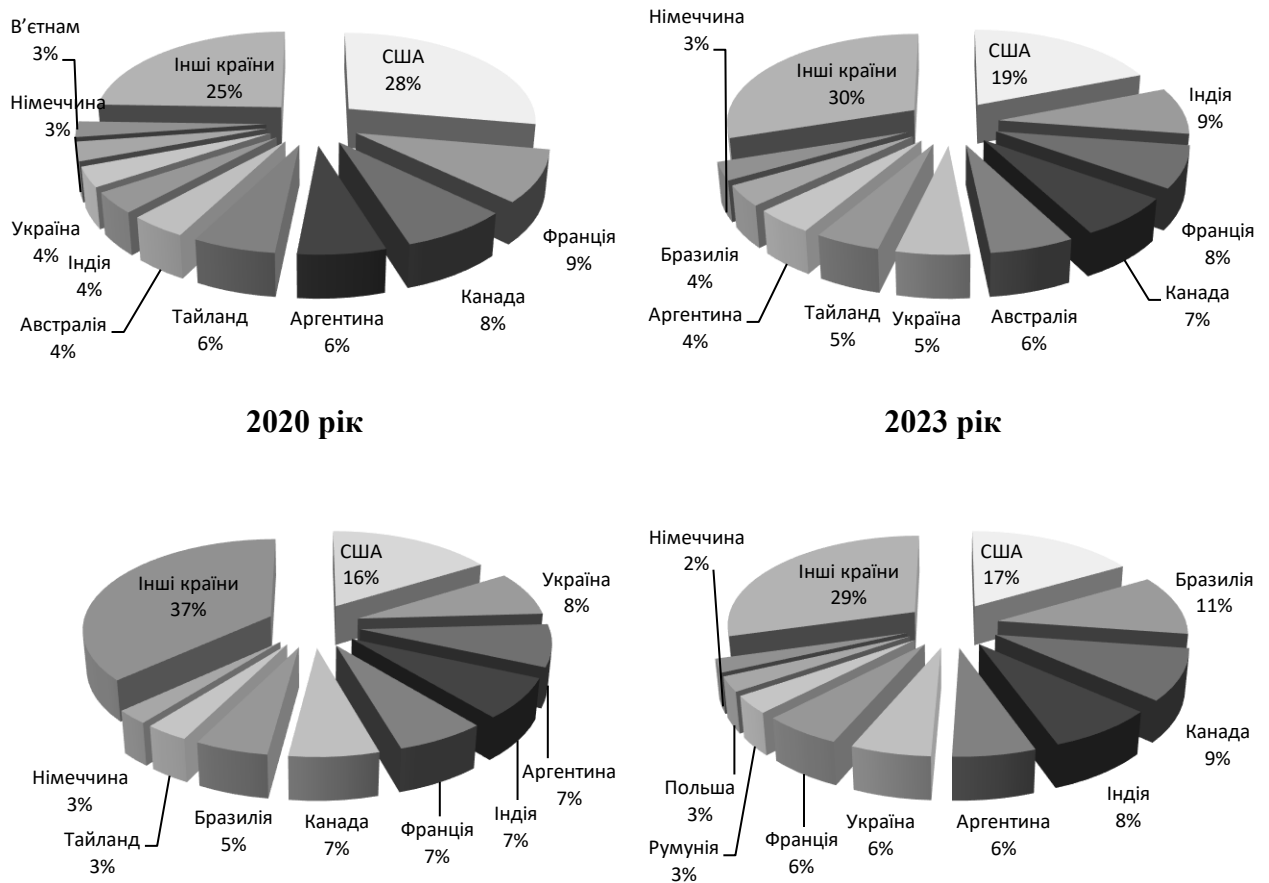

Рис. 1.18. Основні країни-експортери зернових культур на світовий ринок
Джерело: складено за [29]

ТОП-10 експортерів зерна на світовому ринку наведено на рис. 1.19. Отже, в 2023 році основними експортерами зерна були США (17% світового експорту), Бразилія (11% світового експорту), Канада (9% світового експорту), Індія (8% світового експорту), Аргентина, Україна, Франція – по 6% світового експорту.

Україна є одним із важливих гравців на світовому ринку зерна. Наша країна є виробником й експортером значної кількості зернових культур, які забезпечують міжнародну продовольчу систему товарами. В разі продовження росією війни в Україні можуть виникнути серйозні проблеми у світі із постачанням зернових культур та загострення геополітичної ситуації [24].

2014 рік

2023 рік

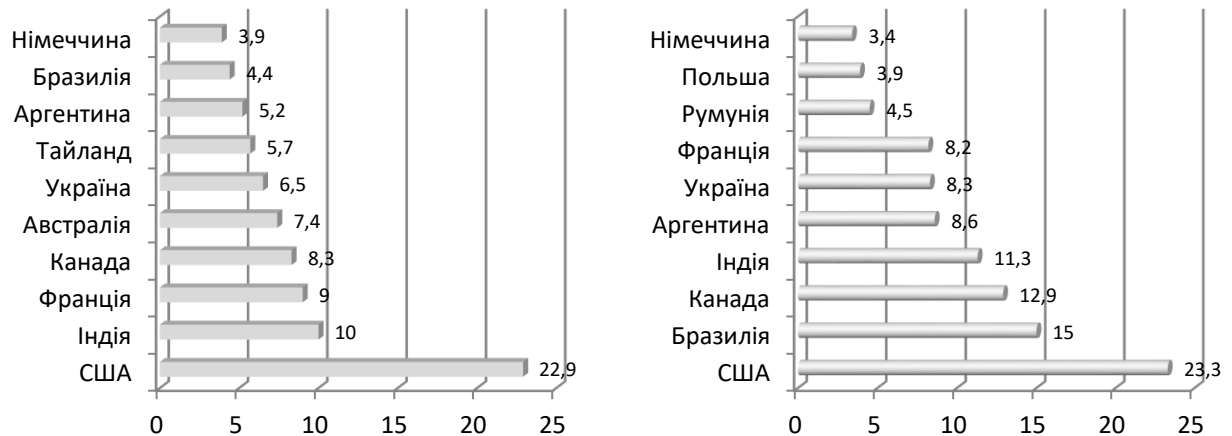

Рис. 1.19. ТОП-10 експортерів зерна на світовому ринку, млрд. дол. США
Джерело: складено за [28]

Подальше дослідження буде присвячено аналізу експорту зернових культур з України та пошуку вирішення проблем за даним напрямком дії, що поставлені перед нашою країною російською агресією та ворожістю деяких країн Європейського Союзу.

Висновки до розділу 1

З проведеного дослідження в розділі 1 можна зробити наступні висновки.

1. Світова (міжнародна) торгівля є традиційною формою міжнародних економічних відносин, це - форма обміну продуктами праці вигляді товарів та послуг між державно оформленими національними суб'єктами господарства, тобто між державами. Для національного господарства участь у міжнародній торгівлі набуває форми зовнішньої торгівлі.

2. Продовольство є найважливішим стратегічним товаром, одним із пріоритетів світової економіки та політики. Особливостями світової торгівлі продовольством є: використання різних форм організації торгівлі (біржі, аукціони, торги; електронна торгівля); специфіка ціноутворення; нестабільність цін через вплив погодних умов, сезонність виробництва та споживання, спекулятивні операції на біржах, загострення конкуренції з боку товарів-замінників.

3. Товарну структуру міжнародної торгівлі продовольчими товарами представлено продукцією землеробства, тваринництва, лісового господарства, рибальства та морського промислу, а також напівфабрикатами та готовими товарами, виробленими на їх основі. Найважливіше місце на світовому продовольчому ринку займають зерно та продукти його переробки.

4. Експортом можна назвати товари та послуги, що вироблені в одній країні та призначені для купівлі резидентами іншої країни, тобто ці товари перетинають митний кордон без зобов'язання зворотного повернення. Зазвичай, для експорту товарів необхідно мати ліцензію на експорт. З боку держави експорт контролюється митницею та акцизом країни.

5. Особливістю експорту зернових культур є те, що вони вважаються стратегічним товаром, наявність такого товару визначає як політичну так і соціально-економічну стабільність в суспільстві, а також продовольчу безпеку в країні. Тому експорт зерна підлягає ретельному регулюванню міждержавними та державними нормативними актами.

6. Світовий ринок зерна - глобальна система обміну та торгівлі різними видами зернових культур (такими як пшениця, кукурудза, рис, ячмінь, овес тощо) на якому країни-виробники продають свої врожаї, а країни-споживачі купують зерно для власного споживання або використання у виробництві. Найбільш розповсюдженою серед науковців є така класифікація структури ринку зерна: виокремлюються фуражні та продовольчі зернові культури; ринок класифікується за різноманітними видами зернових; виділяють основні етапи функціонування ринку: виробництво, торгівлю, споживання.

7 Зерновий ринок тісно пов'язаний з виробництвом та збутом зерна, як у сирому вигляді, так і продукції з зерна за допомогою його технологічної переробки. Він за останні 10 років динамічно розвивається. Згідно прогнозам ФАО, в 2024/2025 маркетинговому році відбудеться збільшення світового виробництва зерна в порівнянні з 2015/2016 МР на а 10%. Отже, світове виробництво зерна, як в короткій, так і в довгостроковій перспективі здатне задовольнити попит на продукти зернового виробництва.

8. Найбільшу частку в виробництві зерном займає фуражне зерно – більше 50%, 28% - пшениця. Але більша частка фуражного зерна йде на внутрішнє споживання і в світовій торгівлі зерном пшениця складає більше 40%. Пшениці відведена ключова роль на світовому ринку зерна. Вона одна з основних зернових культур, тому що її використовують для виробництва багатьох харчових продуктів і пшениця - важливе джерело енергії та білка для багатьох людей у світі. Трійка лідерів за виробництвом пшениці не змінюється і складається з Китаю, Індії та Росії. Вони спільно виробляють більше третини всієї пшениці на світі – 41,28%.

9. Аналізуючи експорт зернових культур за країнами-експортерами за останні 15 років, зазначимо, що частка 10 експортерів складає більше 70% загального експорту зерна в світі. Найкрупнішими країнами-експортерами зерна за останні 15 років залишаються США, Франція, Канада, Аргентина, Бразилія, Індія, Україна. США на всьому періоді залишається незмінним лідером експорту зернових на світовому ринку. Знизилась в обсягу експорту частка США (з 28% в 2008 році до 17% в 2023 році), зросли частки таких країн як Індія та Україна. В 2023 році в порівнянні з 2008 роком втратили позиції лідерів ТОП-10 такі країни як Австралія, Тайланд, В'єтнам. З'явилися Бразилія, Румунія, Польща. Якщо обсяг світової торгівлі зерном в натуральному виразі в 2023 році в порівнянні з 2015 роком зріс на 27,7%, то обсяг реалізації у ТОП-10 експортерів зерна у грошовому виразі за цей період зріс на 19%. В 2023 році основними експортерами зерна були США, Бразилія, Канада, Індія, Аргентина, Україна, Франція. Україна є одним із важливих гравців на світовому ринку зерна.

РОЗДІЛ 2. РОЗВИТОК УКРАЇНСЬКОГО ЕКСПОРТУ ЗЕРНОВИХ КУЛЬТУР В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

2.1. Аналіз довоєнного стану експорту зерна в Україні

											(рази)
В млн. тон	21,8	23,2	32,6	34,8	39,2	45,2	41	47,5	51,3	50,8	2,3
В млн. дол. США	6971	6371,3	6544,1	6057,5	6073,9	6501,9	7240,6	9633,3	9417,6	11843,9	1,7
Умовна ціна за 1 тону (дол. США)	319,8	274,6	200,7	174,1	154,9	143,8	176,6	202,8	183,6	233,1	0,7

Джерело: розроблено автором за [31, 32]

У 2014 році Україна вийшла на друге місце в світі за обсягами експорту зернових культур після США і на перше місце в світі за темпами зростання продуктивності зернового господарства. Найбільший темп зростання експорту зернових і зернобобових культур спостерігався у 2019 р. – 133,0%. Найменші показники темпів зростання експорту спостерігалися у 2016 р. і складала 100,3%. Динаміка експорту зернових в натуральних одиницях має нестабільну тенденцію нарощування обсягів продажу зерна.

До 2021 Україна продовжувала нарощувати експортний потенціал зернових культур. На рис. 2.1 представлена частка зернових культур в загальному експорті товарів з України за 2012 – 2021 роки в вартісному виразі. З рис. 2.1 видно, що виручка від реалізації зернових культур складає за досліджений період від 10% до 19% експортної виручки держави, при чому вона мала тенденцію до зростання. Так, після фінансової кризи в країні в 2015 році почалося постійне зростання виручки від експорту зернових і в 2021 році вона складала майже 5 частину загальної експортної виручки. Отже, за 2021 р. загальний обсяг експортованого зерна склав 11843,9 млн. дол. США, у 2020 – 9417,6 млн. дол. США, у 2019 р. – 9633,3 млн дол. США, у 2018 р. – 7240,6 млн дол. США, у 2017 р. – 6501,1 млн дол. США, у 2016 р. – 6073,9 млн дол. США та у 2015 р. – 6057,5 млн дол. США.

Рис. 2.1. Динаміка частки зернових в експорті товарів з України в 2012 – 2021 роках

Джерело: розроблено автором за [31, 32]

Далі розглянемо товарну та географічну структуру експорту зернових культур з України за досліджуваний період. Ринок зернових і зернобобових культур поділяється на групи таких рослин, як: злакові, бобові та гречкові, які, своєю чергою, діляться на хлібні та зернобобові. Крім того, до даного ринку можна віднести ринок продовольчого та фуражного зерна, а також підприємства з його продажу та переробки.

За міжнародними статистичними класифікаціями група зернових культур (10) підрозділяється на ряд підгруп (рис. 2.2).

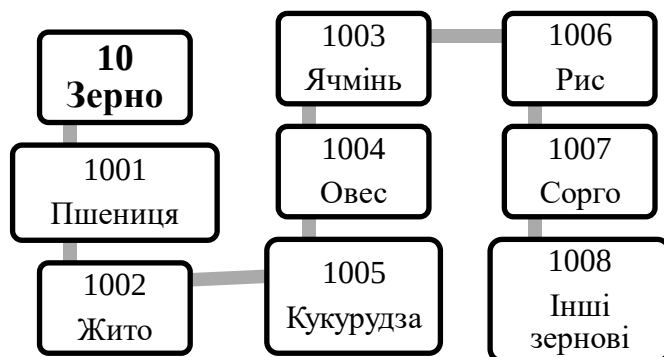

Рис. 2.2. Міжнародна статистична класифікація груп зернових культур

Джерело: розроблено автором за [29]

Основними зерновими культурами, які експортує Україна є пшениця, кукурудза та ячмінь (приблизно 80% експорту). В табл. 2.2 представлені дані за експортом зерна з України по товарним групам за 2012 – 2021 роки.

Таблиця 2.2

Товарна структура експорту зернових з України з 2012 по 2021 роки

Роки	Зернові		Пшениця		Кукурудза		Ячмінь		Інші зернові	
	Млрд. дол.	%	Млрд. дол.	%	Млрд. дол.	%	Млрд. дол.	%	Млрд. дол.	%
2012	7	100	2,3	32,9	3,9	55,7	0,7	10	0,4	1,4
2013	6,4	100	1,9	29,7	3,8	59,4	0,6	9,4	0,1	1,6
2014	6,5	100	2,3	35,4	3,4	52,3	0,8	12,3	0	0,0
2015	6,1	100	2,2	36,1	3	49,2	0,8	13,1	0,1	1,6
2016	6,1	100	2,7	44,3	2,7	44,3	0,7	11,5	0	0,0
2017	6,5	100	2,8	43,1	3	46,2	0,7	10,8	0	0,0
2018	7,2	100	3	41,7	3,5	48,6	0,7	9,7	0	0,0
2019	9,6	100	3,7	38,5	5,2	54,2	0,7	7,3	0	0,0
2020	9,4	100	3,6	38,3	4,9	52,1	0,9	9,6	0	0,0
2021	11,8	100	4,7	39,8	5,9	50,0	1,2	10,2	0	0,0

Джерело: розроблено автором за [31, 32]

З табл. 2.2. видно, що за досліджуваний період найбільшої групою експорту зернових була кукурудза (біля 50%), на частку пшениці припадає біля 40%, та біля 10% – на ячмінь. Інші види зернових після 2015 року займають в експорті менше 1%. Після 2015 року спостерігається зростання обсягів усіх видів зернових культур, що експортуються. В порівнянні з 2012 роком, обсяги реалізації товарних груп зросли майже удвічі.

Аналізуючи Україну станом на 24 лютого 2022 року, найбільші площі врожаю пшениці по відношенню до загальної території країни розташовані в Запорізькій, Харківській та Одеській областях. Сьогодні в умовах війни Одеська область є найбільшим районом збирання пшениці, а також значно зросла частка Дніпропетровської та Кіровоградської областей.

Якщо за досліджуваний період товарна структура експорту зернових з України була майже постійною, то географічна структура зазнала ряд змін. Якщо порівняти географічну структуру експорту зернових за 2012, 2017 та 2021 рік, то можна зазначити наступне (рис. 2.3).

2012

2016

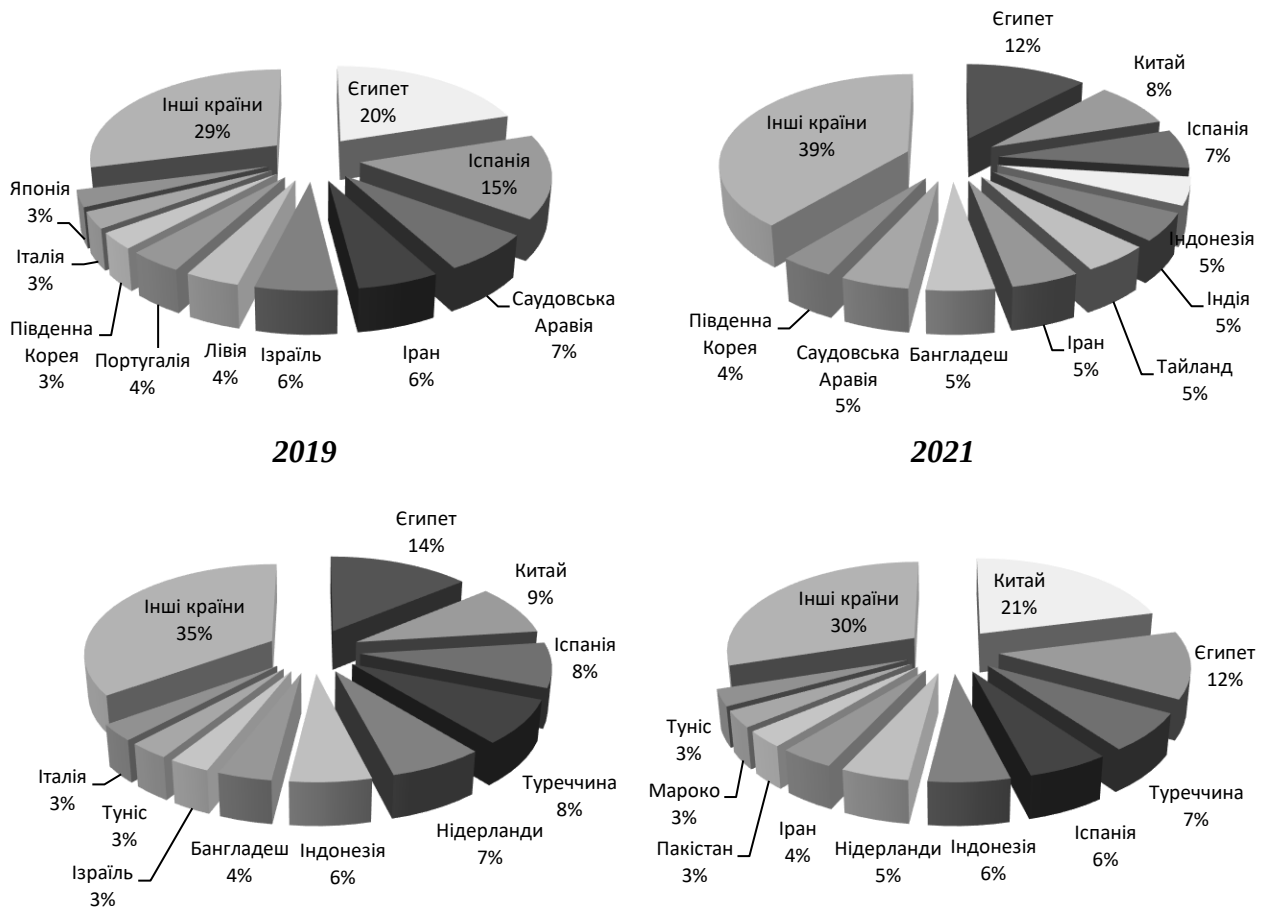

Рис. 2.3. Географічна структура експорту зернових з України

Джерело: розроблено автором за [31, 32]

В 2012 році на 10 основних країн-експортерів українського зерна приходилось 71% експорту. Левова частка приходилась на Єгипет – 20% від загальної суми експортної виручки за зерно. Значну частку займала Іспанія – 15% виручки. У ТОП-10 входили Саудівська Аравія (7% експортної виручки за зерно), на Іран та Ізраїль приходилось по 6% виручки, на Лівію та Португалію – по 4%, на Японію, Південну Корею та Італію – по 3%. 55% поставок приходилось на кукурудзу, 33% - на пшеницю та 10% – на ячмінь.

Географічний експорт зерна на протязі досліджуваного періоду продовжував розширяться. Збільшується в світі кількість експортерів вітчизняних зернових культур. 2016-й став першим роком дії зони вільної торгівлі України з Європейським союзом. Проте питома вага в структурі експорту порівняно з державами Євросоюзу та Азії залишається низькою. Водночас азіатські ринки ліберальніші до нових гравців, а тому вважаються перспективнішими. Отже, в 2016 році Єгипет утримується в лідерах країн-

експортерів, але частка його в українському експорті зерна знижується до 12%. В ТОП-10 лідерів з'являються такі країни як Китай, Індія, Індонезія, Бангладеш. Частка десятки лідерів знизилась до 61%. Багато країн займають в експорті зернових з України займають від 1% до 2%.

Структура за товарними групами в 2016 році склалась таким чином: 44% експорту зернових припадає на пшеницю, 43% – на кукурудзу, 11% – на ячмінь.

В 2019 році зростають частки таких експортерів зерна як Єгипет (до 14%) та Китай (до 9%), збільшується частка Туреччини до 8% та Нідерландів до 7%. Останні дві країни вперше за досліджуваний період входять у ТОП-10 експортерів зернових з України. По товарній структурі лідирує експорт кукурудзи (54%). Експорт пшениці досягнув 37%, 8% припадало на ячмінь.

2021 рік був найбільш врожайним за всі 10 років нашого дослідження, Україна отримала високу експортну виручку, зросла частка Китаю в експорті зерна до 21%. Крупнішими експортерами зерна з України залишаються Єгипет (12%), Туреччина (7%), Іспанія (6%), Індонезія (6%). По товарній структурі знизилась частка експорту кукурудзи до 49%. Експорт пшениці зріс до 39%, ячменю – до 10%.

Отже, станом на початок війни Україна була одним з лідерів експорту зернових культур в світі. Як вже зазначалось, країни-експортери вітчизняного зерна знаходяться на всіх континентах.

Географічна структура експорту до Європи за досліджуваний період свідчить про те, що українські зернові культури нині найзатребуваніші в країнах із посушливим кліматом (Італія, Іспанія), з дефіцитом земель сільськогосподарського призначення (Нідерланди, Ірландія) та із низькою природною родючістю власне земель (ФРН). Разом з тим, експорту зернових культур в країни Азії сприяє або значна кількість населення (КНР, Індонезія, Бангладеш), або зручність і близькість доставлення (Туреччина, Ізраїль, Ліван), або несприятливість місцевих природних умов (відсутність родючих ґрунтів, клімат) до вирощування зернових (Ємен, Саудівська Аравія), або гострий дефіцит продовольства й навіть голод (Північна Корея) [33, с. 94].

Зауважимо, що експорт зернових до країн ЄС з України мав певні перспективи до нарощення за досліджуваний період, оскільки в нашій країні державна політика сприяє розвитку експортної діяльності виробників аграрної продукції.

В Додатку Б та рис. 2.4. наведено динаміка експорту зернових з України в найбільшим партнерам, таким як Китай, Туреччина, Єгипет та Іспанія з 2012 року по 2021 рік в розрізі товарних груп.

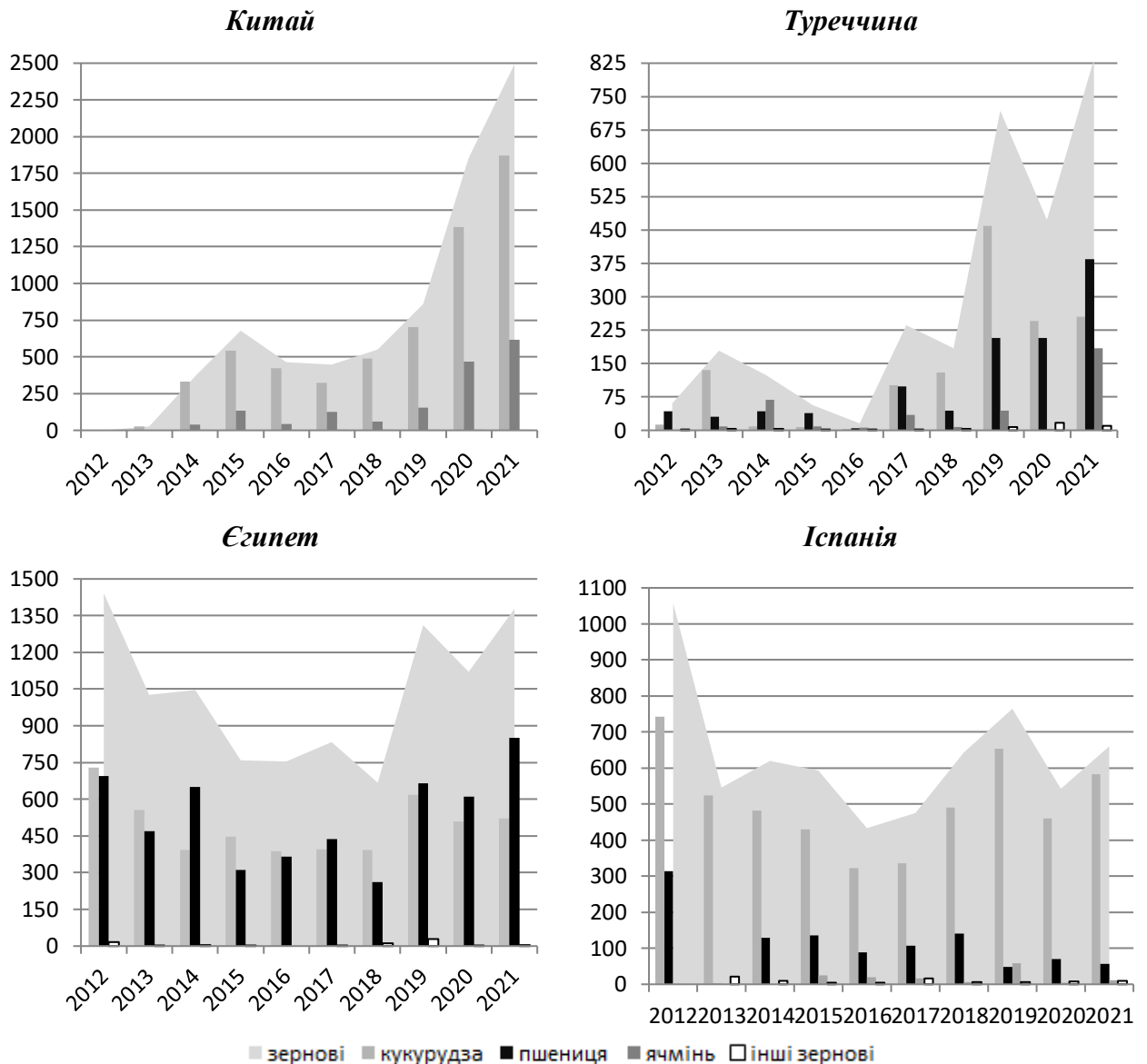

Рис. 2.3. Динаміка експорту з України зернових культур по товарним групам найбільшим країнам-покупцям

Джерело: розроблено автором за [29]

Зауважимо, що в кожній з даних країн є свої потреби в тій чи іншій групі зернових, які вони імпортують. Так, наприклад, Китай почав купувати зернові в Україні з 2013 року. При цьому він дуже швидко наростив обсяги

імпорту українського зерна в країну (з 26,1 млн. дол. США в 2013 році до 2492,2 млн. дол. США в 2021 році) і став лідером в експортних операціях України по даному виду товару. Особливо значний приріст закупівлі зерна спостерігається з 2017 року по 2021 рік. В поставках до Китаю найбільший обсяг перепадає на кукурудзу, в 2020 та 2021 році зросли обсяги експорту ячменю.

Єгипет за весь досліджуваний період активно закупав в Україні зерно, а саме пшеницю та кукурудзу, найбільші закупки даних товарів спостерігаються за 2019 – 2021 роки. Іспанія також є активним покупцем український зернових культур за весь період дослідження, в основному кукурудзи. Експорт в Туреччину був за заначений період нерівномірним, з 2019 по 2021 роки значно зросли обсяги закупівлі пшениці.

Вважаємо доцільним простежити зміну структури найбільш популярних в світі груп українських експортних зернових: пшениці, кукурудзи та ячменю. Розглянемо як змінювалась з 2012 року по 2021 рік товарна та географічна структура експорту даних товарів (рис. 2.5).

Експорт товарів групи 10 «Зернові» з України у 2012 році становив 7 млрд доларів США. Товари групи 10 складали в даному році 10,1% від загального експорту товарів з України (всього в 2012 році експорт з України дорівнював 68 млрд доларів). Експорт товарів групи 1001 «Пшениця» з України у 2012 році становив 2,33 млрд доларів. Товари даної групи склали у дослідженому році 3,39% від загального експорту товарів з України. Товари групи 1001 склали у 2012 році 33% на експорт з України товарів групи «Зернові». Основними напрямками експорту товарів стали: Єгипет (29%), Іспанія (14%), Марокко (8%). Експорт в ці 3 країни складав половину закупівель пшениці з України на світовому ринку.

Кукурудза

Пшениця

Ячмінь

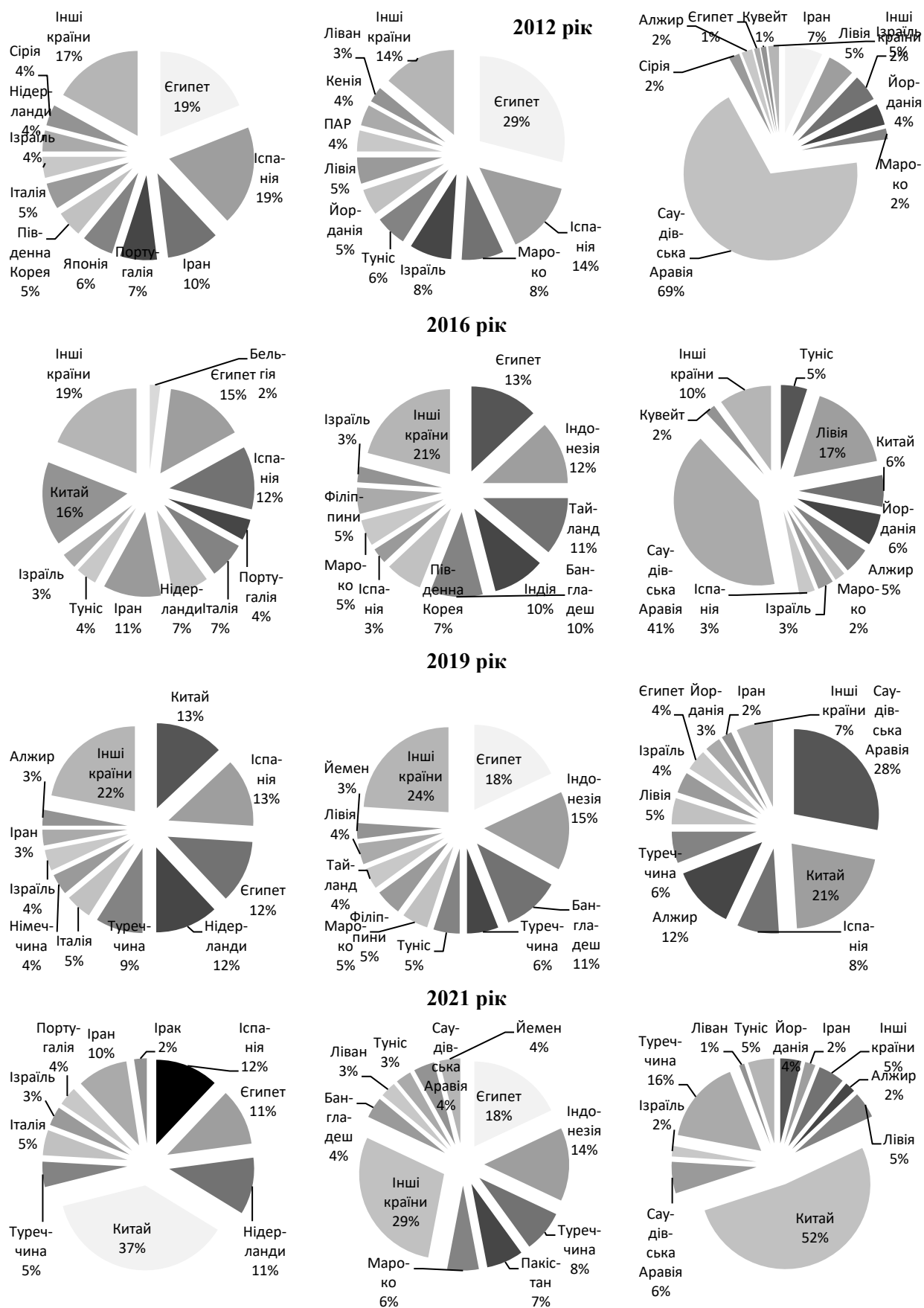

Рис. 2.5. Географічна структура експорту зернових з України

Джерело: розроблено автором за [29]

Щодо кукурудзи, то експорт товарів групи 1005 з України у 2012 році становив 3,89 млрд доларів. Товари цієї групи складали 5,66% від загального експорту товарів з України та 55% експорту з України товарів групи «Зернові». Основними напрямками експорту товарів групи «Кукурудза» з України у 2012 році стали Єгипет (19%), Іспанія (19%), Іран (10%), Португалія (7%) – більше 50% експорту вітчизняної кукурудзи. Експорт товарів групи 1003 «Ячмінь» з України у 2012 році становив 693 млн доларів. Товари групи 1003 складали у даному році 1% від загального експорту товарів з України та 9,95% а експорт з України товарів групи «Зернові». Основним напрямком експорту товарів групи стала Саудівська Аравія – 69%.

Якщо розглядати далі 2016 рік, то він був серед досліджуваного періоду завершальним роком, в якому обсяг реалізації експортного зерна був нижчим в 2012 – 2014 роках. При цьому Експорт товарів групи «Пшениця» з України у 2016 році становив 2,71 млрд доларів. У вартісному вираженні зростання поставок товарів даної групи у порівнянні з 2015 роком склало 21%: експорт зріс на 479 млн доларів (у 2015 з України було поставлено товарів групи 1001 на суму 2,23 млрд доларів) . Товари групи 1001 складали у 2016 році 7,47% від загального експорту товарів з України (загалом у 2016 році експорт з України дорівнював 36 млрд доларів). Порівняно з 2015 роком частка товарів групи 1001 у сумарному експорті з України зросла на 1,6 в.п. (у 2015 році вона становила 5,87 відсотків, а сукупний експорт з України – 38 млрд доларів). Товари групи 1001 становили у 2016 році 44% експорту з України товарів групи «Зернові» (загалом у 2016 році з України було експортовано товарів групи на 6,07 млрд доларів). Порівняно з 2015 роком частка групи 1001 в експорті з України товарів збільшилася на 7,79 п.п. Географічна структура експорту пшениці в 2016 році змінилась у порівнянні з 2012 роком. Основні покупці експортної пшениці з України в 2016 році були окрім Єгипту (13%) азіатські країни: Індонезія (12%), Тайланд (11%), Бангладеш (10%), Індія (10%).

Експорт товарів групи 1005 «Кукурудза» з України у 2016 році становив 2,65 млрд доларів. Скорочення поставок товарів групи 1005 у

вартісному вираженні становило 11,6% порівняно з 2015 роком: експорт товарів групи 1005 зменшився на 349 млн доларів (у 2015 з Україна було поставлено товарів групи 1005 на суму 3 млрд доларів). Товари групи 1005 склали у 2016 році 7,29% від загального експорту товарів з України. Порівняно з 2015 роком частка товарів групи 1005 у сумарному експорті з України скоротилася на 0,578 в.п. Товари групи 1005 становили у 2016 році 43% експорту з України товарів групи «Зернові». Порівняно з 2015 роком частка групи 1005 в експорт з України товарів зменшилася на 5,88 в.п. В групу лідерів по закупкам вітчизняної кукурудзи входить Китай (16%), також основними покупцями залишаються Єгипет (15%), Іспанія (12%) та Іран (11%).

Експорт товарів групи 1003 «Ячмінь» з України у 2016 році становив 665 млн доларів. Скорочення поставок товарів групи 1003 у вартісному вираженні становило 13,3% порівняно з 2015 роком: експорт товарів групи 1003 зменшився на 102 млн доларів (у 2015 з Україна було поставлено товарів групи 1003 на суму 768 млн доларів). Товари групи 1003 склали у 2016 році 1,83% від загального експорту товарів з України. Порівняно з 2015 роком частка товарів групи 1003 у сумарному експорті з України скоротилася на 0,184 в.п. (у 2015 році вона становила 2,01 відсотків). Товари групи 1003 склали у 2016 році 10,9% експорту з України товарів групи «Зернові». Порівняно з 2015 роком частка групи 1003 в експорті з України товарів зменшилася на 1,72 в.п. Основним покупцем ячменю з України залишалась Саудівська Аравія (41%), до неї приєдналась Лівія (17%).

У наступні роки обсягу експорту України на світовому ринку кожної з зернових груп починають зростати. Так, експорт товарів групи «Пшениця» з України у 2019 році становив 3,65 млрд доларів. У вартісному вираженні зростання поставок товарів даної групи у порівнянні з 2018 роком склало 21%: експорт товарів групи 1001 зріс на 654 млн доларів (у 2018 з України було поставлено товарів даної групи 1001 на суму 3 млрд доларів). Товари групи 1001 склали у 2019 році 7,3% від загального експорту товарів з України (загалом у 2019 році експорт з України дорівнював 50 млрд доларів).

Порівняно з 2018 роком частка товарів групи 1001 у сумарному експорті з України зросла на 0,961 в.п. (у 2018 році вона становила 6,34 відсотків, а сукупний експорт з України – 47 млрд доларів). Товари даної групи становили у 2019 році 37% а експорту з України товарів групи «Зернові» (загалом у 2019 році з України було експортовано товарів групи на 9,63 млрд доларів). Порівняно з 2018 роком частка групи 1001 в експорті з України товарів зменшилася на 3,51 в.п. 50% експорту пшениці в 2019 році припадало на Єгипет, Бангладеш, Індонезію та Туреччину.

Експорт товарів групи «Кукурудза» з України у 2019 році становив 5,21 млрд доларів. У вартісному вираженні зростання поставок товарів групи 1005 у порівнянні з 2018 роком склало 48%: експорт товарів групи зріс на 1,71 млрд доларів (у 2018 з України було поставлено товарів групи 1005 на суму 3,5 млрд доларів). Товари групи 1005 складали у 2019 році 10,4% від загального експорту товарів з України. Порівняно з 2018 роком частка товарів групи у сумарному експорті з України зросла на 3,01 в.п. (у 2018 році вона становила 7,4 відсотків). Товари групи становили у 2019 році 54% експорту товарів групи «Зернові». Порівняно з 2018 роком частка групи 1005 в експорті з України товарів збільшилася на 5,74 в.п. (у 2018 році вона становила 48%, а експорт товарів групи з України – 7,24 млрд доларів). В 2019 році у лідерах по закупівлі кукурудзи залишались Китай, Єгипет, Іспанія, до них приєднались Нідерланди.

Експорт товарів групи 1003 «Ячмінь» з України у 2019 році становив 710 млн доларів. У вартісному вираженні зростання поставок товарів групи у порівнянні з 2018 роком склало 4,12%: експорт товарів групи зріс на 28 млн доларів. Товари групи 1003 становили у 2019 році 1,41% від загального експорту товарів з України, у порівнянні з 2018 роком частка товарів групи 1003 у сумарному експорті з України скоротилася на 0,022 в.п. Товари групи 1003 склали у 2019 році 7,37% експорту з України товарів групи «Зернові». Порівняно з 2018 роком частка групи в експорті з України товарів зменшилася на 2,04 в.п. (у 2018 році вона становила 9,41%). Основним

покупцем ячменю з України залишалась Саудівська Аравія (28%), до неї приєднались Китай (21%) та Алжир (12%).

Найкращім з точки зору експортних операцій України з зерновими за досліджуваний період стає 2021 рік. Експорт товарів групи «Пшениця» з України у 2021 році становив 4,72 млрд доларів. У вартісному вираженні зростання поставок товарів групи 1001 у порівнянні з 2020 роком склало 31%: експорт товарів групи зріс на 1,12 млрд доларів (у 2020 з України було поставлено товарів групи 1001 на суму 3,59 млрд доларів). Товари групи 1001 склали у 2021 році 7,16% від загального експорту товарів з України (загалом у 2021 році експорт з України дорівнював 65 млрд доларів). Порівняно з 2020 роком частка товарів групи 1001 у сумарному експорті з України скоротилася на 0,13 в.п. (2020 року вона становила 7,3 відсотків, а сукупний експорт з України – 49 млрд доларів). Товари групи становили у 2021 році 39% експорту з України товарів групи «Зернові» (загалом у 2021 році з України було експортовано товарів групи на 11,8 млрд доларів). Порівняно з 2020 роком частка групи на експорт збільшилася на 1,71 в.п. Найкрупнішими покупцями залишаються Єгипет, Індонезія, Туреччина, зростають частки в закупках Пакистану та Марокко.

Експорт товарів групи «Кукурудза» з України у 2021 році становив 5,85 млрд доларів. У вартісному вираженні зростання постачання товарів групи 1005 у порівнянні з 2020 роком склало 19,8%: експорт товарів групи зріс на 969 млн доларів. Товари групи 1005 склали у 2021 році 8,88% від загального експорту товарів з України, у порівнянні з 2020 роком частка товарів групи у сумарному експорті з України скоротилася на 1,03 в.п. Товари групи склали у 2021 році 49% експорту з України товарів групи «Зернові». Порівняно з 2020 роком частка групи на експорт товарів зменшилася на 2,44 в.п. Серед лідерів по закупівлі кукурудзи (Китай, Єгипет, Іспанія, Нідерланди) значно зросла частка Китаю – до 37% усього експорту кукурудзи припадає на дану країну.

Експорт товарів групи «Ячмінь» з України у 2021 році становив 1,17 млрд доларів. У вартісному вираженні зростання постачання товарів групи

1003 з України у порівнянні з 2020 роком склало 33%: експорт товарів групи зріс на 295 млн доларів (у 2020 з Україна було поставлено товарів групи 1003 на суму 877 млн доларів). Товари групи складали у 2021 році 1,78% від загального експорту товарів з України, у порівнянні з 2020 роком частка товарів групи у сумарному експорті з України скоротилася на 0,001 в.п. (2020 року вона становила 1,78 відсотків). Товари групи становили 2021 року 9,9% експорту товарів групи «Зернові». Порівняно з 2020 роком частка групи на експорт з України збільшилася на 0,585 в.п. (у 2020 році вона становила 9,31%, а експорт товарів групи з Україна – 9,41 млрд доларів). Основним покупцем українського ячменю в 2021 році став Китай (52% загального обсягу експорту).

Аналізуючи динаміку експорту зернових культур у довоєнний період, можна зробити висновок, що рекордної позначки величина реалізованого зерна з України досягла у 2019 році (56,7 млн тон). У 2020 році даний показник знизився на 10,5% і склав 51,3 млн тон. А у 2021 році українські аграрії відправили на експорт 50,8 млн тон зерна [30, с. 54].

Отже, станом на кінець 2021 року Україна займала в світі за експортом зернових: четверте місце за товарною групою «пшениця» після США, Австралії та Канади (8,8% світового експорту пшениці), третє місце за товарною групою «кукурудза» після США та Бразилії (11,5% світового експорту кукурудзи) та третє місце за товарною групою «ячмінь» після Австралії та Франції (11,4% світового експорту ячменю) (Додаток В).

Таким чином, Україна мала на початок 2022 року тенденції до збільшення обсягів експорту вітчизняного зерна, тим самим позитивно впливаючи на економічну ситуацію в країні та розвиток у сфері виробництва та продажу зерна [34, с. 138]. Але повномасштабне вторгнення росії на територію нашої держави визвало між іншим багато проблем і в експортній діяльності України.

2.2. Проблеми операцій з експорту зернових культур в період воєнного стану в Україні

Скорочення обсягів експорту вітчизняної аграрної продукції, зокрема зернових, спричинений введенням воєнного стану, активними бойовими діями на частині території України, тимчасовою окупацією територій нашої країни, порушенням ланцюгів постачання, руйнуванням логістичних шляхів, знищенням інфраструктури. Все це, у свою чергу, призвело до викрадення та знищення частини запасів агрокультур, погіршення умов збору й зберігання нового врожаю [30, с. 54].

Отже зупинимось більш детально на проблемах експорту Україною зернових культур з початку повномасштабних військових дій на території країни.

1. Скорочення виробництва зернових культур на 40% в 2022 році в порівнянні з 2021 роком. Причини скорочення були наступні:

- зниження посівної площі на 26% (до 4,7 млн. га). Визване тимчасовою окупацією певних регіонів країни, а також неможливістю господарювання на звільнених територіях (у зв'язку з мінуванням, забрудненням, пошкодженням ріллі) або в районах що поруч із фронтом;

- зміна структури посівів: через відсутність можливості експортувати пшеницю та ярий ячмінь, аграрії збільшили площі посівів бобових та гречки в розрахунку на підвищення внутрішнього попиту на них.

2. Викрадення зерна з тимчасово окупованих територій. Станом на початок вересня 2024 року стверджує агенство Інтерфакс з моменту початку повномасштабних воєнних дій росія постійно продає крадене зерно з окупованих українських територій. Загальна вартість вкраденого росіянами зерна може сягати \$6,4 млрд. [35].

3. Недотримання агротехнологічних прийомів. Щорічно попит з боку вітчизняних аграріїв на добрива зростала, внутрішні обсяги виробництва не покривали попиту. Вітчизняні виробники неспроможні забезпечити усі внутрішні потреби в добривах (особливо комплексних), та засобах захисту рослин сегменту фунгіцидів та інсектецидів. Військові дії також спричинили труднощі з імпортом цих засобів. За звітом Мінагрополітики, станом на 14

березня 2022 р. загальна потреба в добривах була покрита на 84%, а у засобах захисту рослин, лише на 54% [36, с. 89].

4. Техніка. Пальне. Людські ресурси. Перші місяці повномасштабних воєнних дій призвели до знищення або понівечення сільськогосподарської техніки переважно через повітряні обстріли та мінування шляхів та полів. Ремонтні роботи принесли аграріям додаткові збитки та затримки сільськогосподарських робіт. Воєнні дії на протязі березня-квітня 2022 року призвели до зростання вартості пального внаслідок макроекономічних чинників – підвищені ціни на нафту, знецінення національної валюти – та деяких інших чинників, таких як, наприклад, збільшення витрат дилерів. Щодо людських ресурсів, то мобілізація в лави ЗСУ, а також переселення робочої сили в більш небезпечні райони, спричинило брак робочих місць, зменшення заробітної плати та зростання безробіття в одних регіонах та брак агропрацівників в інших, що також негативно відбилось на експорті зернових культур з України в 2022 році.

5. Порушення логістики. Найгостріша логістична загроза виникла, коли постало питання експорту на початку воєнних дій минулорічних залишків зернових культур за умови блокування військовими кораблями РФ українських портів у Чорному морі. В Україні через війну виявилися заблокованими 20–25 млн т зерна.

Зауважимо, що постачання зерна по країн-покупців в силу їх географічного місцезонашування здійснювалось шляхом перевезення морським транспортом. Якщо звернути увагу на перевезення зерна в 2021 році (табл. 2.3), то на морський транспорт припадає 99% поставок.

Таблиця 2.3

Експорт зернових культур з України за видами транспорту, млн. дол. США

Місяць	Транспорт								
	морський			автомобільний			залізничний		
	2021	2022	2023	2021	2022	2023	2021	2022	2023
січень	557	1540	690,4	4,5	11,9	81,0	0,9	7,9	153,0
лютий	749,5	1310	835,5	7,7	15,0	73,1	2,6	11,0	167,7
березень	837,2	304,6	952,7	7,2	2,3	55,3	11,7	90,3	171,9
квітень	844,3	73,6	673,3	3,0	6,4	19,3	1,2	190,2	82,5
травень	792,9	120,3	568,8	1,9	13,8	18,9	1,1	195,3	88,5
червень	630,4	161,1	609,1	1,8	28,2	21,3	2,5	175,6	83,4

липень	704,7	220,9	276,9	1,6	48,2	17,0	3,6	142,9	87,9
серпень	1250	406,9	н/д	2,7	65,0	н/д	1,1	122,5	н/д
вересень	1340	774,9	н/д	3,1	54,2	н/д	4,0	120,4	н/д
жовтень	1300	731,3	н/д	3,7	61,7	н/д	1,7	151,7	н/д
листопад	1670	680	н/д	3,6	80,3	н/д	5,6	239,8	н/д
грудень	1590	799,4	н/д	4,0	58,4	н/д	8,6	179,2	н/д
Разом за рік	12266	7123	4606,7	44,8	445,4	285,9	44,6	1626,8	834,9

Джерело: розроблено автором за [37]

Для вирішення проблеми експорту зерна з України за посередництва ООН та Туреччини 22 липня 2022 р. у Стамбулі була укладена зернова угода. Її мета — розблокувати три порти «Великої Одеси» та створити у Чорному морі безпечний гуманітарний коридор від українського узбережжя до Босфору, щоб відновити вивезення аграрної продукції. Він передбачає, що судна, які знаходяться в портах «Великої Одеси» та вказаних коридорах, не можуть атакуватися. Виконання умов угоди контролює спільний координаційний центр у Стамбулі [38, с. 111].

Як видно з табл. 2.3, зернова угода дала можливість перевезення зерна морським транспортом в 2022 році на 7,1 млрд. дол. США (77,5% загального обсягу перевезень зернових) та за 7 місяців 2023 року – на 4,6 млрд. дол. США (80,4% загального обсягу перевезень зернових). За період з липня 2022 року по серпень 2023 року морським транспортом було вивезено зерна на 11,3 млрд. дол. США.

Якщо розглядати обсяги вивезення сільськогосподарської продукції так званим «зерновим коридором» за досліджуваний період, то за досліджуваний 1004 судна вивезли 32,9 млн. тон сільгосппродукції. З них: 51,8% кукурудзи, 27,1% – пшениці та 3,5% – ячменю (рис. 2.6). Основні країни, в які були направлені вантажі: Китай, Іспанія, Туреччина, Італія, Нідерланди, Єгипет, Бангладеш.

Товарна структура експорту

*Географічна структура експорту, тис.
тон*

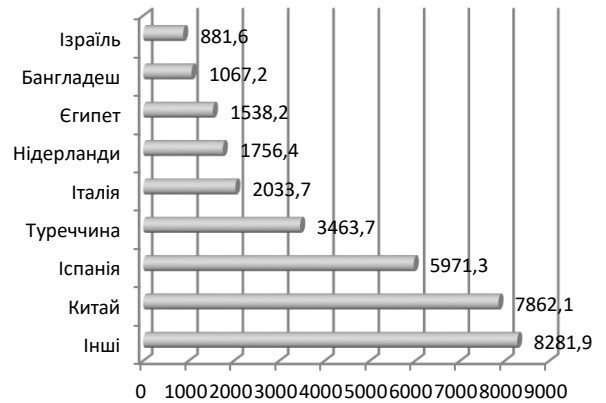
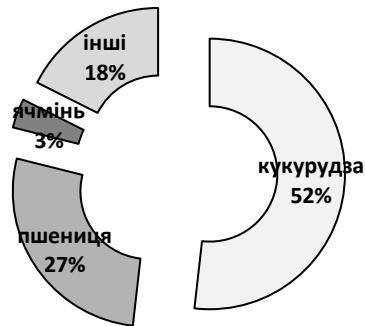

Рис. 2.6. Структура експорту сільськогосподарської продукції морським зерновим коридором у період з липня 2022 року по серпень 2023 року
Джерело: розроблено автором за [39]

До Китаю було експортовано 4,9 млн т кукурудзи, або 33 % усього обсягу її експорту морським зерновим коридором від початку його дії і до 30 квітня 2023 р. До Іспанії – відповідно, 2,7 млн т, або 18 %. На пшеницю припало 27,4 % перевезень морським зерновим коридором, що стало чинником зниження світових цін на продовольчу пшеницю і сприяло подоланню кризи продовольчої безпеки в бідних країнах Африки і Азії. У межах Чорноморської зернової ініціативи пшениці було експортовано до країн, що розвиваються, 65 % і до розвинутих країн – 35 % [40, с. 31].

Альтернативними шляхами перевезення зерна на експорт було перевезення сушею (автомобільним та залізничним транспортом) та через Дунай. Якщо розглядати темпи росту обсягів перевезень зерна сушею в 2022 році помісячно в порівнянні з 2021 роком, то в десятки разів зросли перевезення залізницею (рис. 2.7). Але дані обсяги в десятки разів були менше ніж в морському транспорті. Це головний недолік альтернативних шляхів експорту зерна. Ще одна проблема залізничних перевезень – ширина залізничних колій, в Україні та у Європі, тому вагони потрібно було перевантажувати на кордоні або переміщувати на іншу колісну пару, як варіант – транспортувати зерно в контейнерах, адже їх можна швидко перевантажити кранами з українських залізничних платформ на європейські. Також проблемою стало технічне оснащення прикордонних пунктів, яке було розраховане на пропуск 1-2 млн. тон зерна на місяць

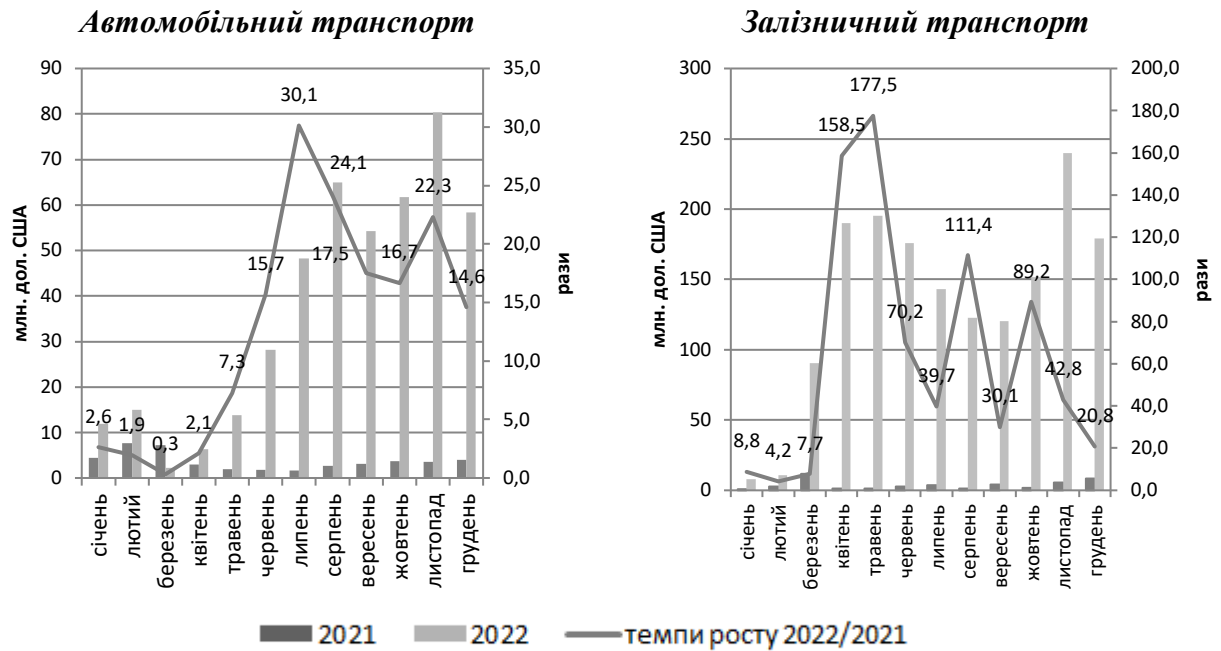

Рис. 2.7. Експорт зернових культур з України за видами транспорту в 2021 – 2022 роках

Джерело: розроблено автором за [39]

Розуміючи усю складність блокування українських торгових морських портів та масштаби необхідного експорту, країни ЄС швидко зреагували посиленням допомоги в реалізації цих напрямів. Європейська комісія розробила та надала план дій «Шляхи солідарності», який передбачав низку заходів на коротко-, середньо- та довгострокову перспективи [36, с. 90].

Одним із напрямів підтримки країн ЄС було прийняття Європарламентом Регламенту ЄС 2022/870. Цим документом з травня 2022 року запроваджувалася тимчасова лібералізація торгівлі вітчизняними товарами згідно з Угодою про асоціацію між Україною та ЄС. Зокрема була призупинена дія усіх тарифних квот та сплата митних зборів для зернових культур та продуктів їх переробки [40]. В сукупності це дозволило значно активізувати експорт зерна і продуктів його переробки на світові ринки.

6. Ризики «смуг солідарності». В країнах, через територію яких пролягали «смуги солідарності» існували ризики для вітчизняного зернового експорту, з боку здешевлення зерна на їх внутрішніх ринках і втрати конкурентоспроможності у продукції місцевих виробників зерна. В зв'язку з цим на початку 2023 р. в Польщі, Румунії і Болгарії пройшли протести

місцевих фермерів проти ввезення українського зерна у зв'язку з накопиченням на елеваторах цих країн значних обсягів українського зерна, що було призначене на експорт до «третіх» країн, але його частково почали використовувати на внутрішніх ринках країн.

Отже, уряди Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини і Болгарії запровадили з 19 квітня по 30 червня 2023 р. заборони на ввезення окремих видів української сільськогосподарської продукції, причому уряди Польщі й Угорщини заборонили також транзит зерна з України територією своїх країн. У відповідь на ці рішення 2 травня 2023 р. був прийнятий Регламент ЄС 2023/903 про автономні торговельні заходи, що звузив односторонню заборону на імпорт широкого переліку сільськогосподарської продукції окремих держав – членів ЄС лише до заборони імпорту пшениці, кукурудзи, соняшнику і ріпаку до Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини, Республіки Болгарія та Румунії терміном дії до 5 червня 2023 р. (надалі подовжені до 15 вересня 2023 р.) [41, с. 38 - 39].

Транзит українського зерна до «третіх» країн не заборонявся, але Україна зазнала матеріальні збитки і не має впевненість про виникнення подальших конфліктів з зазначеними країнами і отже, вітчизняний експорт зерна «смугами солідарності» несе додаткові ризики.

7. Пряма загроза втрати експортних ринків. Російська Федерація спричинила в 2022 році загрозу продовольчій безпеці в країнах, залежних від імпорту української пшениці. Вона скористалась даною ситуацією для витіснення України із зернових ринків цих країн, удаючись до широкого спектра заходів, наведених на рис. 2.8. Зміцненню позицій РФ на світовому ринку зернових та інших агропродовольчих товарів сприяло звільнення цих товарів з-під санкцій у зв'язку з міркувань підтримки продовольчої безпеки у світі західними країнами проти неї у сфері торгівлі.

Таким чином РФ підсилила свою конкурентоспроможність на світовому ринку зерна після повномасштабного вторгнення в Україну завдяки збільшенню можливостей постачати недорогої пшеницю на чутливі до ціни ринки Близького Сходу і Північної Африки, де вона була основним

конкурентом України до початку війни [41, с. 32–33] і у 2022/23 маркетинговому році очолила п'ятірку найбільших експортерів пшениці приблизно з 20 % частки світового експорту пшениці, а це посилює ризики втрати експортних агропродовольчих ринків для України.

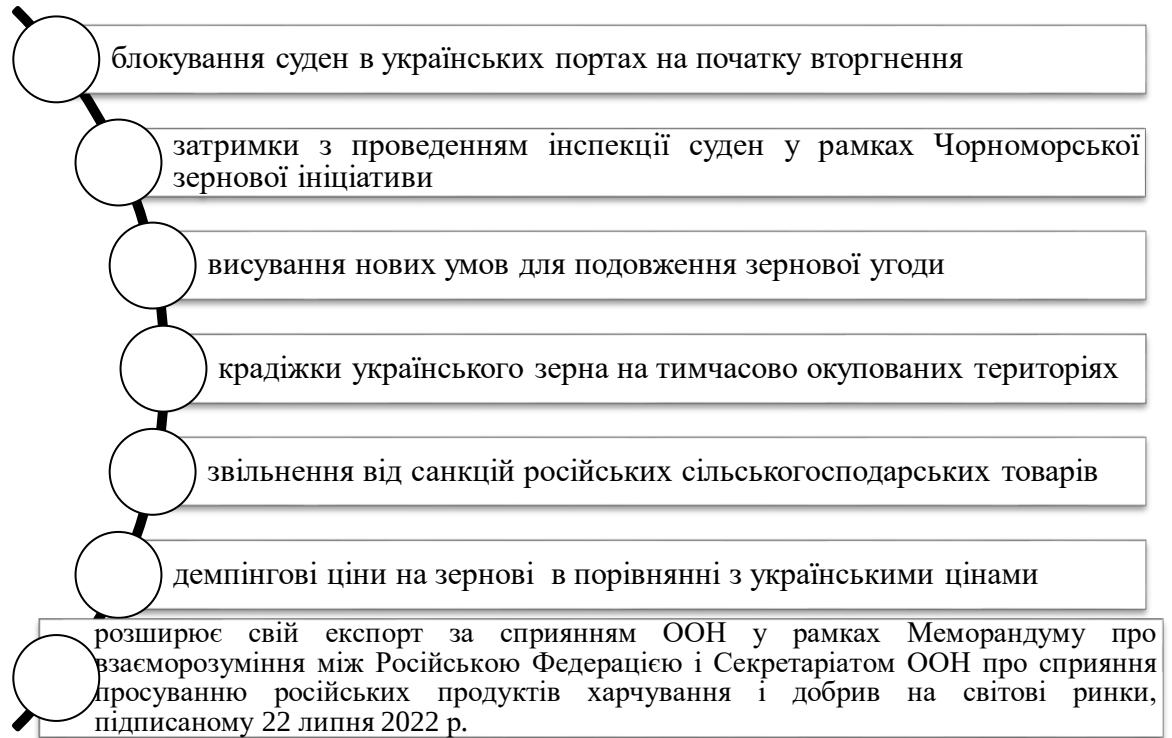

Рис. 2.8. Заходи РФ з витіснення України із світового експорту зернових культур

Джерело: розроблено автором за [42]

Отже, в умовах подолання значних проблем, перешкод та прямих загроз з початку повномасштабної війни за останні 3 роки Україна продовжувала утримувати позиції лідера-експортера зернових культур на світовому ринку. Зупинимось більш детально на аналізі експортних операцій зерна нашою країною в воєнний період.

2.3. Аналіз експорту зернових культур за воєнний період

Незважаючи на серйозні наслідки повномасштабної російської агресії та терор українського аграрного сектору, Україна зберігає ключову роль гаранта продовольчої безпеки у світі. За результатами 2023 року виробництво зернових культур склало близько 60 млн тон, як наслідок

Україна змогла зберегти свій статус житниці світу та увійшла до ТОП-10 світових виробників основних зернових культур [30, с. 53] (рис. 2. 9).

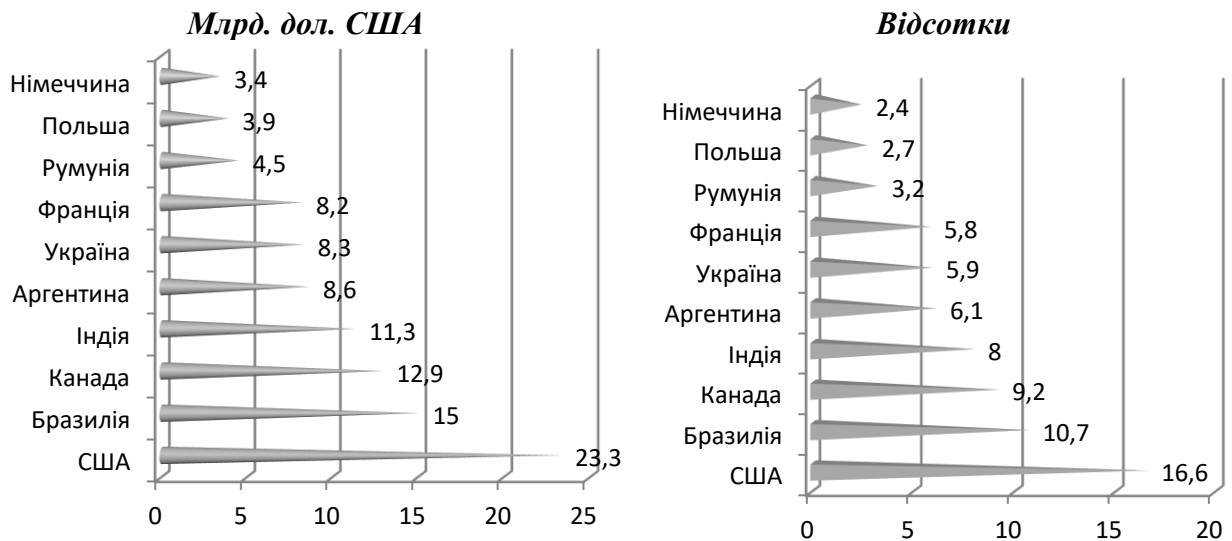

Рис. 2.9. ТОП-10 світових виробників основних зернових культур в 2023 році
Джерело: розроблено автором за [29]

Як нами вже зазначалось, найбільшу експортну виручку за зернові було отримано Україною в 2021 році. За прогнозами, у 2021–2022 м. р. частка України на світовому ринку ячменю мала становити 18 %, кукурудзи – 16 %, пшениці – 12 % [43].

Результати наступних років, в силу війни в країні не перевищують результат 2021 року. Починаючи із березня 2022 р. і до серпня експортний ринок пшениці України був малоактивним, при цьому морські шляхи були заблоковані росією, а експорт альтернативними шляхами через Польщу та Румунію лишався доволі обмеженим та ускладнювався сезонним збільшенням навантаження на всі ланцюжки постачання. Робота «зернових коридорів» дала змогу суттєво наростити обсяги експорту зернових культур з України – протягом серпня – грудня 2022 р. їхні середньомісячні обсяги становили 4.45 млн т [44, с. 64]. Попри зростання, обсяги експорту зернових у 2022 р. поступилися торішнім.

За результатами року було отримано експортної зернової виручки на 9,2 млрд. дол. США, в 2023 році вона складала 8,3 млрд. дол. США. Є надія, що показники 2024 року перевищать результати попередніх років. В вільному

доступі є дані про експорт зернових з України за 9 місяців 2024 року. Вважаємо доцільним провести порівняння за аналогічний період, починаючи з 2021 року (табл. 2.4).

З табл. 2.4 видно, що за 9 місяців 2021 року Україною було експортовано зернових культур на суму 7759,3 млн. дол. США. Це на 1616,8 млн. дол. США (або на 21%), на 1332,7 млн. дол. США (або на 17%) та на 644,6 млн. дол. США (або на 8%) більше ніж за 9 місяців відповідно 2022, 2023 та 2024 років.

Таблиця 2.4

Динаміка експорту зернових культур з України за 2021 – 2024 роки

Показники	За 9 місяців					Зміна 2024/ 2021, %
	2020	2021	2022	2023	2024	
Обсяг експорту, всього, млн. дол. США	6761,3	7759,3	6142,5	6426,6	7114,7	-644,6
Ланцюговий приріст, %	100,0	114,8	79,2	104,6	110,7	x
З них						
Пшениця, млн. дол. США	2757,8	3146,3	1050,9	2255,3	2974,6	-171,7
Ланцюговий приріст, %	100,0	114,1	33,4	214,6	131,9	x
Кукурудза, млн. дол. США	3245,0	3616,4	4266,5	3850,3	3661,8	45,4
Ланцюговий приріст, %	100,0	111,4	118,0	90,2	95,1	x
Ячмінь, млн. дол. США	716,8	929,9	286,1	292,6	440,8	-489,1
Ланцюговий приріст, %	100,0	129,7	30,8	102,3	150,6	x

Джерело: розроблено автором за [29]

На нашу думку, за результатами 2024 року Україна може отримати експортну виручку на рівні 2021 року, що свідчить про високій рівень землеробства в нашій країні з урахуванням втрати родючої сільськогосподарської площі на тимчасово окупованих територіях. Так обсяг експорту зернових за 9 місяців 2024 року складає 7,1 млрд. дол. США, що на % вище ніж за аналогічний період 2023 року на 2% вище ніж за аналогічний період 2023 року. Експорт кукурудзи за даний період 2024 року менше в порівнянні з 2023 та 2022 роком, а от обсяги експорту пшениці та ячменю вище. Але на сьогодні у світі виникає дефіцит кукурудзи, внаслідок чого можна очікувати на зростання попиту та цін на неї. Така зміна кон'юнктури світового ринку кукурудзи складається на користь української продукції.

Отже, у 2022 році на закордонні ринки було вивезено 38,5 млн тонн вітчизняного зерна. Це на 42% перевищує показник 2012 року, проте на 32%

менше, ніж у рекордному 2019 році. Сума виручки від експорту українського зерна у 2022 році склала 9,1 млрд доларів США. Проте слід зазначити, що скорочення експорту зернових культур в період воєнного стану не було таким значним порівняно із динамікою зовнішньоторговельних операцій в інших галузях національної економіки [30, с. 54].

Дослідження показують, що у 2022 році з України було експортовано 25 млн тон кукурудзи, що на 1% більше показника 2021 року (24,7 млн тонн). Обсяги експорту пшениці склали 11,2 млн тонн, що на 44% менше, ніж у 2021 році. Поставки ячменю на зарубіжні ринки в 2022 році знизилися в порівнянні з попереднім роком на 3,6 млн тонн і склали 2,1 млн тон. Експорт жита теж помітно скоротився — на 61%, склавши близько 53 тис. тон [30, с. 54].

Загалом, 2022 рік міг би стати найбільш ефективним та успішним за рівнем експорту зернових, адже початок року показав значну позитивну динаміку, навіть відносно успішного 2021 року і вже в січні-лютому продемонстрував приріст у 85%. Однак з початку вторгнення росії в Україну експорт різко скоротився, демонструючи падіння більше ніж на 50% вже в березні. Поступове відновлення стало можливим з травня, з моменту розблокування українських портів та формуванню зернового коридору [45, с. 125].

Характер динаміки у воєнний час кардинально відрізняється від тенденцій мирного часу. Відбувся обвал експортних потоків із початком війни з березня 2022 року та поступове нарощення із серпня 2022 року. Найбільший обсяг поставок припадає на лютий–березень 2023 року, що зумовлено повноцінною дією обох Ініціатив («зерновий коридор» та Угода С ЄС) без обмежень. Починаючи із квітня 2023 року, були введені заборони на експорт зерна в країни ЄС, що межують із Україною. Крім того, обстріли російськими військами портової інфраструктури створювали значні ризики та втрати. Це суттєво знизило обсяги помісячного експорту зерна, зокрема кукурудзи [46, с. 120].

Розглянемо далі динаміку по кожній з основних експортних зернових культур в період воєнного часу (табл. 2.5). Не зважаючи на тяжкі умови експорту 2022 року Україною було отримано в даному році експортної виручки від реалізації кукурудзи на 2% більше ніж в 2021 році (з 5,9 млрд. дол. США в 2021 році до 6,0 млрд. дол. США в 2022 році).

В 2023 році виручка від реалізації кукурудзи була нижчою за минулий рік на 17%. Найбільше за період війни скоротилась виручка від реалізації ячменю (майже в три рази в порівнянні з 2021 роком). Таким чином можна стверджувати, що в воєнні роки змінилась товарна структура експорту зернових з України (рис. 2.10).

Як видно з рис. 2.10, в воєнний період основними видами експорту зернових культур з України залишились пшениця, кукурудза та ячмінь, але в товарній структурі в воєнні роки зросла частка експорту кукурудзи.

Під час війни значно змінилася географія експорту зернової продукції з України. До війни морська логістика при експортних поставках вибудовувалася у напрямі Китай, Саудівська Аравія, Єгипет, Індонезія (20–60 % від загального обсягу експорту) .

Таблиця 2.5

Динаміка експорту з України основних видів зернових культур, млн. дол. США

Місяць	Види зернових											
	пшениця				кукурудза				ячмінь			
	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024	2021	2022	2023	2024
січень	123,6	352,7	285,3	269,8	403,5	1120,0	597,8	551,8	26,2	77,3	37,0	55,0
лютий	182,7	316,0	323,4	439,4	554,5	966,7	701,1	477,9	13,0	41,8	44,0	31,8
березень	185,6	93,3	347,6	343,2	621,9	300,7	784,2	425,2	30,4	1,6	44,5	53,9
квітень	185,9	37,1	279,8	319,3	651,7	227,3	459,4	644,8	5,5	5,1	34,4	33,5
травень	215,9	15,6	204,8	283,9	568,3	309,9	433,5	588,3	5,4	2,8	35,3	28,6
червень	165,3	41,3	266,1	181,2	446,1	310,7	436,5	488,7	16,6	9,2	9,4	17,0
липень	222,9	102,9	145,0	289,0	250,3	282,3	196,6	271,4	237,2	24,3	38,7	94,6
серпень	804,2	214,2	198,7	420,4	77,9	346,4	156,5	137,4	364,8	31,2	30,0	89,8
вересень	1060,0	380,1	211,4	428,5	42,2	471,4	108,5	76,7	231,0	94,2	19,7	36,4
жовтень	908,4	415,4	199,4	н/д	209,2	465,6	187,6	н/д	176,7	59,8	9,4	н/д
листопад	670,0	377,0	198,4	н/д	888,8	547,5	368,4	н/д	107,6	69,4	29,5	н/д
грудень	350,1	377,2	279,5	н/д	1180,0	664,8	533,4	н/д	61,2	31,7	30,6	н/д
Разом за рік	5074,6	2722,8	2932,6	2974,6	5894,4	6013,3	4963,5	3661,8	1275,6	448,4	362,5	440,6

Джерело: розроблено автором за [29]

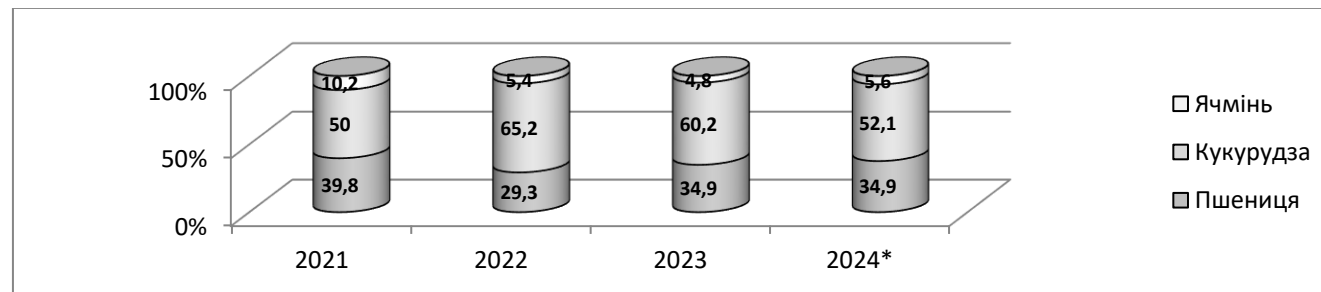

Рис. 2.10. Товарна структура експорту зернових з України за 2021 – 9 місяців 2024 року

Джерело: розроблено автором за [29]

У воєнний період одним із основних партнерів у торгівлі зерною продукцією в межах Зернового коридору стали Туреччина та Китай, займаючи до 20 % від загального обсягу експорту по окремим видам продукції. У європейському напрямку найбільший обсяг взяли на себе Румунія та Польща (до 13–25 % експорту зернових) (табл. 2.6).

Таблиця 2.6

Зміна географії експорту окремих видів зернових культур з України у період війни

Передвоєнний період (в середньому 2017–2021 рр.)		Воєнний період			
		2022		2023	
Країна	Частка в загальному обсязі експорту, %	Країна	Частка в загальному обсязі експорту, %	Країна	Частка в загальному обсязі експорту, %
пшениця					
Єгипет	15,2	Туреччина	18,9	Іспанія	23,0
Індонезія	14,6	Румунія	13,0	Туреччина	15,1
Бангладеш	8,2	Іспанія	10,3	Румунія	14,1
ячмінь					
Китай	32,1	Румунія	24,7	Туреччина	20,0
Саудівська Аравія	29,1	Туреччина	20,4	Китай	19,2
Лівія	6,8	Іспанія	19,1	Іспанія	16,5
кукурудза					
Китай	19,7	Китай	17,5	Китай	21,0
Нідерланди	11,9	Румунія	14,0	Іспанія	13,7
Іспанія	11,5	Іспанія	11,0	Румунія	11,5

Джерело: розроблено автором за [29]

Географія поставок шляхом Чорноморської зернової ініціативи свідчить про пряму зацікавленість окремих країн у функціонуванні даних домовленостей. Дослідження свідчать, що в результаті війни через обмежені можливості експорту морськими шляхами Україна втратила частину своєї ніші на світовому ринку зерна, оскільки доставка до окремих країн-імпортерів вітчизняного зерна доцільна лише морським шляхом. Відповідно, через втрату можливостей цього логістичного напрямку, через збій, затримки, обмеження в поставках повністю або частково втрачені ринки Єгипту, Індонезії, Китаю, Саудівської Аравії та ін. Цим активно користується країна-агресор, експортуючи зернові культури до країн-імпортерів, які традиційно були українськими ринками збуту у довоєнний період [46, с. 121].

В 2023 році експорт товарів групи 10 «Зернові» з України, як нами вже зазначалось, становив 8,3 млрд доларів. Скорочення поставок товарів групи у вартісному вираженні становило 9,42%. Порівняно з 2022 роком: експорт товарів групи зменшився на 864 млн доларів. Товари групи 10 склали в 2023 році 22% від загального експорту товарів з України (всього в 2023 році експорт з України дорівнював 36 млрд доларів). Порівняно з 2022 роком частка товарів групи 10 у сумарному експорті з України зросла на 2,32 в.п.

Експорт товарів групи 1001 «Пшениця» з України у 2023 році становив 2,94 млрд доларів. У вартісному вираженні зростання поставок товарів групи 1001 з України порівняно з 2022 роком склало 9,81%: експорт товарів групи зріс на 262 млн доларів (у 2022 з Україна було поставлено товарів групи на суму 2,67 млрд доларів). Товари групи 1001 склали у 2023 році 8,12% від загального експорту товарів з України. Порівняно з 2022 роком частка товарів групи у сумарному експорті з України зросла на 2,1 п.п. (2022 року вона становила 6,02 відсотків, а сукупний експорт з України - 44 млрд доларів). Товари групи склали у 2023 році 35% експорту з України товарів групи «Зернові». Порівняно з 2022 роком частка групи 1001 на експорт з України товарів збільшилася на 6,2 в.п.

Експорт товарів групи 1003 «Ячмінь» з України у 2023 році становив 362 млн доларів. Скорочення поставок товарів групи у вартісному вираженні становило 18,9%. Порівняно з 2022 роком: Експорт товарів групи зменшився на 84 млн доларів (у 2022 з Україна було поставлено товарів групи 1003 на суму 447 млн доларів). Товари групи 1003 склали у 2023 році 1% від загального експорту товарів з України. Порівняно з 2022 роком частка товарів групи у сумарному експорті з України скоротилася на 0,004 в.п. Товари групи становили 2023 року 4,36% експорту з України товарів групи «Зернові». Порівняно з 2022 роком частка групи 1003 на експорт з України товарів зменшилася на 0,512 в.п. (у 2022 році вона становила 4,87%).

Експорт товарів групи 1005 «Кукурудза» з України у 2023 році становив 4,96 млрд доларів. Скорочення поставок товарів групи у вартісному вираженні становило 17,1% порівняно з 2022 роком: експорт товарів групи

зменшився на 1,02 млрд доларів (у 2022 з України було поставлено товарів групи 1005 на суму 5,99 млрд доларів). Товари групи склали у 2023 році 13,7% від загального експорту товарів з України. Порівняно з 2022 роком частка товарів групи 1005 у сумарному експорті з України зросла на 0,241 в.п. (2022 року вона становила 13,4 відсотків). Товари групи 1005 становили 2023 року 59% на експорт з України товарів групи «Зернові». Порівняно з 2022 роком частка групи 1005 на експорт з України товарів зменшилася на 5,55 в.п. (2022 року вона становила 65%).

З рис. 2.11 видно, що в 2022-2023 роках загальна географічна структура експорту зернових з України була майже на 50% спрямована в країни Євросоюзу, за даними 9 кварталів 2024 року, до ТОП-10 покупців українського зерна повернулися Індонезія, Туніс та В'єтнам.

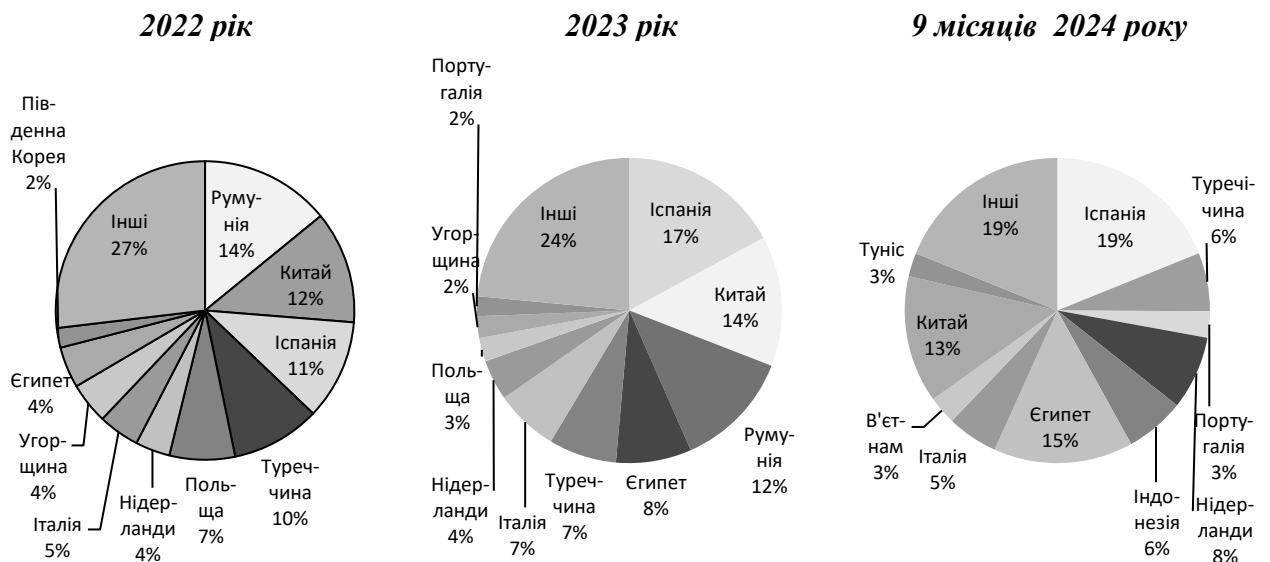

Рис. 2.11. Географічна структура експорту зернових з України в 2022 – 2024 роках

Джерело: розроблено автором за [29]

З усього проведеного аналізу можемо зробити висновки, що експортні операції з зерновими культурами на сучасному етапі потребують удосконалення.

Висновки до розділу 2

1. Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна та стратегічно важливою для забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

Україна впродовж останнього десятиліття займала лідируючі позиції в рейтингах основних світових виробників і експортерів зернових (кукурудзи, пшениці, ячменю). У 2014 році Україна вийшла на друге місце в світі за обсягами експорту зернових культур після США і на перше місце в світі за темпами зростання продуктивності зернового господарства.

2. До 2021 Україна продовжувала нарощувати експортний потенціал зернових культур. Станом на кінець 2021 року Україна займала в світі за експортом зернових: четверте місце за товарною групою «пшениця» після США, Австралії та Канади (8,8% світового експорту пшениці), третє місце за товарною групою «кукурудза» після США та Бразилії (11,5% світового експорту кукурудзи) та третє місце за товарною групою «ячмінь» після Австралії та Франції (11,4% світового експорту ячменю). Найкрупнішими покупцями пшениці були Єгипет, Індонезія, Туреччина, зростають частки в закупках Пакистану та Марокко. Серед лідерів по закупівлі кукурудзи (Китай, Єгипет, Іспанія, Нідерланди) значно зросла частка Китаю – до 37% усього експорту кукурудзи припадає на дану країну. Основним покупцем українського ячменю в 2021 році став Китай (52% загального обсягу експорту).

3. У 2022 р. російське вторгнення в нашу країну привело до негативних наслідків та ризиків розвитку зернової галузі. Зокрема, зменшились посівні площі під майбутній врожай; знизилась ціна, а відповідно і доходи виробників зерна, через зростання вартості пального та порушення логістичних ланцюгів; скоротились експортні можливості України через блокування росією Чорноморських портів.

4. В період війни, український експорт є одним з головних чинників економічного розвитку країни, та індикатором економічної стійкості та надійності торговельного потенціалу країни. Незважаючи на серйозні наслідки повномасштабної російської агресії та терор українського аграрного сектору, Україна зберігає ключову роль гаранта продовольчої безпеки у світі. За результатами 2023 року виробництво зернових культур склало близько 60 млн тон, як наслідок Україна змогла зберегти свій статус житниці світу та

увійшла до ТОП-10 світових виробників основних зернових культур, але не змогла дійти до результатів довоєнних поставок. Так, що за 9 місяців 2021 року Україною було експортовано зернових культур на суму 7759,3 млн. дол. США. Це на 1616,8 млн. дол. США (або на 21%), на 1332,7 млн. дол. США (або на 17%) та на 644,6 млн. дол. США (або на 8%) більше ніж за 9 місяців відповідно 2022, 2023 та 2024 років.

5. Аналіз змін товарної структури експорту та його географії в умовах воєнного стану демонструє переорієнтацію на країни Європейського Союзу та збільшення обсягів експорту продукції агропромислового комплексу. Умовами, які сприяли цьому, є підписання Чорноморської зернової ініціативи та створення Єврокомісією Шляхів солідарності для збільшення пропускної спроможності між Україною та країнами Європейського Союзу.

6. Проте існування постійних загроз щодо порушення наявних шляхів експорту сільськогосподарських товарів, які формують його основу в умовах воєнного стану, вимагає детальнішого аналізу всіх альтернативних напрямів реалізації цього виду вантажів з можливістю використання різних видів транспорту.

РОЗДІЛ 3. ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ЕКСПОРТУ ЗЕРНА В УКРАЇНІ

3.1. Вимоги країн ЄС до українського експортного зерна

Як було зазначено в розділі 2, Україна за останні воєнні роки значно збільшила експорт зернових культур до країн членів Європейського Союзу. Це визвано рядом важливих причин. Ще з 2014 року була складена Угода про асоціацію між Україною та ЄС – найбільший масштабний пакет домовленостей в історії незалежної України [47]. Також в цьому році стартувала Зона вільної торгівлі між Україною та ЄС.

Ключовою перевагою повної та всеосяжної зони вільної торгівлі є можливість доступу українських компаній до ринку ЄС. Завдяки зоні вільної торгівлі між Україною та ЄС українські компанії отримали можливість експортувати свою продукцію в ЄС на пільгових умовах без митних зборів та обмежень [48, с. 241].

Таким чином, починаючи з 2016 року між нашою державою та ЄС була встановлена зона вільної торгівлі, яка передбачала певний набір квот, іншою мовою – обсяги конкретних товарів, що можна було перевозити без мита. Усі інші обсяги, які перевищували квоти, продавались зі сплаченим митом, а отже, дорожче для покупців. Як приклад розглянемо довоєнний експорт кукурудзи до країн ЄС: його обсяг перевищував тарифні квоти більше ніж в 11 разів тому що цей вид зернових культур був затребуваний в даних країнах. А ось пшениця, яка також експортувалася в значно великих обсягах, до країн ЄС повністю потрапляла без сплати мита (рис. 3.1).

Як наслідок, варто відзначити значне зростання товарообігу між Україною та ЄС після запровадження поглибленої зони вільної торгівлі. Якщо у 2013 році експорт товарів та послуг до ЄС становив менш ніж 14 млрд євро, то вже у 2021 році він сягнув понад 42 млрд євро, тобто зріс більш ніж втричі [49].

В воєнний час в рамках Угоди з ціллю підтримки України як економічного та політичного партнера, з 4 червня 2022р. застосовуються умови, передбачені Регламентом Європарламенту та Ради ЄС №2022/870 від 30 травня 2022р. про тимчасову лібералізацію торгівлі між Україною та ЄС – призупинення дії всіх квот для сільськогосподарської продукції, що сприяло

зміні географічної структури експорту зернових культур в бік країн членів Євросоюзу.

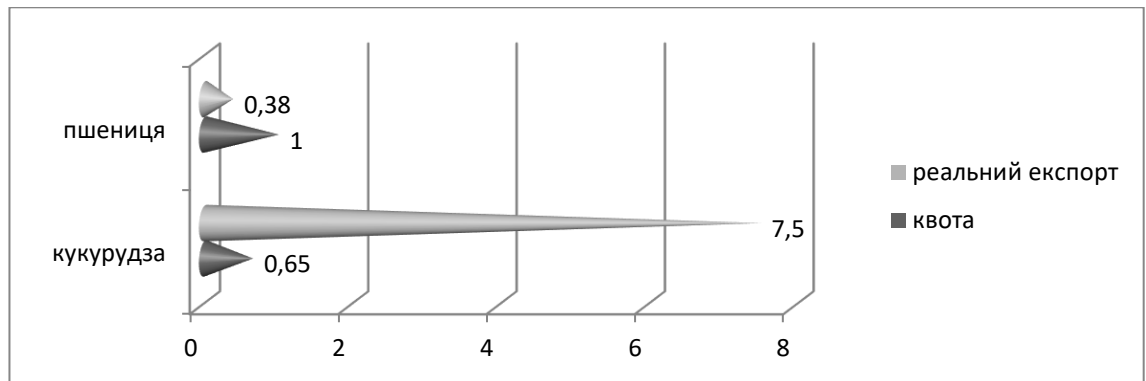

Рис. 3.1. Квоти та реальний експорт зернових культур з України до Європейського Союзу в 2021, млн. тон

Джерело: розроблено за [32]

Рішення ЄС у червні 2022 було цінне тим, що саме тоді Україна втратила доступ до свого головного експортного шляху у Чорному морі, і, відповідно, мала швидко переорієнтуватися на дорожчий та складніший експорт суходолом. У ситуації, коли інші ринки були недоступні, рішення Брюсселя розширило доступ на ринок ЄС.

Розглянемо, перш за все як змінилась динаміка експорту зернових культур з України до ЄС за останні 8 років (табл. 3.1).

З табл. 3.1 видно, що загальний експорт товарів з України з 2016 по 2022 рік зріс на 14,4 млрд. дол. США (або більше ніж в два рази). Обсяг експорту до ЄС в 2023 році був нижчим, ніж в 2022 році на 16%, але 73% більше результату 2016 року. Окрім 2023 року менше попереднього року був експорт товарів з України в 2020 році, що було визване світовою пандемією коронавірусу.

Що стосується експорту зернових культур з України до Євросоюзу, то найвищим у довоєнний час залишається результат 2019 року, коли в нашій країні був найвищий урожай за останні 15 років. В динаміці можна стверджувати, що експорт зерна з України до країн Євросоюзу з 2016 року по 2023 рік зріс в 3,5 рази.

Таблиця 3.1

Динаміка експорту зернових культур в країни члени Європейського
Союзу за 2016 – 2023 роки

Показники	2016	2017	2018	2019	2020	2021	2022	2023
Експорт товарів, млрд. дол.США	13,5	17,5	20,2	20,7	17,9	26,7	27,9	23,4
Ланцюговий темп приросту, %	100,0	129,6	115,4	102,5	86,5	149,2	104,5	83,9
Експорт, зернових культур, млрд. дол.США	1,3	1,7	2,2	2,6	1,7	1,9	4,5	4,6
Ланцюговий темп приросту, %	100,0	130,8	129,4	118,2	65,4	111,8	239,4	101,9
Частка в загальному експорті, %	9,6	9,7	10,9	12,6	9,5	7,1	16,3	19,6

Джерело: розроблено за [32]

Слід відзначити зростання частки зернових в експорті українських товарів до ЄС в воєнний період. Якщо в довоєнний період вона складала до 10% загального експорту, то в 2023 році вона зросла до 20%. Отже, лібералізація обмежень в торгівлі між Україною та ЄС за останні 2 роки сприяла розширенню експорту зернових культур в країни Євросоюзу.

Основні зернові культури, які експортуються в країни ЄС – це кукурудза та пшениця. Розглянемо як змінився експорт даних культур до ЄС за останні 5 маркетингових років (маркетинговий рік – це період з моменту старту поставок нового врожаю в календарному році до останнього числа місяця, якій передує місяцю нового врожаю наступного року. Маркетинговим роком для експорту пшениці та кукурудзи вважаються дати з 1 липня поточного року до 30 червня наступного року) (табл. 3.2).

З табл. 3.2 видно, що експорт кукурудзи до країн Європейського Союзу в 2023/22 маркетинговому році в порівнянні з останніми довоєнними роками зріс більш ніж удвічі й становив майже 15 млн тон. Експорт же пшениці до зазначених країн у воєнний період зріс більш як удесятеро і становив 6 млн тон.

Таблиця 3.2

Динаміка експорту зернових культур з України до ЄС, млн. тон

Показники	Маркетинговий рік					Відхилення 2023/2024 від		
	2019/ 2020	2020 /2021	2021/ 2022	2022/ 2023	2023/ 2024	2019/ 2020	2021/ 2022	2022/ 2023

Кукурудза, млн. тон	11,42	6,53	8,1	14,97	6,59	57,7	81,4	44,0
Ланцюговий темп приросту, %	100	57,2	124,0	184,8	44,0	x	x	x
Пшениця, млн. тон	0,49	0,63	0,35	6,15	3,8	775,5	1085,7	61,8
Ланцюговий темп приросту, %	100	128,6	55,6	1757,1	61,8	x	x	x

Джерело: розроблено за [32]

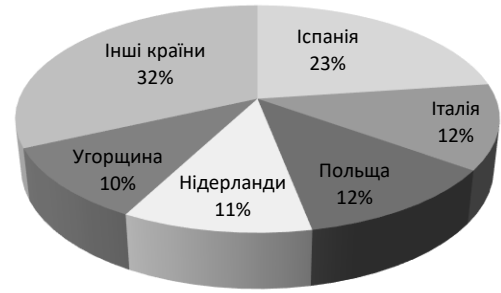
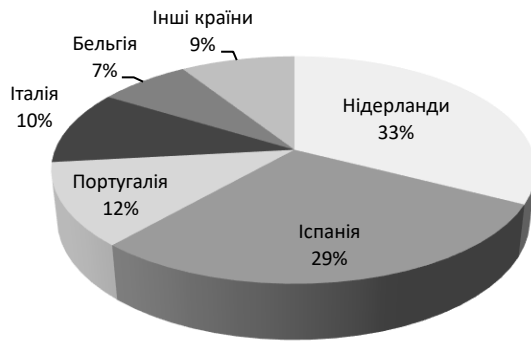
Основні покупці українських зернових культур з країн Євросоюзу наведені на рис. 3.2.

2020/21 маркетинговий рік відзначився тим, найбільші поставки української кукурудзи європейським країнам здійснювались до Іспанії, Нідерландів, Португалії, Італії та Бельгії. Загалом вже багато років зберігається тенденція експорту української кукурудзи до країн ЄС. З початком повномасштабного вторгнення в Україні дещо змінилась ситуація з основними Європейськими експортерами кукурудзи. В 2023 році до п'ятірки найбільших імпортерів входить Польща та Угорщина. Але основним покупцем залишилась Іспанія, удвічі перевищує експорт до Польщі та Угорщини. Варто зауважити, що експорт кукурудзи до країн Європейського Союзу став більш диверсифікованим. Після заборони ввозу українського зерна Польща й Угорщина вийшли зі складу лідерів у 2023/24 маркетинговому році, замість них до складу основних партнерів додалася Словенія.

Перші п'ять місць в імпорті пшениці з України в країни ЄС у 2020/21 маркетинговому році припадають на Іспанію, Італію, Грецію, Нідерланди та Німеччину. Як і з ситуацією з кукурудзою, з початку повномасштабної війни в п'ятірку лідерів українського експорту пшениці додалися Польща та Румунія, але поставки до Іспанії перевищили польський чи румунський імпорт пшениці з України більш як учетверо. Отже слід зазначити, що все ж основними покупцями зерна з України в ЄС є країни з Західної Європи, а не найближчі центрально- та східноєвропейські сусіди.

Кукурудза

2020/2021 маркетинговий рік 2022/2023 маркетинговий рік

Пшениця

2020/2021 маркетинговий рік

2022/2023 маркетинговий рік

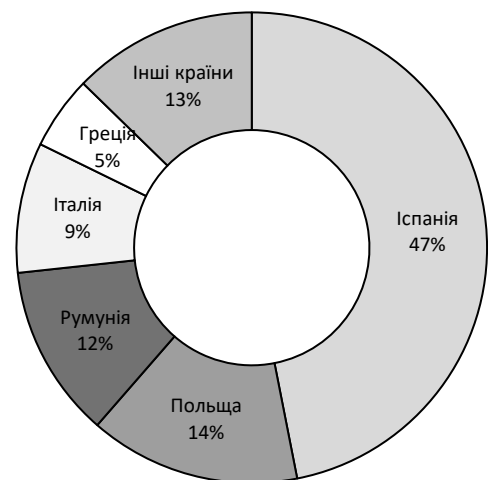
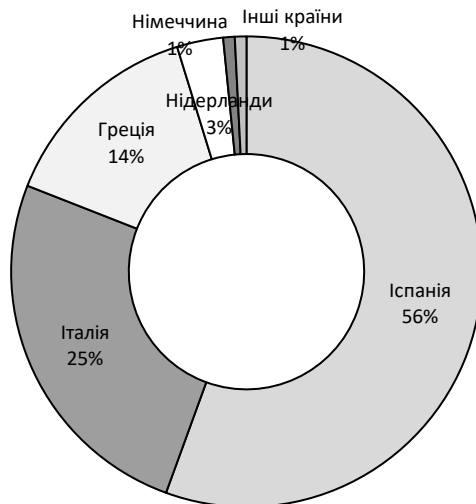

Рис. 3.2. Географічна структура експорту зернових з України в країни Європейського Союзу

Джерело: розроблено за [32]

Хоча Євросоюз і скасував мита для української сільськогосподарської продукції, до її якості залишаються високі вимоги як і до продукції країн ЄС. Зерно, яке вирощене в Україні й експортовано в ЄС, має бути відповідним певним стандартам якості, що діють і для продукції, яка виготовлена в країнах Євросоюзу. Слід відзначити, що на ринку ЄС для українського зерна на відміну від ринків Азії та Африки, існує високий рівень конкуренції як з боку якості, так і з боку ціни з місцевими виробниками, які отримують суттєву державну підтримку на відміну від українських виробників. Також в даних країнах існує перевиробництво сільськогосподарської продукції, що вимагає від ряду урядів країн ЄС впровадження захисних бар'єрів як

протидію просування української сільгосппродукції безпосередньо на ринок європейського союзу.

На світовому ринку не встановлені стандарти на продукцію сільського господарства, зокрема на зерно. При цьому складена класифікація зернових складових, що містить інформацію з якості, її видів, домішок тощо. Світовою торгівлею передбачається лабораторна оцінка якості зерна: учасники ринку зобов'язані проводити аналіз зернових як при завантаженні так и при розвантаженні. Визнаються результати тих лабораторій, які отримали міжнародні сертифікати у відповідності до вимог GAFTA чи ICUMSA, або FOSFA чи інших організацій.

Не зважаючи на позитивні результати реалізації зернових культур з України до країн Євросоюзу, не вирішена проблема якості вітчизняного зерна, яка повинна відповідати вимогам Європейського Союзу. Наприклад, до експортної пшениці з України, яку реалізують в о країни-члени ЄС існує вимога в порівнянні якості зерна на основі вмісту в ньому білка або клейковини (рис. 3.3).

За результатами аналізу з'ясовано, для країн-членів ЄС не існує єдиної системи стандартів на зерно, і не всі країни-члени мають власні стандарти якості зерна. Під час обговорення оцінювання якості зерна в ЄС треба звернути увагу на вимоги до зерна, що закуповує Комісія ЄС як інтервенційні запаси (зерно середньої якості), а також на вимоги, що висуває ЄС до експортних бірж ЄС. Тому під час експорту українського зерна дистриб'юторам важливо напередодні вивчити вимоги щодо якості зерна тієї країни, куди заплановано експорт [51, с. 296 - 297].

Експортне зерно для прийняття замовником, повинно бути неушкоджене, здорове, з ринковою якістю, відповідно до мінімальних вимог до якості: типового коліру; не мати неприємного запаху, живих шкідників; рівень радіоактивності повинен не перевищувати максимально встановленим позначкам

Пшениця твердих сортів, %

Пшениця м'яких сортів, %

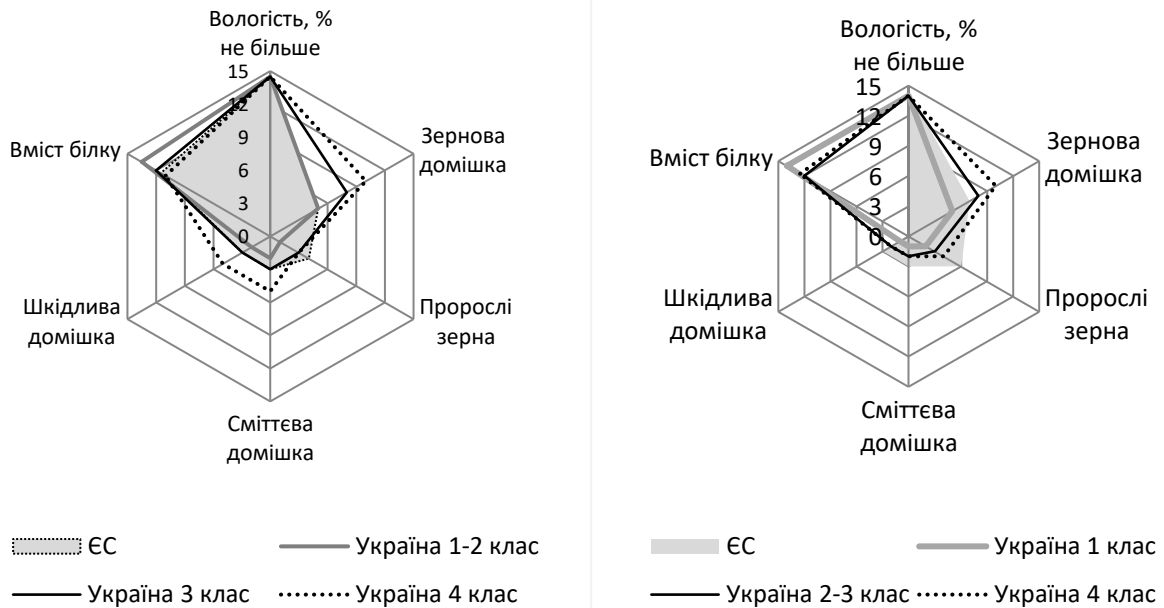

Рис. 3.3. Порівняння якості зерна пшениці України та ЄС

Джерело: розроблено за [50]

Вимоги до зерна, що призначене до споживання в країнах Європейського Союзу можна розділити на три основні групи (рис. 3.4).

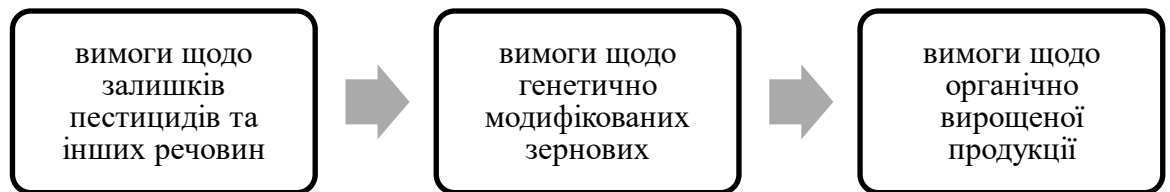

Рис. 3.4. Основні до зерна, що споживається в країнах Євросоюзу

Джерело: розроблено за [50]

Таким чином, для країн-членів Європейського Союзу співпраця з Україною в рамках підписаних угод може посилити продовольчу безпеку, гармонізувати системи контролю безпеки, і дати поштовх для проведення реформ у сільському господарстві. Для відновлення активної співпраці з ЄС в напрямку експорту аграрної продукції необхідно повністю відновити морські порти, подальше розвивати залізничний експорт та адаптуватись до стандартів ЄС.

3.2. Найбільш перспективні напрями експорту зернових культур на сучасному етапі

В ході повномасштабної війни в Україні виробники та експортери зернових культур змогли подолати ряд труднощів, які гальмували та скорочували експорт зерна і на сучасний момент, а саме на осінь 2024 року досягти значні переваги для подальшого розвитку торгівельних операцій агропродукцію з країнами усього світу (рис. 3.5). Зупинимось на даних перевагах більш детально.

Рис. 3.5. Основні сучасні переваги експорту зерна з України
Джерело: розроблено за [52]

1. Побудова нового «українського коридору». Успішно проведена в 2023 році військово-морська кампанія України вигнала російський флот із західної частини Чорного моря та відновила експорт зернових культур чорноморським шляхом. Український морський коридор запрацював 16 серпня 2023 року. Він став надійним каналом постачання української продукції до 50 країн світу. Відкриття заново морського шляху дозволило збільшити експорт зерна до африканських та азійських країн, обминаючи Європу. За час роботи Українського коридору по кінець жовтня 2024 року

через нього пройшло понад 2900 суден, що експортували 52,7 млн тонн продукції українських аграріїв.

Крім складової безпеки, існує два основних інструменти страхування ризиків судновласників, чиї кораблі спрямовуються до морських портів України або з них. Перший – це механізм страхування провідними страховими компаніями та банками світу за сприяння Уряду Великобританії. Другий – гарантії відшкодування збитків фрахтувальникам, операторам та власникам суден. Аналітики прогнозують зростання експорту зернових в 2024/25 маркетинговому році завдяки роботі «українського коридору», який дозволить не тільки збільшити об’єми зернових культур, що реалізуються в інші країни світу, а й змінити географію поставок в бік збільшення покупців українського зерна в країнах Азії та Африки.

2. Зростання обсягу експорту. Від початку 2024/25 МР Україна відправила на зовнішні ринки 14,1 млн т зернових та зернобобових. Це на 5 млн т більше, ніж було експортовано на таку ж дату минулого сезону (8,9 млн т) [53]. У 2022 р. на кінець жовтня показник експорту зернових становив 12,3 млн т. У довоєнному 2021 році на закордонні ринки було відвантажено 17 млн т агропродукції. Так, станом на 30 жовтня експорт склав: пшениці – 7,6 млн т (у 2023/24 МР – 4,4 млн т); ячменю – 1,69 млн т (679 тис. т); кукурудзи – 4,49 млн т (3,6 млн т); жита – 10,6 тис. т (0,9 тис. т). Зокрема, у жовтні 2024 року Україна експортувала 3,69 млн т зернових та зернобобових культур, що на 1,5 млн т або на понад 70% більше, ніж у жовтні 2023 року (2,1 млн т) [53].

На відміну від старту 2023/24 МР, в поточному маркетинговому році в Україні Україна мала в розпорядженні працюючі глибоководні порти, що також відіграло свою роль. Завдяки цьому, Україна змогла експортувати пшеницю на віддалені ринки Азії, повернувшись в Індонезію, В’єтнам та Таїланд.

Зауважимо також, що Міністерство аграрної політики та учасники зернового ринку погодили максимальні обсяги експорту зернових на

2024/2025 МР. Згідно з підписаним меморандумом, граничний обсяг експорту пшениці та суміші пшениці з житом визначено на рівні 16,2 млн т. Документ підписали ключові учасники ринку, серед яких Американська торговельна палата в Україні та Українська зернова асоціація. Метою меморандуму є забезпечення стабільного режиму експорту зерна та продовольчої безпеки країни з можливістю коригування квот у січні 2025 року.

Даний документ є одним із факторів збереження балансу між внутрішнім споживанням зернових та експортними можливостями. Адже стабільність та прогнозованість є пріоритетом для України і одним із головних чинників національної та продовольчої безпеки. Україна була та залишається одним із гарантів продовольчої безпеки світу і готова поставляти зерно врожаю 2024 року на світові ринки.

3. Відкриття альтернативних шляхів експорту. Домовленості між Україною та Молдовою: знижка в 27% на перевезення українських вантажів по території Молдови, зокрема, в румунські порти; будівництва прикордонного переходу через річку Дністер у районі населених пунктів Ямпіль і Косеуць.

З моменту існування і до початку 2024 року «Шляхами солідарності» експортовано біля 68 млн т вітчизняної агропродукції, що складає 60 % українського експорту. При цьому, як вже зазначалось, зріс імпорт агропродукції з України до країн Європейського Союзу, що змінило ціни в сусідніх державах-членах ЄС та визвало протести фермерів та заборони на рівні Уряду країн на імпорт. З ціллю ліквідації незбалансованості Комісія сплатила 156 млн євро фермерам, які постраждали від зазначених дій і визначила механізм захисту для запобігання збоїв на ринку.

У вигляді альтернативних варіантів вивезення українського зерна можна використовувати нові логістичні маршрути за усіма можливими видами транспорту, один з яких – залізничний. Особливо важливим стало відновлення залізничної ділянки Березине – Басарабська довжиною 22 км на

кордоні з Молдовою, яка стала альтернативним шляхом до Дунайських портів.

У 2024 році в липні зернові вантажі посіли третє місце в перевезеннях залізничним транспортом за обсягом. За перші 7 місяців 2024 року «Укрзалізниця» перевезла 24,3 мільйона тонн зернових вантажів, що на 6,15 мільйона тонн більше, ніж за аналогічний період роком раніше. Це свідчить про збільшення перевезень на 33%.

Але є проблеми з Євросоюзом. По-перше, порти ЄС, до яких транзитом прямує українська продукція, перевантажені і не можуть приймати більше товарів з України. По-друге, залізниці країн ЄС не готові до більшої кількості вантажів через брак персоналу, фітінгових платформ (перевозять великотоннажні контейнери) та вагонів на вузькій "євроколії".

Ще одним можливим варіантом експорту сільськогосподарської продукції може стати збільшення пропускної спроможності портів Дунайського регіону. Відновлення портової інфраструктури, відкриття нових терміналів, будівництво елеваторів, збільшення глибини річки для можливості збільшення розмірів суден, а також впровадження альтернативних транспортних маршрутів, налагодження залізничного сполучення та створення в портах Дунаю логістичного хабу обумовить зростання пропускної спроможності дунайських портів та покращити ситуацію з експортом зерна [54, с. 28].

Як альтернативний варіант можна розглядати можливість використання портів Хорватії на Дунаї та в Адріатичному морі. Задля налагодження логістики у цьому напрямі необхідно створити нові транспортні маршрути з поєднанням різних видів транспорту та застосуванням по максимуму цієї можливості експорту агропродукції [53, с. 28].

Пошук нових логістичних маршрутів з можливістю використання залізничного, автомобільного, паромного та морського видів транспорту дозволить вийти на необхідні об'єми експорту товарів агропромислового комплексу та зменшити ризики, що сформувалися в умовах нестабільності.

Розвиток інтермодальних перевезень є альтернативним варіантом з погляду логістики, а використання та поєднання переваг наземного та водного видів транспорту сприятиме оптимізації логістичних шляхів реалізації українського експорту [55, с. 120].

Усі можливі варіанти українського експорту сільськогосподарських товарів наведено на рис. 3.6.

Подальше активне використання автомобільного транспорту можливе лише за умови досягнення згоди щодо відновлення експорту українського зерна в окремі країни-члени ЄС та вирішення проблем на кордоні. Будувати пункти пропуску – дорого та довго. Інша річ – розширити наявні потужності та відокремити черги вантажівок від пасажирів. Саме це зробили на найбільш завантаженому переході "Ягодин – Дорогуськ", де пропускають лише вантажівки та пасажирські автобуси.

У логістиці залізницею необхідно переглянути тарифи на послуги шляхом зниження вартості користування вагонами та збільшення їх кількості; укладання довгострокових контрактів; налагодження системи планування та запровадження пільг. Укрзалізниця розвиватиме вузьку колію в Україні, відремонтує ділянку від Мацеїва до Ковеля, продовжить електрифікацію дільниці через Ягодин, побудує евроколію Мостиська – Скнилів та відремонтує евроколію на станції Вадул-Сірет.

Рис. 3.6. Альтернативні маршрути експорту сільськогосподарської продукції з України

Джерело: розроблено за [54]

4. Розбудова логістичних хабів. Разом з тим, на залізничній станції Чоп почав роботу логістичний хаб з широкими та вузькими коліями із перевалки будь-якої сільськогосподарської продукції та продуктів переробки. Нещодавно на Закарпатті на 14,1 га запрацював новий мультимодальний термінал ТОВ «Термінал Чорнотисів». Його вдале географічне розташування на кордоні з Угорщиною та Румунією відкриває широкі перспективи для розвитку міжнародної торгівлі. У вересні 2023 року компанії LEM Trans і Real Trans Investment запустили логістичний хаб "Мостиська драй порт". За словами Сластьона, сухий порт має контейнерний термінал, який перевантажує наливні та насипні вантажі. Мультимодальний логістичний хаб для експорту зерна до країн ЄС з'явиться на Закарпатті у с. Горонда Мукачівського району. Проєкт, зокрема, передбачає створення можливостей для перевантаження сільгосппродукції з широкої колії на

вузьку, появу складських приміщень, забезпечення центру контейнерами для зерна.

Окрім усього переліченого, необхідно здійснити ряд заходів для розширення експорту зернових культур безпосередньо в країни Європейського Союзу. Рекомендовані заходи представлені на рис. 3.7.

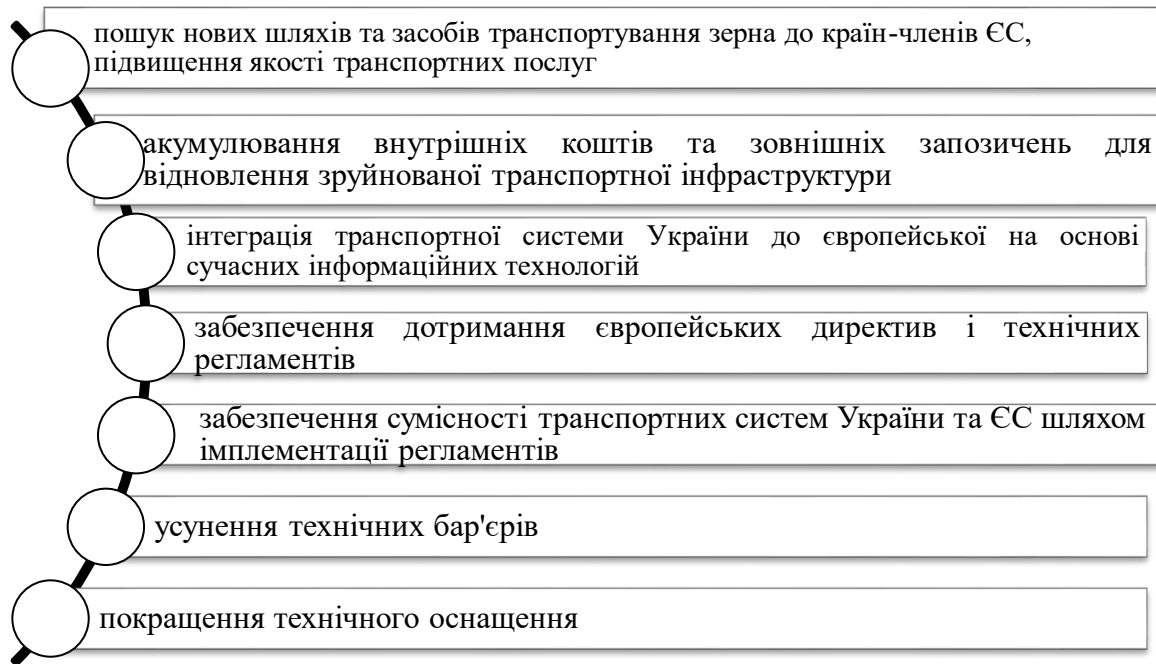

Рис. 3.7. Основні напрями вдосконалення торгівлі зерном України з країнами Євросоюзу

Джерело: розроблено за [51]

Також, пропонуємо крок технічного характеру, який може спростити адміністративні бар'єри з експорту вітчизняних зернових культур через країни Європейського Союзу – перенести санітарний, фітосанітарний та ветеринарний контроль з пунктів пропуску на кордоні з Україною на територію країни призначення. Наприклад, в порт відправлення зерна на експорт.

Ряд науковців вважає, що держава повинна підтримувати експорт зернових до ЄС сприянням розробці та теоретичному обґрунтуванні концепції стратегічного соціально-економічного розвитку, реалізації заходів щодо приведення стандартів функціонування господарського комплексу та національної економіки до стандартів ЄС, використавши інтелектуальні

можливості науки, громадських, галузевих та академічних формувань тощо [56, с. 113].

Отже, з усього наведеного можна зробити висновки, що для удосконалення експорту зернових культур з України важливим є розвиток існуючої інфраструктури, зокрема збільшення потужностей сховищ та поліпшення умов їх зберігання для мінімізації втрат продукції. Необхідно також вдосконалювати логістичні процеси, зокрема оптимізувати транспортування та використання сучасних технологій. Так, світова пандемія коронавірусу дала поштовх до розвитку цифровізації в аграрному секторі, завдяки чому почалось впровадження електронного документообігу та електронного маркування на сільськогосподарських підприємствах, що полегшило контроль усього ланцюга постачання. Дуже важливим є напрямок співпраці та обміну досвідом України з країнами-партнерами та окремими компаніями, це дасть дозвіл на використання найкращих практик та стратегій для оптимізації ланцюгів поставок. Як додаткову альтернативу можна вважати розширення мережі транспортних маршрутів за якими будуть здійснюватись поставки зерна з України на міжнародні ринки. Важливою є робота над запуском нових транспортних напрямків, що стануть додатковими маршрутами для транспортування зернових. Як, наприклад, дунайський коридор сприяє швидкій доставці зернових культур до морських портів. Розширення мережі транспортних маршрутів приводить до зменшення транспортних витрат та часу доставки, підвищення конкурентоспроможності українських зерновиробників та мінімізації ризиків, що пов'язані з перешкодами на деяких маршрутах.

Для вирішення існуючих проблем на ринку зерна важливим є фінансова допомога країн-партнерів, яка має бути спрямована на відновлення зруйнованої інфраструктури, допомогу дрібним та середнім виробникам зернових культур.

3.3. Факторний аналіз впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на обсяги експорту зернових культур України

Для того, щоб мати уявлення про тенденції подальшого розвитку зернового експорту в Україні доцільно провести аналіз впливу на нього ряду макроекономічних факторів з використанням економетричних методів. Так, наприклад, вважаємо доцільним побудувати регресійну модель впливу зовнішніх та внутрішніх чинників на обсяги експорту зернових. Визначимо вплив чинників на прикладі експорту пшениці.

Спробуємо за допомогою побудови регресійної моделі визначити як впливають на виручку від реалізації пшениці за межами України (залежний фактор Y в млрд. дол. США) ряд незалежних факторів ($X1 - X4$), представлених на рис. 3.8.

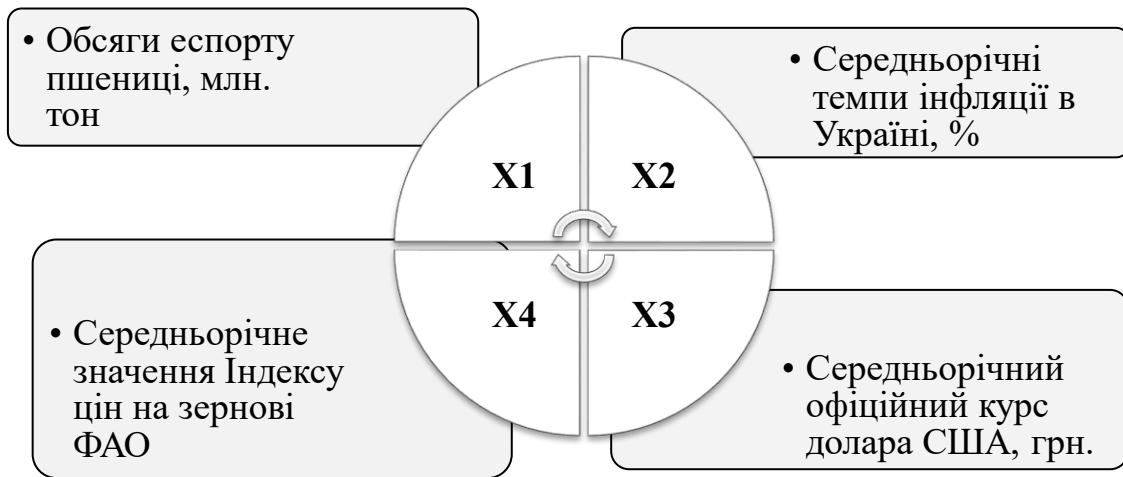

Рис. 3.8. Перелік незалежних факторів для побудови регресійної моделі впливу чинників на виручку від експорту зернових

Джерело: розроблено автором

Розрахунки проводимо за допомогою Аналізу даних в програмі Microsoft Excel. Дані аналізуємо річні – за період 2012 – 2023 рік, які представлені в табл. 3.3.

Регресивні моделі будуються за лінійним та нелінійним рівнянням. Лінійне рівняння має вигляд:

$$Y = a_0 + a_1X_1 + a_2X_2 \dots + a_mX_m \quad (3.1)$$

де Y – теоретичні значення результативної ознаки, отримані шляхом підстановки відповідних значень факторних ознак у рівнянні регресії;

$X_1, X_2, \dots, X_m$ – значення факторних ознак;

$\alpha_0, \alpha_1, \dots, \alpha_m$ – параметри рівняння (коефіцієнти регресії).

Таблиця 3.3

Первинні дані для побудови регресійної моделі впливу чинників на виручку від експорту зернових

Рік	Y	X1	X2	X3	X4
2012	2,3	8,6	99,8	7,99	226,1
2013	2,3	8,7	100,5	7,99	219,3
2014	2,3	10,5	124,9	11,89	191,9
2015	2,4	13,4	143,3	21,84	162,4
2016	2,7	17	112,4	25,55	156,9
2017	2,8	17,3	113,7	26,6	155,6
2018	3	17,4	109,8	27,2	155
2019	3,7	17,3	104,1	25,84	154,4
2020	3,6	17,4	105	26,96	142,7
2021	4,7	17,7	110	27,29	131,2
2022	2,7	17,8	126,6	32,34	134,7
2023	2,9	18,4	105,1	36,57	130,9

Джерело: розроблено автором

Всі розрахунки в програмі Microsoft Excel здійснюються автоматично.

За побудованою моделлю регресії (3.2) розглянемо якість отриманого рівняння.

$$Y = 23,2 + 0,48X_1 - 0,04X_2 + 0,08X_3 - 0,069X_4 \quad (3.2)$$

У таблиці «Регресивна статистика» (табл. 3.4) згенеровані результати за регресивною статистикою.

Таблиця 3.4

Регресивна статистика для моделі (3.2)

множинний коефіцієнт кореляції R	0,922596
R- коефіцієнт детермінації	0,851184
Нормований R-квадрат	0,766147
стандартна помилка	0,475307
число спостережень	12

Джерело: розроблено автором

Значення лінійного коефіцієнта множинної кореляції свідчить про високу тісноту зв'язку між результативною та факторними ознаками. Значення коефіцієнта детермінації можна виразити у відсотках: у

досліджуваній ситуації 85,12% загальної варіабельності Y пояснюється зміною X .

При побудові моделі важливим етапом є відбір факторних ознак, взаємопов'язаних один з одним у різній мірі. Ступінь зв'язку визначається коефіцієнтом кореляції. Завданням будування моделі регресії є не тільки розрахунок рівня впливу факторів на показник, який моделюється, але і в оцінці необхідності включення ознак до рівняння регресії. Проводимо аналіз коефіцієнтів парної кореляції для уникнення дублювання змінних. Отримуємо матрицю парних коефіцієнтів (табл. 3.5).

Таблиця 3.5

Матриця парних коефіцієнтів

	y	x_1	x_2	x_3	x_4
y	1				
x_1	0,7297952	1			
x_2	-0,106312	0,03297301	1		
x_3	0,7870205	0,96187585	0,1208912	1	
x_4	-0,7918348	-0,95630243	-0,216401	-0,9607419	1

Джерело: розроблено автором

Відповідно до матриці парних коефіцієнтів кореляції, значення $r(x_1x_3)$, $r(x_1x_4)$, $r(x_3x_4)$ – $|r| > 0.7$, це говорить про мультиколінеарність факторів і необхідність виключити один з них з процесу аналізу. Таким чином вважаємо, модель неякісною і залишимо її без пояснювання. Виключаємо змінну (x_3) і будуємо модель (3.3).

$$Y = 23,29 + 0,379X_1 - 0,042X_2 - 0,07X_4 \quad (3.3)$$

«Регресивна статистика» для моделі (3.3) (табл. 3.6) свідчить, що у досліджуваній ситуації 82,15% загальної варіабельності Y пояснюється зміною X_1 , X_2 та X_4 .

Таблиця 3.6

Регресивна статистика для моделі (3.3)

множинний коефіцієнт кореляції R	0,906344
R - коефіцієнт детермінації	0,821459
Нормований R -квадрат	0,754506

стандартна помилка	0,486993
число спостережень	12

Джерело: розроблено автором

Перевіряємо якість: статистична значущість рівняння перевірена за допомогою коефіцієнта детермінації та критерію Фішера. В табл. 3.7 «Дисперсійний аналіз» в стовпчику F показано розрахункове значення F-критерія Фішера, яке треба порівняти з табличним значенням, яке в побудованій моделі дорівнюється 4,74.

Таблиця 3.7

Дисперсійний аналіз до моделі (3.3)

	<i>df</i>	<i>SS</i>	<i>MS</i>	<i>F</i>	<i>Значимість F</i>
Регресія	3	8,729369439	2,909789813	12,2691997	0,00231486
Залишок	8	1,897297228	0,237162153		
Разом	11	10,62666667			

Джерело: розроблено автором

Розрахункове значення F-критерію дорівнює 12,269, що значно перевищує табличне, тобто 4,74, слід визнати статистичну значущість рівняння регресії загалом. У стовпці значимість F показано значення рівня значущості, відповідне обчисленій величині F-критерію і дорівнює ймовірності того, що розрахункове значення F-критерію менше або дорівнює табличному. Якщо ймовірність менша за рівень значущості (зазвичай $\alpha = 0,05$), то побудована регресія є значимою. Значення F розраховане для моделі (3.3) значно менше рівня значимості $\alpha = 0,05$, отже побудована регресія є значимою.

Розглядаємо далі розрахунки регресії (табл. 3.8). У стовпці Коефіцієнти табл. 3.8 показано значення коефіцієнтів рівняння регресії. У стовпці Стандартна похибка наведено значення стандартних похибок для параметрів регресії (значимість параметру можлива при стандартній похибці до 7%).

Таблиця 3.8

Результати роботи режиму «регресія» за моделлю (3.3)

	<i>Коефіцієнти</i>	<i>Стандартна похибка</i>	<i>t-статистика</i>	<i>P-Значення</i>	<i>Нижні 95%</i>	<i>Верхні 95,0%</i>
Y-перетин	25,28814003	6,960587263	3,633046908	0,0066556	9,23699702	9,23699702
Змінна X 1	0,379370226	0,168172638	-2,255837997	0,05407244	-0,767177024	-0,767177024

Змінна X 2	-0,042761718	0,014826287	-2,884182516	0,02038028	-0,076951197	-0,076951197
Змінна X 4	-0,070088881	0,020082388	-3,490067001	0,00819761	-0,116398951	-0,116398951

Джерело: розроблено автором

У стовпці t-статистика – значення статистик Стюдента, розраховані для відповідних параметрів регресії. Фактичні (розрахункові) значення порівнюють з табличними, якщо фактичне значення більше табличного, то визнається статистична значимість параметра. Табличне значення t-критерію Стюдента при $\alpha = 0,05$ та числі ступенів свободи $n - 2$ (12-10) дорівнюється 2,228. Тобто розрахункові значення t - статистики для всіх параметрів більше критичного (табличного) значення, параметри регресії значущі.

У стовпці R-значення містяться ймовірності випадкових подій неперевикнення розрахункової статистики Стюдента для відповідного параметра регресії табличного значення. Якщо ця ймовірність менша за рівень значущості (зазвичай задається $\alpha = 0,05$), то приймається гіпотеза про значимість відповідного коефіцієнта регресії.

Отже, побудована модель впливу на експортну виручку пшениці ряду незалежних факторів є точною, якісною, коефіцієнти рівняння значущі.

Надаємо економічну інтерпретацію параметрів моделі: з ймовірністю в 82% збільшення обсягів експорту пшениці (x_1) на 1 млн. тон приведе до збільшення експортної виручки від реалізації пшениці в середньому на 0,37 млрд. дол. США, при цьому зростання інфляції в Україні (x_2) в середньому на 1% призведе до зниження виручки в середньому на 0,04 млрд. дол. США, а зростання середньорічного Індексу цін ФАО на зернові (x_4) в середньому на 1% також знизить експортну виручку від реалізації пшениці в середньому на 0,07 млрд. дол. США.

Ми спробували також проаналізувати вплив кожного окремо взятого чинника X_1 , X_2 , X_4 на Y . Для цього побудували прості лінійні та нелінійні регресії між Y та X_1 , X_2 , X_4 відповідно. З усіх моделей найбільш якісними моделями, які можна використовувати в прогнозуванні експортної виручки від реалізації пшениці є моделі залежності експортної виручки від реалізації

пшениці від обсягу реалізації (в млн. тон) та від Індексу цін ФАО на зернові за поліноміальною функцією третього порядку відповідно (рис. 3.9).

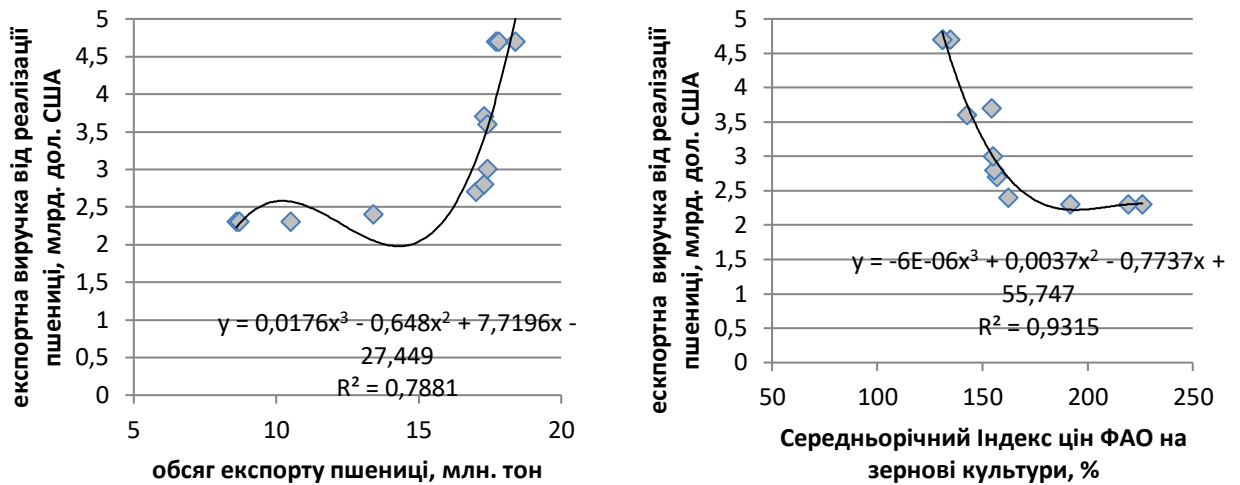

Рис. 3.9. Парні регресійні моделі взаємозв'язку експортної виручки від реалізації пшениці з незалежними факторами

Джерело: розроблено автором

Таким чином, на сьогодні обсяг виручки від реалізації зернових залежить від можливого обсягу реалізації зерна на експорт та світових цін на зерно.

Висновки до розділу 3

З розділу 3 можна зробити наступні висновки.

1. Починаючи з 2016 року між нашою державою та ЄС була встановлена зона вільної торгівлі, яка передбачала певний набір квот, іншою мовою — обсяги конкретних товарів, що можна було перевозити без мита. Як наслідок, товарообігу між Україною та ЄС після запровадження поглибленої зони вільної торгівлі значно зріс. В воєнний час в рамках Угоди з ціллю підтримки України як економічного та політичного партнера, з 4 червня 2022р. між Україною та ЄС було призупинення дії всіх квот для сільськогосподарської продукції. У ситуації, коли інші ринки були недоступні, рішення Брюсселя розширило доступ на ринок ЄС. Слід відзначити зростання частки зернових в експорті українських товарів до ЄС

в воєнний період. Якщо в довоєнний період вона складала до 10% загального експорту, то в 2023 році вона зросла до 20%. Отже, лібералізація обмежень в торгівлі між Україною та ЄС за останні 2 роки сприяла розширенню експорту зернових культур в країни Євросоюзу. Основними покупцями зерна з України в ЄС є країни з Західної Європи, а не найближчі центрально- та східноєвропейські сусіди

2. Хоча Євросоюз і скасував мита для української сільськогосподарської продукції, до її якості залишаються високі вимоги як і до продукції країн ЄС. Зерно, яке вирощене в Україні й експортовано в ЄС, має бути відповідним певним стандартам якості, що діють і для продукції, яка виготовлена в країнах Євросоюзу. Слід відзначити, що на ринку ЄС для українського зерна на відміну від ринків Азії та Африки, існує високий рівень конкуренції як з боку якості, так і з боку ціни з місцевими виробниками, які отримують суттєву державну підтримку на відміну від українських виробників. Також в даних країнах існує перевиробництво сільськогосподарської продукції, що вимагає від ряду урядів країн ЄС впровадження захисних бар'єрів як протидію просування української сільгосппродукції безпосередньо на ринок європейського союзу.

3. Не зважаючи на існуючі проблеми, для країн-членів Європейського Союзу співпраця з Україною в рамках підписаних угод може посилити продовольчу безпеку, гармонізувати системи контролю безпеки, і дати поштовх для проведення реформ у сільському господарстві. Для відновлення активної співпраці з ЄС в напрямку експорту аграрної продукції необхідно повністю відновити морські порти, подальше розвивати залізничний експорт та адаптуватись до стандартів ЄС.

4. Для подальшого удосконалення експорту зернових культур з України важливим є розвиток існуючої інфраструктури, зокрема збільшення потужностей сховищ та поліпшення умов їх зберігання для мінімізації втрат продукції. Необхідно також вдосконалювати логістичні процеси, зокрема оптимізувати транспортування та використання сучасних технологій. Так, світова пандемія коронавірусу дала поштовх до розвитку цифровізації в

аграрному секторі, завдяки чому почалось впровадження електронного документообігу та електронного маркування на сільськогосподарських підприємствах, що полегшило контроль усього ланцюга постачання. Дуже важливим є напрямок співпраці та обміну досвідом України з країнами-партнерами та окремими компаніями, це дасть дозвіл на використання найкращих практик та стратегій для оптимізації ланцюгів поставок. Як додаткову альтернативу можна вважати розширення мережі транспортних маршрутів за якими будуть здійснюватись поставки зерна з України на міжнародні ринки. Для вирішення існуючих проблем на ринку зерна важливим є фінансова допомога країн-партнерів, яка має бути спрямована на відновлення зруйнованої інфраструктури, допомогу дрібним та середнім виробникам зернових культур.

5. Було проведене дослідження впливу незалежних чинників на експортну виручку від реалізації пшениці шляхом побудови рівняння множинної регресії з використання пакету програм Microsoft Excel. В ході аналізу було визначено, що : з ймовірністю в 82% збільшення обсягів експорту пшениці на 1 млн. тон приведе до збільшення експортної виручки від реалізації пшениці в середньому на 0,37 млрд. дол. США, при цьому зростання інфляції в Україні в середньому на 1% призведе до зниження виручки в середньому на 0,04 млрд. дол. США, а зростання середньорічного Індексу цін ФАО на зернові в середньому на 1% також знизить експортну виручку від реалізації пшениці в середньому на 0,07 млрд. дол. США.

ВИСНОВКИ

Для розкриття теми дослідження в роботі було поставлено ряд завдань.

В процесі проведення дослідження ці завдання були виконані. Як підсумок можна зробити наступні висновки.

Дослідження теоретичних засад експорту зернових культур показало, що:

1. Світова (міжнародна) торгівля є традиційною формою міжнародних економічних відносин, це - форма обміну продуктами праці вигляді товарів та послуг між державно оформленими національними суб'єктами господарства, тобто між державами. Для національного господарства участь у міжнародній торгівлі набуває форми зовнішньої торгівлі. Продовольство є найважливішим стратегічним товаром, одним із пріоритетів світової економіки та політики. Найважливіше місце на світовому продовольчому ринку займають зерно та продукти його переробки.

2. Експортом можна назвати товари та послуги, що вироблені в одній країні та призначені для купівлі резидентами іншої країни, тобто ці товари перетинають митний кордон без зобов'язання зворотного повернення. Зазвичай, для експорту товарів необхідно мати ліцензію на експорт. З боку держави експорт контролюється митницею та акцизом країни. Особливістю експорту зернових культур є те, що вони вважаються стратегічним товаром, наявність такого товару визначає як політичну так і соціально-економічну стабільність в суспільстві, а також продовольчу безпеку в країні.

3. Світовий ринок зерна - глобальна система обміну та торгівлі різними видами зернових культур на якому країни-виробники продають свої врожаї, а країни-споживачі купують зерно для власного споживання або використання у виробництві.

4. Зерновий ринок тісно пов'язаний з виробництвом та збутом зерна, як у сирому вигляді, так і продукції з зерна за допомогою його технологічної переробки. Він за останні 10 років динамічно розвивається. Згідно прогнозам ФАО, в 2024/2025 маркетинговому році відбудеться збільшення світового виробництва зерна в порівнянні з 2015/2016 МР на а 10%. Отже, світове виробництво зерна, як в короткій, так і в довгостроковій перспективі здатне задовольнити попит на продукти зернового виробництва.

5. Пшениці відведена ключова роль на світовому ринку зерна. Вона одна з основних зернових культур, тому що її використовують для виробництва багатьох харчових продуктів і пшениця - важливе джерело енергії та білка для багатьох людей у світі. Трійка лідерів за виробництвом

пшениці не змінюється і складається з Китаю, Індії та росії. Вони спільно виробляють більше третини всієї пшениці на світі – 41,28%.

6. Аналізуючи експорт зернових культур за країнами-експортерами за останні 15 років, зазначимо, що частка 10 експортерів складає більше 70% загального експорту зерна в світі. Найкрупнішими країна-експортерами зерна за останні 15 років залишаються США, Франція, Канада, Аргентина, Бразилія, Індія, Україна. США на всьому періоді залишається незмінним лідером експорту зернових на світовому ринку. Знизилась в обсягу експорту частка США (з 28% в 2008 році до 17% в 2023 році), зросли частки таких країн як Індія та Україна. В 2023 році в порівнянні з 2008 роком втратили позиції лідерів ТОП-10 такі країни як Австралія, Тайланд, В'єтнам. З'явилися Бразилія, Румунія, Польща. Якщо обсяг світової торгівлі зерном в натуральному виразі в 2023 році в порівнянні з 2015 роком зріс на 27,7%, то обсяг реалізації у ТОП-10 експортерів зерна у грошовому виразі за цей період зріс на 19%. В 2023 році основними експортерами зерна були США, Бразилія, Канада, Індія Аргентина, Україна, Франція. Україна є одним із важливих гравців на світовому ринку зерна.

Аналіз сучасного стану експорту зернових культур з України довів, що:

1. Україна є важливим гравцем на міжнародному ринку зерна та стратегічно важливою для забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Україна впродовж останнього десятиліття займала лідируючі позиції в рейтингах основних світових виробників і експортерів зернових (кукурудзи, пшениці, ячменю). У 2014 році Україна вийшла на друге місце в світі за обсягами експорту зернових культур після США і на перше місце в світі за темпами зростання продуктивності зернового господарства.

2. До 2021 Україна продовжувала нарощувати експортний потенціал зернових культур. Станом на кінець 2021 року Україна займала в світі за експортом зернових: четверте місце за товарною групою «пшениця» після США, Австралії та Канади (8,8% світового експорту пшениці), третє місце за товарною групою «кукурудза» після США та Бразилії (11,5% світового експорту кукурудзи) та третє місце за товарною групою «ячмінь» після

Австралії та Франції (11,4% світового експорту ячменю). Найкрупнішими покупцями пшениці були Єгипет, Індонезія, Туреччина, зростають частки в закупках Пакистану та Марокко. Серед лідерів по закупівлі кукурудзи (Китай, Єгипет, Іспанія, Нідерланди) значно зросла частка Китаю – до 37% усього експорту кукурудзи припадає на дану країну. Основним покупцем українського ячменю в 2021 році став Китай (52% загального обсягу експорту).

3. У 2022 р. російське вторгнення в нашу країну привело до негативних наслідків та ризиків розвитку зернової галузі. Зокрема, зменшились посівні площі під майбутній врожай; знизилась ціна, а відповідно і доходи виробників зерна, через зростання вартості пального та порушення логістичних ланцюгів; скоротились експортні можливості України через блокування росією Чорноморських портів.

4. В період війни, український експорт є одним з головних чинників економічного розвитку країни, та індикатором економічної стійкості та надійності торговельного потенціалу країни. Незважаючи на серйозні наслідки повномасштабної російської агресії та терор українського аграрного сектору, Україна зберігає ключову роль гаранта продовольчої безпеки у світі. За результатами 2023 року виробництво зернових культур склало близько 60 млн тон, як наслідок Україна змогла зберегти свій статус житниці світу та увійшла до ТОП-10 світових виробників основних зернових культур, але не змогла дійти до результатів довоєнних поставок. Так, що за 9 місяців 2021 року Україною було експортовано зернових культур на суму 7759,3 млн. дол. США. Це на 1616,8 млн. дол. США (або на 21%), на 1332,7 млн. дол. США (або на 17%) та на 644,6 млн. дол. США (або на 8%) більше ніж за 9 місяців відповідно 2022, 2023 та 2024 років.

5. Було проведено дослідження впливу незалежних чинників на експортну виручку від реалізації пшениці шляхом побудови рівняння множинної регресії з використання пакету програм Microsoft Excel. В ході аналізу було визначено, що : з ймовірністю в 82% збільшення обсягів експорту пшениці на 1 млн. тон приведе до збільшення експортної виручки

від реалізації пшениці в середньому на 0,37 млрд. дол. США, при цьому зростання інфляції в Україні в середньому на 1% призведе до зниження виручки в середньому на 0,04 млрд. дол. США, а зростання середньорічного Індексу цін ФАО на зернові в середньому на 1% також знизить експортну виручку від реалізації пшениці в середньому на 0,07 млрд. дол. США.

6. Аналіз змін товарної структури експорту та його географії в умовах воєнного стану демонструє переорієнтацію на країни Європейського Союзу та збільшення обсягів експорту продукції агропромислового комплексу. Умовами, які сприяли цьому, є підписання Чорноморської зернової ініціативи та створення Єврокомісією Шляхів солідарності для збільшення пропускнуєї спроможності між Україною та країнами Європейського Союзу.

7. Починаючи з 2016 року між нашою державою та ЄС була встановлена зона вільної торгівлі, яка передбачала певний набір квот, іншою мовою – обсяги конкретних товарів, що можна було перевозити без мита. Як наслідок, товарообігу між Україною та ЄС після запровадження поглибленої зони вільної торгівлі значно зріс. В воєнний час в рамках Угоди з ціллю підтримки України як економічного та політичного партнера, з 4 червня 2022р. між Україною та ЄС було призупинення дії всіх квот для сільськогосподарської продукції. У ситуації, коли інші ринки були недоступні, рішення Брюсселя розширило доступ на ринок ЄС. Слід відзначити зростання частки зернових в експорті українських товарів до ЄС в воєнний період. Якщо в довоєнний період вона складала до 10% загального експорту, то в 2023 році вона зросла до 20%. Отже, лібералізація обмежень в торгівлі між Україною та ЄС за останні 2 роки сприяла розширенню експорту зернових культур в країни Євросоюзу. Основними покупцями зерна з України в ЄС є країни з Західної Європи, а не найближчі центрально- та східноєвропейські сусіди.

8. Проте існування постійних загроз щодо порушення наявних шляхів експорту сільськогосподарських товарів, які формують його основу в умовах воєнного стану, вимагає детальнішого аналізу всіх альтернативних напрямів

реалізації цього виду вантажів з можливістю використання різних видів транспорту.

9. Хоча Євросоюз і скасував мита для української сільськогосподарської продукції, до її якості залишаються високі вимоги як і до продукції країн ЄС. Зерно, яке вирощене в Україні й експортовано в ЄС, має бути відповідним певним стандартам якості, що діють і для продукції, яка виготовлена в країнах Євросоюзу. Слід відзначити, що на ринку ЄС для українського зерна на відміну від ринків Азії та Африки, існує високий рівень конкуренції як з боку якості, так і з боку ціни з місцевими виробниками, які отримують суттєву державну підтримку на відміну від українських виробників. Також в даних країнах існує перевиробництво сільськогосподарської продукції, що вимагає від ряду урядів країн ЄС впровадження захисних бар'єрів як протидію просування української сільгосппродукції безпосередньо на ринок європейського союзу.

10. Не зважаючи на існуючі проблеми, для країн-членів Європейського Союзу співпраця з Україною в рамках підписаних угод може посилити продовольчу безпеку, гармонізувати системи контролю безпеки, і дати поштовх для проведення реформ у сільському господарстві. Для відновлення активної співпраці з ЄС в напрямку експорту аграрної продукції необхідно повністю відновити морські порти, подальше розвивати залізничний експорт та адаптуватись до стандартів ЄС.

11. Для подальшого удосконалення експорту зернових культур з України важливим є розвиток існуючої інфраструктури, зокрема збільшення потужностей сховищ та поліпшення умов їх зберігання для мінімізації втрат продукції. Необхідно також вдосконалювати логістичні процеси, зокрема оптимізувати транспортування та використання сучасних технологій. Так, світова пандемія коронавірусу дала поштовх до розвитку цифровізації в аграрному секторі, завдяки чому почалось впровадження електронного документообігу та електронного маркування на сільськогосподарських підприємствах, що полегшило контроль усього ланцюга постачання. Дуже важливим є напрямок співпраці та обміну досвідом України з країнами-

партнерами та окремими компаніями, це дасть дозвіл на використання найкращих практик та стратегій для оптимізації ланцюгів поставок. Як додаткову альтернативу можна вважати розширення мережі транспортних маршрутів за якими будуть здійснюватись поставки зерна з України на міжнародні ринки. Для вирішення існуючих проблем на ринку зерна важливим є фінансова допомога країн-партнерів, яка має бути спрямована на відновлення зруйнованої інфраструктури, допомогу дрібним та середнім виробникам зернових культур.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Величко К.Ю., Печенка О.І. Міжнародна торгівля: конспект лекцій для студентів ступеня «бакалавр» економічних спеціальностей, денної та заочної форм навчання. Х. : ХДУХТ, 2018. URL: https://duikt.edu.ua/uploads/1_1790_92301513.pdf (дата звернення: 05.09.2024)
2. Гаврілюк І.І. Розвиток міжнародної торгівлі в системі міжнародних економічних відносин в Україні. *Економіка і суспільство*. 2022. Випуск 45. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/download/1969/> (дата звернення: 08.09.2024)
3. Юр'єва П.Б. Зовнішня торгівля країни в умовах глобальних трансформацій: аналітичний інструментарій. *Інфраструктура ринку*. 2019. Випуск 29. С. 51-57

4. Кузнєцова К.О., Чорній В.В, Ченуша О.С. Міжнародна торгівля: конспект лекцій: навчальний посібник для студентів першого (бакалаврського) рівня спеціальності 073 «Менеджмент». Київ: КПІ ім. Ігоря Сікорського, 2021. 191 с.
5. Тищенко В. Ф., Остапенко В. М. Основи зовнішньоекономічної діяльності та митної справи: навчальний посібник. Харків : ХНЕУ ім. С. Кузнеця. 2022. 193 с.
6. Богашко О. Л. Глобальні тенденції розвитку міжнародної торгівлі та кон'юнктура світових ринків товарів і послуг. *Розвиток міжнародної торгівлі в умовах глобальних економічних дисбалансів* : матеріали виступів Всеукраїнського форуму з проблем міжнародних економічних відносин (11 квітня 2019 року). – Житомир : ЖДТУ, 2019. С. 27 – 30
7. Зовнішньоекономічна діяльність : навчальний посібник. Видання 6-те, перероб. та доп. / За ред. Козака Ю. Г. К.: «Центр учбової літератури», 2019. 292 с.
8. Погоріла К.В., Воронцова А.С. Роль міжнародної торгівлі в економічному розвитку. *Розвиток міжнародної торгівлі в умовах глобальних економічних дисбалансів* : матеріали виступів Всеукраїнського форуму з проблем міжнародних економічних відносин (11 квітня 2019 року). – Житомир : ЖДТУ, 2019. С. 76 - 79
9. Гребельник О.П. Основи зовнішньоекономічної діяльності : підручник . Університет державної фіскальної служби України. Ірпінь : Університет ДФС України, 2019. 409 с.
10. Міжнародна торгівельна діяльність. Підручник. За ред. В.В. Рокоchoю. К.: ВНЗ «Університет економіки та права «КРОК». 2018. 698 с.
11. Григорова-Беренда Л. І., Шуба М. В. Теорія і практика зовнішньої торгівлі: навчальний посібник. 2-ге вид., випр., перероб. і доп. Харків : ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2023. 136 с.
12. Хрупович С.Є. Зовнішньоекономічна діяльність підприємства: навчальний посібник для студентів усіх форм навчання. Тернопіль. 2017. 137 с.

13. Кушнір Н. О., Славич М. М. Сучасні тенденції розвитку України на світовому ринку зерна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 15. Частина 2. С. 125 - 128
14. Крутік Ю.В., Столяр Ю.А. Зміст понять «експорт» та «імпорт» як об'єктів державного управління. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2020. № 5. Том 31 (70). С. 138 - 142
15. Петухова О.М., Ямкова А.М. Розвиток експортної діяльності підприємства. *Наук. праці Нац. ун-ту харч. технологій*. 2019. Т. 25. № 1. С. 47-54.
16. Про зовнішньоекономічну діяльність : Закон України від 16 квітня 1991 р. № 959-XII. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/959-12> (дата звернення: 21.09.2024 р.).
17. Сотченко Є.В. Сучасний стан та проблеми підвищення ефективності експортно-імпортних торговельних операцій та розрахунків за ними у зовнішньоекономічній діяльності країни. *Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського*. 2017. Випуск 18. С. 54 -59.
18. Волошан І.Г. Методичний підхід до оцінки ефективності експортної діяльності промислового підприємства. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини*. 2019. №24 (1). С. 74-77.
19. Мельник Т., Туніцька Ю., Інституційне забезпечення міжнародної конкурентоспроможності АПК України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. № 4. 2020. С. 69 – 89
20. Сікало М.В. Ринок зерна як об'єкт державного регулювання. *Теорія та практика державного управління*. 2017. № 1 (56). С. 1-8.
21. Лотиш О.Я. Стратегічний аналіз зернової галузі України: стан та перспективи розвитку. *Інтелект XXI*. 2018. № 3. С. 74 – 79
22. Кваша С.М., Григор'єв С. Сутність та особливості аграрного ринку. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2016. №8. Т. 21. С. 56- 59

23. Прушківська Е. В., Коваленко Р. М. Особливості функціонування світового ринку зерна в умовах геополітичної нестабільності. *Економічний вісник*. 2023. №4. С. 58 - 66
24. Побоченко Л., Татаренко Н., Прокоп'єва А. Сучасні тренди розвитку світового ринку зерна в умовах війни в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 48. URL:<https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2220/2141> (дата звернення: 15.09.2024)
25. Черемісіна С.Г. Ринок зернових культур в Україні: аналіз сучасного стану та перспективи розвитку. *Економіка АПК*. 2021. № 2. С. 48-58
26. Кушнір Н. О., Славич М. М. Сучасні тенденції розвитку України на світовому ринку зерна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2017. Випуск 15, частина 2. С. 125 – 128
27. ФАО. Офіційний сайт. URL: <https://www.fao.org/worldfoodsituation/csdb/> (дата звернення: 17.09.2024)
28. Міністерство сільського господарства США. Офіційний сайт. URL: <http://www.usda.gov> (дата звернення: 12.09.2024).
29. Офіційний сайт trendeconomy URL: <https://trendeconomy.ru/data/h2?commodity> (дата звернення: 16.09.2024)
30. Христенко Г. М., Ярема Л. В. Стан, тенденції та проблеми експорту зерна з України в умовах війни. *Агросвіт*. 2024. №3. С. 52 - 57
31. Дашборд щодо експорту України. URL: https://export.gov.ua/722-Dashbord_eksportu_-_ukraini (дата звернення 20.09. 2024).
32. Державна служба статистики України. URL: <https://ukrstat.gov.ua> (дата звернення 05.10. 2024).
33. Будзяк В., Будзяк О. Зерновий експорт України. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2020. № 4. С. 90 – 102
34. Рахман М. С., Бабенко Н. М. Аналіз стану та перспектив експортно-імпортних операцій зернових і зернобобових культур в Україні. *БізнесІнформ*. 2020. №8. С. 134 - 139

35. Інформаційне агенство Інтерфакс Україна. URL: <https://interfax.com.ua/news/economic/1014146.html> (дата звернення 05.10.2024).
36. Шевченко-Перепьолкіна Р.І. Проблеми аграрного бізнесу під час воєнного стану. *Інфраструктура ринку*. 2022. Випуск 66. С. 87 - 92
37. Державна митна служба України. URL: <https://bi.customs.gov.ua/uk/trade/> (дата звернення 05.10.2024)
38. Корман І.І., Семенда О.В. Маркетингові дослідження кон'юнктури ринку зерна в умовах війни. *«Вчені записки». Збірник наукових праць КНЕУ*. 2023. №31(2). С.107-118.
39. Статистика зернового коридору. *УЗА*. 2023. URL: <https://uga.ua/statistika-zernovogo-koridoru/#undefined> (дата звернення: 30.09.2024).
40. Рада ЄС ухвалила поновлення тимчасової лібералізації торгівлі та інших торгових поступок. Представництво Європейського Союзу в Україні. 2023. URL: <https://www.eeas.europa.eu/delegations/ukraine> (дата звернення: 03.10.2024).
41. Осташко Т.О. Зерновий експорт України в умовах війни. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 28—46.
42. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 26—37.
43. Ukraine's rising role in grain exports complicates impact of crisis. URL: <https://www.reuters.com/markets/us/ukraines-rising-role-grain-exports-complicatesimpact-crisis-2022-01-26>. (дата звернення 10.10.2024)
44. Белашов Є. Український експорт: потенціал «зернових коридорів». *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 1. С. 60 - 69
45. Цимбал Л. І., Черницька Т.В. Україна у системі глобальної продовольчої безпеки: ринок зернових. *Науковий вісник Одеського національного економічного університету*. 2022. № 11—12. С. 123—130.
46. Боднар О.В. Вплив війни на розвиток ринку зерна в Україні. *Інноваційна економіка*. 2023. №4. С.118 - 124

47. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом: [URL:http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_en.htm](http://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/eu_ukraine/association_agreement/index_en.htm) (дата звернення 20.10. 2024)
48. Хомутенко Л., Дужа Т. Функціонування зони вільної торгівлі між Україною та ЄС: результати та перспективи. *Київський економічний науковий журнал*. 2024. №4, С. 236-245.
49. Індекси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 30.10.2024)
50. Глупак З.І. Стандартизація та сертифікація зерна в Україні та країнах Європейського Союзу. *Наукові горизонти*. 2019. № 7 (80). С. 63-69.
51. Дідух Н. О. Оптова торгівля зерном в умовах інтеграції України в ЄС. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 2. С. 293 – 300.
52. Інтернет-ресурс. URL: <https://kurkul.com/spetsproekty/1630-5-peremog-ukrayinskogo-agrosektoru-na-3-rik-velikoyi-viyni> (дата звернення: 30.10.2024)
53. Інтернет-ресурс. URL:<https://kurkul.com/spetsproekty/1630-5-peremog-ukrayinskogo-agrosektoru-na-3-rik-velikoyi-viyni> (дата звернення: 30.10.2024)
54. Нечипорук А., Котова М., Кочубей Д. Експорт України в умовах воєнного стану. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2023. № 5. С. 18-32.
55. Ковальський Ю. В. Логістичні шляхи експорту зерна в умовах воєнного стану. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2024. Том 9. № 1. С. 118 – 122.
56. Андрушків Б., Кирич Н., Ціх Г., Бойко О., Боярчук Н. Удосконалення організаційно-економічних механізмів забезпечення стабільного розвитку зернових підприємств у повоєнний період (Європейські контексти). *Соціально-економічні проблеми і держава (електронний журнал)*. 2023. Вип. 1 (28). С. 104-114.
57. Лотиш О.Я. Роль України на світовому ринку зерна: виклики і загрози. *Економіка та суспільство*. 2022. Випуск 45. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-45-56> (дата звернення: 30.10.2024)

58. Савенко І.І., Седікова І.О., Седіков Д.В. Російсько-український конфлікт: виклики для зернового ринку. *Економіка харчової промисловості*. 2022. Т.14, вип. 2. С.23-28.
59. Наумов М.С., Рибак Г.І. Основні проблеми зернових культур в умовах воєнного стану. *Економіка та суспільство*. 2023. Випуск 52. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-52-80> (дата звернення: 30.10.2024)
60. Заборський Л.О. Транспортне забезпечення українського зернового експорту. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління*. 2024. № 3. Том 35 (74). С. 1 - 7
61. Шимановська-Діанич Л. М., Іщейкін Т. Є., Вороніна В. Л. Специфіка здійснення експортно-імпортних операцій у сфері агропромислового сектору в умовах дії воєнного стану. *Збірник наукових праць Одеського національного економічного університету*. 2023. №9. С. 114 – 119

ДОДАТКИ

Додаток А

ТОП-10 Імпортёрів та експортёрів зерна в світі за ряд років

Імпорт				Експорт			
№ з/п	Країна	Млрд. дол. США	%	№ з/п	Країна	Млн. дол. США	%
2008 рік							
1	Японія	10,3	9,8	1	США	28,9	27,8
2	Саудівська Аравія	5,2	4,9	2	Франція	9,6	9,3
3	Мексика	4,5	4,3	3	Канада	8,3	8,0
4	Південна Корея	4,3	4,1	4	Аргентина	6,8	6,5
5	Алжир	4,0	3,8	5	Тайланд	6,4	6,1
6	Іспанія	3,8	3,6	6	Австралія	4,4	4,2
7	Нідерланди	3,6	3,4	7	Індія	3,9	3,8
8	Італія	3,6	3,4	8	Україна	3,7	3,6
9	Єгипет	3,1	2,9	9	Німеччина	3,5	3,4
10	Філіппіни	2,9	2,7	10	В'єтнам	2,9	2,8
2010 рік							
1	Японія	7,0	8,0	1	США	20,0	23,9
2	Саудівська Аравія	4,1	4,7	2	Франція	7,7	9,2
3	Єгипет	3,5	4,0	3	Канада	5,6	6,7
4	Південна Корея	3,3	3,8	4	Тайланд	5,5	6,6
5	Мексика	3,2	3,7	5	Австралія	4,7	5,6
6	Італія	2,7	3,1	6	Аргентина	4,6	5,5
7	Іспанія	2,4	2,8	7	В'єтнам	3,3	3,9

8	Нідерланди	2,4	2,8	8	Німеччина	2,7	3,2
9	Філіппіни	2,3	2,7	9	Бразилія	2,6	3,1
10	Іран	2,3	2,7	10	Україна	2,5	2,9
2012 рік							
1	Японія	8,7	7,9	1	США	20,6	17,2
2	Єгипет	5,3	4,8	2	Аргентина	9,5	7,9
3	Саудівська Аравія	5,0	4,5	3	Франція	9,0	7,5
4	Китай	4,8	4,3	4	Індія	8,7	7,3
5	Південна Корея	4,6	4,2	5	Австралія	8,6	7,2
6	Мексика	4,6	4,2	6	Канада	7,5	6,3
7	Іспанія	3,8	3,5	7	Україна	7,0	5,8
8	Індонезія	3,7	3,4	8	Тайланд	4,7	3,9
9	Нігерія	3,4	3,1	9	В'єтнам	3,7	3,1
10	США	3,3	3,0	10	Німеччина	3,3	2,7
2014 рік							
1	Японія	6,9	5,7	1	США	22,9	19,0
2	Іран	6,2	5,1	2	Індія	10,0	8,4
3	Китай	6,2	5,1	3	Франція	9,0	7,5
4	Саудівська Аравія	5,5	4,5	4	Канада	8,3	7,3
5	Єгипет	5,0	4,2	5	Австралія	7,4	6,2
6	Мексика	4,3	3,5	6	Україна	6,5	5,4
7	Південна Корея	4,3	3,5	7	Тайланд	5,7	4,8
8	Італія	4,0	3,3	8	Аргентина	5,2	4,4
9	Алжир	3,6	3,0	9	Бразилія	4,4	3,7
10	Індонезія	3,6	3,0	10	Німеччина	3,9	3,2
2020 рік							
1	Китай	9,3	8,5	1	США	19,3	16,2
2	Японія	5,8	5,2	2	Україна	9,4	7,9
3	Мексика	4,9	4,4	3	Аргентина	9,0	7,5
4	Єгипет	4,6	4,2	4	Індія	8,7	7,3
5	Південна Корея	3,8	3,4	5	Франція	7,8	6,6
6	Італія	3,6	3,3	6	Канада	7,8	6,6
7	В'єтнам	3,4	4,1	7	Бразилія	6,5	5,4
8	Німеччина	3,4	4,1	8	Тайланд	3,8	3,2
10	Нідерланди	3,2	2,9	10	Німеччина	3,0	2,5
2023 рік							
1	Китай	20,5	16,1	1	США	23,3	16,6
2	Мексика	8,6	6,7	2	Бразилія	15,0	10,7
3	Японія	8,1	6,4	3	Канада	12,9	9,2
4	Іспанія	6,9	5,4	4	Індія	11,3	8,0
5	Єгипет	6,4	5,0	5	Аргентина	8,6	6,1
6	Італія	5,7	4,5	6	Україна	8,3	5,9
7	Туреччина	5,1	4,0	7	Франція	8,2	5,8
8	Німеччина	4,5	3,5	8	Румунія	4,5	3,2
9	Філіппіни	4,0	3,2	9	Польща	3,9	2,7
10	Нідерланди	4,0	3,2	10	Німеччина	3,4	2,4

Додаток Б

Динаміка експорту зернових з України найкрупнішим країнам-покупцям за
2012 – 2023 роки

Роки	Зернові, всього		Пшениця		Кукурудза		Ячмінь		Інші зернові	
	Млн. дол.	%	Млн. дол.	%	Млн. дол.	%	Млн. дол.	%	Млн. дол.	%
Китай										
2012	0	100	0	0	0	0	0	0	0	0
2013	26,1	100	0	0	26,1	100	0	0	0	0
2014	368,8	100	0	0	330,6	89,6	38,1	10,4	0,1	0
2015	676,6	100	0	0	542,3	80,2	134,3	19,8	0	0
2016	464,1	100	0	0	422,6	91,1	41,5	8,9	0	0
2017	447,3	100	0,1	0,0	323,3	72,3	123,9	27,7	0	0
2018	552,2	100	0,6	0,1	489,6	88,7	61,5	11,2	0,5	0,1
2019	858,6	100	1,9	0,2	703,3	81,9	152,5	18,0	0,9	0,1
2020	1855,1	100	1,2	0,1	1382,8	74,5	469,7	25,4	1,4	0,1
2021	2492,2	100	0,2	0,0	1871,2	75,1	618,4	24,7	2,4	0,2
2022	1106,8	100	0,1	0,0	1056,4	95,4	50	4,6	0,3	0
2023	1151,1	100	0	0	1081,4	93,9	69,7	6,1	0	0
Туреччина										
2012	59,9	100	43,1	72,0	13,4	22,4	0,9	1,5	2,5	4,2
2013	179,5	100	31,2	17,4	135,9	75,7	9,4	5,2	3	1,7
2014	124,3	100	42,3	34,0	9	7,2	69,2	55,7	3,8	3,1
2015	57	100	38,3	67,2	6,8	11,9	9,3	16,3	2,6	4,6
2016	15,6	100	4,8	30,8	2,7	17,3	6,6	42,3	1,5	9,6
2017	236,5	100	98,7	41,7	101,8	43,0	34,4	14,5	1,6	0,7
2018	184,4	100	43,9	23,8	129,3	70,1	7,3	4,0	3,9	2,1

2019	718,4	100	207,4	28,9	459,4	63,9	44,7	6,2	6,9	1,0
2020	472,4	100	207,2	43,9	245,3	51,9	2,8	0,6	17,1	3,6
2021	833,8	100	384,7	46,1	254,8	30,6	184,8	22,2	9,5	1,1
2022	870,8	100	475,6	54,6	295,9	34,0	94,4	10,8	4,9	0,6
2023	596,6	100	447,2	75,0	73,6	12,3	75,2	12,6	0,6	0,1
Єгипет										
2012	1441,5	100	695,5	48,2	730,5	50,7	8,4	0,6	7,1	0,5
2013	1026,6	100	469,8	45,8	556,3	54,2	0	0,0	0,5	0,0
2014	1047	100	650,6	62,1	393,6	37,6	2,7	0,3	0,1	0,0
2015	758,7	100	310,8	41,0	445,9	58,8	1,7	0,2	0,3	0,0
2016	755	100	366,2	48,5	388,8	51,5	0,1	0,0	0	0,0
2017	834	100	438,3	52,6	394,5	47,3	1,1	0,1	0,1	0,0
2018	666,3	100	261,1	39,2	393,2	59,0	12	1,8	0	0,0
2019	1310,3	100	664,5	50,7	618	47,2	27,7	2,1	0,1	0,0
2020	1119,5	100	610,5	54,5	508	45,4	0,9	0,1	0,1	0,0
2021	1377,3	100	850,7	61,8	522,5	37,9	3,9	0,3	0,2	0,0
2022	536,5	100	241,6	45,0	294	54,8	0,8	0,1	0,1	0,0
2023	666	100	458,1	68,8	205,1	30,8	2,7	0,4	0,1	0,0
Іспанія										
2012	1056,6	100	314,9	29,8	758,3	71,8	0	0,0	0	0,0
2013	546	100	1,9	0,3	523,4	95,9	0	0,0	20,7	3,8
2014	620,7	100	128,6	20,7	482,2	77,7	0	0,0	9,9	1,6
2015	593,2	100	135,1	22,8	430	72,5	24,4	4,1	3,7	0,6
2016	433,1	100	87,9	20,3	322,1	74,4	19,1	4,4	0	0,9
2017	475,6	100	107,7	22,6	336,5	70,8	15,7	3,3	15,7	3,3
2018	643	100	140,1	21,8	490	76,2	6,5	1,0	0	1,0
2019	764,8	100	48,2	6,3	653,3	85,4	57,9	7,6	5,4	0,7
2020	543,2	100	70,8	13,0	459,3	84,6	5	0,9	8,1	1,5
2021	660,3	100	56,4	8,5	582,8	88,3	11,2	1,7	9,9	1,5
2022	983,5	100	228,3	23,2	657,5	66,9	88,3	9,0	9,4	1,0
2023	1422,9	100	679,2	47,7	683,2	48,0	59,8	4,2	0,7	0,0

Додаток В

ТОП-10 експортерів пшениці, кукурудзи та ячменю в світі за ряд років

Пшениця				Кукурудза				Ячмінь			
№	Країна	Млрд. дол. США	%	№	Країна	Млрд. дол. США	%	№	Країна	Млрд. дол. США	%
2021 рік											
1	США	7,3	13,5	1	США	19,1	37,6	1	Австралія	2,0	19,6
2	Австралія	7,2	13,2	2	Бразилія	8,4	16,5	2	Франція	1,7	16,2
3	Канада	6,6	12,3	3	Україна	5,9	11,5	3	Україна	1,2	11,4
4	Україна	4,7	8,8	4	Бразилія	4,2	8,3	4	Канада	0,9	9,0
5	Франція	4,5	8,4	5	Румунія	1,9	3,8	5	Німеччина	0,7	7,3
6	Аргентина	2,5	4,6	6	Франція	1,9	3,8	6	Аргентина	0,5	5,3
7	Німеччина	2,0	3,7	7	Угорщина	1,0	2,0	7	Румунія	0,5	4,9
8	Румунія	1,8	3,4	8	Індія	0,9	1,8	8	Данія	0,3	2,4
9	Індія	1,7	3,2	9	ПАР	0,8	1,6	9	Велика Британія	0,2	2,0
10	Болгарія	1,3	2,5	10	Польща	0,6	1,2	10	Угорщина	0,2	1,8
2022 рік											
1	Австралія	10,0	16,7	1	США	19,0	30,5	1	Австралія	2,3	23,5
2	США	8,5	14,3	2	Бразилія	12,3	19,6	2	Франція	1,8	18,6
3	Канада	7,9	13,3	3	Аргентина	9,3	14,8	3	Аргентина	1,2	11,8
4	Франція	7,4	12,3	4	Україна	6,0	10,0	4	Німеччина	1,0	9,7
5	Аргентина	4,0	6,7	5	Франція	2,3	3,7	5	Канада	0,8	8,2
6	Україна	2,7	4,5	6	Румунія	2,0	3,2	6	Румунія	0,5	4,6
7	Німеччина	2,2	3,7	7	Польща	1,3	2,1	7	Україна	0,4	4,5
8	Індія	2,1	3,6	8	ПАР	1,2	2,0	8	Велика Британія	0,3	3,2
9	Румунія	2,1	3,6	9	Індія	1,1	1,8	9	Казахстан	0,2	2,2
10	Казахстан	1,9	3,2	10	Парагвай	1,1	1,7	10	Данія	0,2	2,0
2023 рік											
1	Австралія	9,3	18,7	1	США	13,7	26,2	1	Австралія	2,3	22,6
2	Канада	8,8	17,8	2	Бразилія	13,6	26,1	2	Франція	2,1	20,6
3	США	6,1	12,4	3	Аргентина	6,2	11,8	3	Німеччина	0,9	9,3
4	Франція	3,9	7,9	4	Україна	5,0	9,5	4	Аргентина	0,9	9,2
5	Україна	2,9	5,9	5	Франція	2,0	3,8	5	Канада	0,8	8,3
6	Румунія	2,2	4,5	6	Румунія	1,8	3,2	6	Румунія	0,5	5,2
7	Польща	2,0	4,0	7	Польща	1,3	2,5	7	Україна	0,4	3,6
8	Німеччина	1,9	3,8	8	ПАР	1,2	2,3	8	Данія	0,3	3,3

9	Казахстан	1,9	3,7	9	Туреччина	0,8	1,5	9	Велика Британія	0,3	2,8
10	Болгарія	1,7	3,4	10	Канада	0,8	1,5	10	Угорщина	0,3	2,7